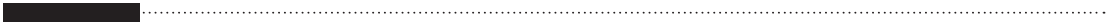

Остављање прошлости за собом

Гледиште младих у Босни и Херцеговини

Март 2012.

Остављање прошлости за собом

Гледишта младих у Босни и Херцеговини

Захвале

Овај извјештај су написали Јулие Бретхфелд и Нино Вадакариа. Теренско истраживање су провели Нансен дијалог центар Сарајево (НДЦ) и Саферворлд, уз помоћ младих из разних мјеста широм Босне и Херцеговине. Желимо се захвалити Сарах Бауне за стручне савјете и информације о постојећим ЕУ политикама и програмирању, те Дорте Хвидемосе за корисне савјете током израде концепта истраживања и значајне доприносе писању и уређивању извјештаја. НДЦ Сарајево и друге колеге Саферворлд су, такођер, допринијеле вриједним повратним информацијама на почетне резултате и нацрте. Лектуру извјештаја је урадио Цхристиан Хумпхриес, а осмислила га је Јане Стевенсон. Овај извјештај је припремљен у склопу Пројекта Виђење обичних људи о миротворству (ППП).

Жељели бисмо се захвалити свима из грађанског друштва, владиних агенција, органа безбједности, сектора образовања, политичких странака, вјерских заједница, аналитичара, Делегације ЕУ и агенција у Бриселу, те других међународних агенција у БиХ и Бриселу које су учествовале у истраживању те пружале информације и мишљења о улози младих у динамици мира и конфликта. Посебно се захваљујемо младима који су нам помогли да потврдимо и проширимо наше резултате у разним приликама, нарочито младим истраживачима који су директно допринијели резултатима: Ена Шечић (Сарајево), Миа Дејановић (Добој), Бојана Вученовић (Бања Лука), Селена Гризић (Нови Травник), Ивана Чавловић (Сански Мост), Лејла Алагић (Сански Мост), Гордана Радаковић (Бања Лука), Енис Муслимовић (Нови Травник) и Јелена Тубић (Братунац).

Пројекат Виђење обичних људи о миротворству

Пројекат Виђење обичних људи о миротворству (ППП) је заједничка иницијатива коју имплементирају организација Цонцилиатион Ресоурцес и Саферворлд, која се финансира у склопу Инструмента за стабилност Европске комисије. Пројекат пружа институцијама Европске уније анализе и препоруке засноване на мишљењима и искуствима локалних људи у низу држава и регија које су немоћне и погођене насилним конфликтом.

© Саферворлд, март 2012. године. Сва права придржана. Ниједан дио ове публикације се не смије умножавати, похрањивати у систему за претраживање или преносити у било којем облику или на било који електронски, механички, фотокопирани, снимљени, или други начин без потпуног приписивања права. Саферворлд поздравља и потиче примјену и ширење материјала укључених у ову публикацију.

Овај документ је израђен уз финансијску помоћ Европске уније. Садржај овог документа је искључива одговорност организације Саферворлд и ни под којим околностима се не смије сматрати да одражава гледишта Европске уније.

Садржај

Административна мапа Босне и Херцеговине

Списак акронима

Преглед

i

1 Увод

1

2 Контекст

4

БиХ након рата: кратки преглед

4

БиХ данас: политичка и економска криза

7

Сигурносно стање у БиХ

10

Институције младих и механизми унутар БиХ и ентитетских влада

13

3 Политике и програми ЕУ везани за младе

16

Оквир за приступање БиХ ЕУ

16

Механизми ЕУ

17

Како политике и стратегије ЕУ могу помоћи младима и допринијети миру?

18

На који начин програми које финансира ЕУ могу подржати младе и мир?

20

4 Перцепција младих везана за друштво и институције

22

Недостатак повјерења у политику и политичаре

22

Преиспитивање стања и адекватности демократије у БиХ

23

Помијешана осјећања у вези са ЕУ

25

Фрустрираност медијима у БиХ

26

Потреба раздвајања религије од политике

27

Недостатак пажње од стране локалне управе

30

Критика образовног система

30

Корупција и непотизам – обесхрабреност младих

32

5 Ношење с прошлошћу?

34

6 Идентитет младих: ја и 'други'?

37

Млади и етнички идентитет: амбивалентан однос

37

Перцепција 'других'?

38

Узори за младе?

40

7 Млади као актери	41
Пасивност и апатија	41
Млади као 'позитивни актери': волонтирање, активизам и политика	42
Млади као 'негативни' актери: насиље и агресија	44
Фактори који доводе до агресивног понашања	45
8 Млади и питање будућег конфликта	48
9 Закључци и препоруке	51
Препоруке државним институцијама и актерима цивилног друштва у БиХ	53
Препоруке за Европску унију	58
АНЕКС 1: Методологија	60
1. Припремна фаза и истраживање секундарних података	60
2. Истраживачка фаза 1	62
3. Истраживачка фаза 2	64
4. Истраживачка фаза 3	65
5. Провјера и радионица везана за обуку о заговарању	65
АНЕКС 2: Истраживање младих о музици: манифестација радикализације и 'поруке мира' у музици	67
ОКВИР СА ТЕКСТОМ 1: Истраживање младих о утјецају политике на обликовање мишљења младих	23
ОКВИР СА ТЕКСТОМ 2: Истраживање о младима: Перцепције младих о демократији и демократским вриједностима у БиХ?	24
ОКВИР СА ТЕКСТОМ 3: Истраживање младих: Перцепције младих везане за Европску унију	26
ОКВИР СА ТЕКСТОМ 4: Истраживање о младима: утјецај медија на обликовање мишљења младих	28
ОКВИР СА ТЕКСТОМ 5: Млади и политика	43

Административна мапа Босне и Херцеговине

Списак акронима

БАМ	Конвертибилна марка
БиХ	Босна и Херцеговина
ЦЦУИ	Комисија за координацију питања младих (у БиХ)
ЦФСП	Заједничка вањска и сигурносна политика
ЦОЕ	Вијеће Европе
ЦСДП	Заједничка сигурносна и одбрамбена политика
ЦСО	Организација цивилног друштва
ДПА	Даутонски мировни споразум
ЕЦ	Европска комисија
ЕЦХР	Европски суд за људска права
ЕИДХР	Европски инструмент за демократију и људска права
ЕУ	Европска унија
ЕУФОР	Војна мисија Европске уније (Операција Алтхеа)
ЕУПМ	Полицијска мисија ЕУ
ЕУСР	Посебни представник Европске уније
ФБиХ	Федерација Босне и Херцеговине
ФГД	Дискусија у оквиру фокус група
ГИЗ	Њемачко друштво за међународну сарадњу
ХДЗ	Омладина Хрватске демократске заједнице
ИФС	Инструмент за стабилност
МНВО	Међународна невладина организација

ИО	Међународна организација
ИПА	Инструмент претприступне помоћи
КИИ	Разговор са кључним испитаницима
МИПД	Документ вишегодишњег индикативног планирања
НДЦ	Нансен дијалог центар
НВО	Невладина организација
ОХР	Уред високог представника
ОСЦЕ	Организација за сигурност и сарадњу у Европи
ППП	Виђење обичних људи о миротворству
ПДП	Партија демократског прогреса
РС	Република Српска
САА	Споразум о стабилизацији и придруживању
САП	Процес стабилизације и придруживања
САЛВ	Мало оружје и лако наоружање
СНСД	Савез независних социјалдемократа
СДП	Социјалдемократска партија БиХ
УК	Уједињено Краљевство
УСА	Сједињене Америчке Државе

Преглед

МЛАДИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ (БиХ) одрастају у тешком окружењу: друштвом које је и даље дубоко подијељено и бори се са заоставштином рата; политичким водством које не води; економијом која је тешко погођена економском кризом и унутрашњим погрешним управљањем; и несигурном будућности унутар или изван Европске уније (ЕУ).

Како се млади носе са тим изазовима? Да ли покушавају оставити прошлост иза себе и премостити јаз између различитих етничких и вјерских скупина у БиХ? Или се ослањају на етничке и националистичке осјећаје у овим изазовним временима? Да ли имају активну улогу у обликовању свог друштва или чекају некога да им покаже пут – и, ако чекају, који пут?

Мало је познато о улози коју млади у БиХ играју по питању динамике мира и конфликта. Претходна истраживања које је извршио Саферворлд¹ указују на то да млади обично имају негативније мишљење о сигурносној ситуацији и да су критичнији по питању органа безбједности него старије генерације. Родитељи, наставници, локалне власти и представници цивилног друштва изразили су забринутост да су млади који су одрасли након рата склонији етничком национализму те насиљу и конфликту. Ово је истакло потребу за даљњим и детаљнијим истраживањем по овом питању.

У склопу Пројекта Виђење обичних људи о миротворству, заједничке иницијативе коју имплементирају Цонцилиатион Ресоурцес и Саферворлд те која се финансира у склопу Инструмента за стабилност Европске комисије, Саферворлд и Нансен дијалог центар (НДЦ) Сарајево су уз подршку младих истраживача у БиХ истражили улогу коју млади у БиХ играју по питању динамике мира и конфликта.

Извјештај наводи да млади у БиХ одрастају у контексту који потиче етничке и националистичке осјећаје и страхове, омета независно и критичко размишљање и тек безвољно рјешава и реагира на бриге и приоритете младих. Млади имају ограничене могућности да изнесу своја мишљења и да их се чује. Они реагирају на ово неповољно стање мјешавином критике, апатије и незаинтересаности. Доста им је тога што су захваћени наслијеђем рата и желе да избјегну етничко, вјерско и географско етикетирање. Занима их живот у којем нема несигурности и економских ограничења, у којем се према људима односи једнако и у којем могу учествовати у доношењу одлука. Политичке идеје и погледи на свијет засновани на етничком национализму немају мјеста у тој визији.

Етничка и националистичка реторика и прича оставила је свој траг на младима и иако је позитивно међудјеловање (за разлику од пуког суживота) и даље тешко, нарочито у такозваним „подијељеним градовима“, постоји интерес за чешћим састајањем у позитивном окружењу. Агресивно понашање међу

¹ Незавршени мир: Потреба за дугорочном стратегијом у Босни и Херцеговини, Saferworld (аугуст 2010. године)

младима је све већа брига, нарочито када се комбинира са приказом или кориштењем оружја, али је ријетко усмјерено против других на основу етничке припадности. Млади су фрустрирани генерацијом својих родитеља, нарочито политичком елитом према којој је неповјерење и презир невјероватно висок. Ову елиту се оптужује да је одговорна за рат, за одржавање етничких подјела, за одржавање корумпираног система и за непоштивање вриједности, као што су једнакост и учешће, ограничавајући тако будућност младих. Иако је претходно истраживање нагласило бригу старијих генерација у вези са ставовима младих, млади испитаници су у овом извјештају окривили улогу старије генерације у утврђивању етничких подјела.

Као реакцију на то, млади падају у апатију: осјећају да морају сачекати да нестане утјецај старије генерације прије остваривања значајних промјена. Ова апатија значајно ограничава глас и дјеловање младих и очекује се да ће се такво стање наставити уколико се не ријеша. Још једна озбиљна брига коју је истакло истраживање је да би све већи степен фрустрације међу људима (и младим и старим) могао у неком тренутку ескалirati. Иако ово не мора бити негативно само по себи, постоји ризик да би се ова ескалација могла одвијати дуж познатих и видљивих етничких подјела и да отпор према етничком насиљу не би био довољно јак, иако етничка припадност и вјера не морају бити узрок фрустрације – пошто су људи једнако обесправљени без обзира на њихову етничку или вјерску припадност.

Напори да се млади активније укључе у грађански живот, да се потакне њихов отпор према насиљу и ојача међуетничко дјеловање, су ограничени, нарочито по питању актера из БиХ. Иако су претходних година успостављене одређене битне политике и закони у вези са младима, као што су Државна стратегија за борбу против малољетничке делинквенције или Закон о малољетничком правосуђу у Републици Српској (РС), кључне политике као што су стратегија за младе за Федерацију БиХ (ФБиХ) се тек морају развити. Такођер, provedба је велики изазов у БиХ. Многи млади чак и не покушавају да искористе постојеће механизме пошто вјерују да неће моћи извршити никакав утјецај на доношење одлука, без обзира да ли су у питању омладинске организације или политичке странке.

Само неколицина програма које подржава ЕУ примарно за циљ има пружање подршке младима како би они имали позитивну улогу у динамици мира. Међутим, посматрајући различите инструменте, чини се да ЕУ подржава низ пројеката намијењених младима и старијима те програма који имају потенцијал разријешити факторе конфликта и ризика те подржати младе како би одиграли улогу у изградњи мира, чак иако то није изричито циљ пројекта. Уз то, кроз своје кључне политике и стратегије, механизме за дијалог о политици и надзор по питању процеса проширења ЕУ, ЕУ успоставља критерије и потиче напредак у подручјима која су битна за ово истраживање, као, на примјер, образовним системом који ствара подјеле, високом стопом незапослености младих или раширене корупције. Како би се искористио и даље ојачао потенцијал којим млади морају допринијети позитивној и мирној будућности те како би се ограничиле тенденције и створио отпор према насиљу и нестабилности заснованој на етничкој припадности или вјери, бит ће потребна додатна усмјерена подршка из БиХ и међународних актера.

Извјештај наглашава колико је значајно разумјети да су млади значајан и конструктиван фактор за будућност БиХ. Ово значи да се потребама и бригама младих мора дати већи приоритет у подручјима политика која су битна за младе – од школовања и образовања до прилика за младе за ангажирање на опћинском нивоу, од борбе против корупције и непотизма до смањења етничке и националистичке реторике странака и политичара. Треба схватити да су млади средство, а не терет и да би их се требало потицати и дати им простора да одиграју конструктивну улогу у друштвеном и политичком животу.

То, такођер, значи да би се ангажирање младих требало посматрати из перспективе изградње мира и спречавања конфликта. Како би постали актери у изградњи мира, младима из различитих етничких или вјерских скупина или географских локација мора се дати прилика да се састану и да дјелују на конструктиван начин који потиче мирне и позитивне односе. Ово укључује смањивање институционалних препрека, као што су подијељене школе, али и проактивне покушаје да се млади зближе како би размијенили искуства и ради заједничких активности.

На крају, да ли се мир и стабилност у БиХ могу одржати и ојачати овиси увелико од тога да ли ће се и на који начин позадински разлози за тензије разријешити. Ово укључује питање да ли ће БиХ остати држава заснована и структурирана на етничкој припадности; да ли ће етничка сегрегација наставити обликовати свакодневни живот; да ли ће се отворени и конструктивни дијалог о томе шта се десило током рата десити на политичком и друштвеном нивоу; те да ли ће политичке вође наставити користити политику углавном као полигон за јачање своје економске и политичке моћи и утјецаја умјесто да траже рјешења која ће побољшати услове живота свим грађанима БиХ.

1

Увод

МЛАДИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ (БИХ) одрастају у тешком окружењу: друштву које је и даље дубоко подијељено и бори се са заоставштином рата; политичким водством које не води; економијом која је тешко погођена економском кризом и унутрашњим погрешним управљањем; и несигурном будућности унутар или изван Европске уније (ЕУ).

Како се млади носе са тим изазовима? Да ли покушавају оставити прошлост иза себе и премостити јаз између различитих етничких и вјерских скупина у БиХ? Или се ослањају на етничке и националистичке осјећаје у овим изазовним временима? Да ли имају активну улогу у обликовању свог друштва или чекају некога да им покаже пут – и, ако чекају, који пут?

Међународна заједница и државни и међународни стручњаци су подијељени по питању ризика повратка нестабилности и потенцијалног насиља са којим је БиХ суочена те шта да ураде по том питању. Неки, углавном они који мисле да је стање неизвјесно, заговарају веће међународно учешће и строжије условљавање, које би укључивало одржавање међународне политичке, војне и полицијске присутности у БиХ. Други, укључујући многе државе чланице ЕУ, полажу своје наде у интеграцију БиХ са ЕУ и мисле да ће изгледи за придруживање ЕУ бити довољно јаки да одрже и ојачају стабилност и мир.

Мало је познато о улози коју млади у БиХ играју по питању динамике мира и конфликта. Претходна истраживања која је извршио Саферворлд² указују на то да млади обично имају негативније мишљење о сигурносној ситуацији и да су критичнији по питању органа безбједности него старије генерације. Родитељи, наставници, локалне власти и представници цивилног друштва изразили су забринутост да су млади који су одрасли након рата склонији етничком национализму те насиљу и конфликту. Ово је истакло потребу за даљњим и детаљнијим истраживањем по овом питању.

Ова студија тежи томе да пружи институцијама ЕУ, као и актерима из влада и организација цивилног друштва у БиХ, анализу и препоруке по питању улоге младих и како они утјечу на динамику мира³ у БиХ, што је већим дијелом засновано на мишљењима и искуствима младих, старости између 16 и 30 година, који живе у БиХ. Ова старосна скупина је или преживјела рат у дјетињству, али је била премлада да активно учествује у борбама, или је рођена током или кратко након рата и не сјећа га се. Извјештај истражује слиједећа питања:

- Који фактори утјечу на младе у БиХ данас и да ли су ти утјечаји позитивни или негативни за будући мир и стабилност?

² *Незавршени мир: Потребна за дугорочном стратегијом у Босни и Херцеговини*, Saferworld (аугуст 2010. године)

³ У складу са законодавством ФБиХ, млади су младе особе старости од 15 до 30 година, док је у РС-у то 16-30 година.

- Како млади реагирају на тренутно окружење и да ли је вјероватније да ће послератна генерација бити градитељи мира или склони етничком национализму и радикализацији?
- Како политике и програми ЕУ и БиХ могу осигурати да користе потенцијал младих да дјелују као градитељи мира и смањити ризик радикализације младих?

Истраживање је проведено у сарадњи са Нансен дијалог центром (НДЦ) Сарајево између априла и септембра 2011. године. Циљ му је да комбинира прикупљање и анализу чврстих квалитативних података са партиципаторним приступима који не само да би омогућили младима да се огласе, већ би им омогућили активну улогу у извршавању одређених дијелова истраживања. Очекивало се да ће ово а) омогућити приступ младим испитаницима и одређеним информацијама које иначе нису доступне одраслим истраживачима; б) потаћи младе да критички испитају своја властита мишљења и понашања по питању мира и конфликта; ц) показати младима да самостално могу постићи пуно. Учесници су одабрали слиједеће теме за истраживање у склопу овог извјештаја:

- Утјецај политике на обликовање мишљења младих медија на обликовање мишљења младих (види оквир са текстом 1)
- Виђења младих по питању демократије и ЕУ (види оквире са текстом 2 и 3)
- Утјецај медија на обликовање мишљења младих (види оквир са текстом 4)
- Млади и политика (види оквир са текстом 5)
- Испољавање радикализације и „порука мира“ у музици (види Анекс 2)

Процјена је вршена у пет корака (види Анекс 1 за опис методологије):

- **Припремна фаза и интерно истраживање:** укључујући истраживање ЕУ политика и механизма
- **Фаза 1 истраживања:** дискусије у фокус групама (ФГД) са младима (укупно 217 је учествовало) и разговори са кључним испитаницима (КИИ) у десет одабраних локација широм БиХ
- **Фаза 2 истраживања:** партиципаторна радионица са одабраним учесницима ФГД-ова како би се а) потврдили резултати Фазе 1; б) боље схватили одабрани резултати Фазе 1 и ц) развиле једноставне методологије са учесницима како би они сами могли вршити истраживање (за Фазу 3)
- **Фаза 3 истраживања:** мало истраживање младих истраживача које је укупно обухватило 94 испитаника
- **Потврда:** радионица са одабраним младим истраживачима и представницима невладиних организација у Сарајеву како би се потврдили резултати.

Поред самог фокуса на истраживање и потврђивање, радионица је имала позитивне учинке које истраживачки тим није планирао. Током и након радионице, учесници су навели да су цијенили могућност да се састану са младима из других локација у БиХ, других ентитета, те других етничких група. Скоро сви они су споменули да су видјели колико је важно слушати мишљења других и посматрати ствари са различитих страна, те да су цијенили искуство рада на специфичним питањима заједно са вршњацима који припадају другим етничким групама или долазе из других локација. Такођер су разумјели да је могуће не слагати се у вези са одређеним стварима, али се ипак поштивати. То показују два примјера:

- Током другог дана радионице, неколико дјевојака из различитих етничких група и дијелова БиХ су нам рекле да су једна другој ноћ раније обећале да се неће борити једне против других током рата, већ ће напустити земљу.
- Дискусија везана за питање да ли треба користити различите језике у БиХ или само један заједнички језик, те да ли су босански, хрватски и српски заправо различити језици или само варијације истог је била врло жива међу учесницима, а на видјело су изашла сасвим супротна мишљења. Међутим, на крају су прихватили да се не слажу и наставили са другом темом без замјерања једни другима.

Учесници су такођер у великој већини навели да би требало осигурати више прилика за такве размјене, те током дужих временских периода.

Како би се резултати ставили у контекстуални оквир, Поглавље 2 даје кратак преглед окружења у којем се налазе млади у БиХ. Поглавље 3 процјењује на који начин политике, механизми и програми ЕУ рјешавају питања одређена истраживањем и како доприносе томе да се младима омогући да играју конструктивну улогу у динамици мира. Поглавља 4-8 представљају резултате са теренског истраживања. Како би се боље схватило гледиште младих по питању мира и динамике конфликта, студија је као показатеље узела мишљења и одговоре младих на низ кључних питања. Ти показатељи, око којих су резултати структурирани, укључују:

■ **Перцепција младих друштва, институција и доносилаца одлука**

Да ли млади прихватају и одобравају систем у којем одрастају? Да ли имају алтернативне моделе које би преферирали, и уколико је то случај, које вриједности и принципе ти модели подстичу? У којој мјери су у стању и заинтересирани за обликовање друштва и властите будућности, те како би та будућност изгледала?

■ **Утјецај прошлости на животе младих данас**

У којој мјери ратна сјећања и приче још увијек утјечу на ставове и понашање младих према другима, садашњост и будућност?

■ **Мишљење младих о самим себима и о другима**

Шта дефинира идентитет младих данас? У којој мјери 'други' играју улогу и да ли је та улога позитивна или негативна? Да ли се млади осјећају угодно у тим улогама, или покушавају да их промијене?

■ **Млади као актери:**

Коју улогу млади играју у обликовању друштва? Да ли је ова улога позитивна или негативна и који фактори доприносе томе?

■ **Млади и будући конфликти:**

Прва анализа потенцијала младих да изграде мир или да га наруше. На крају, дајемо препоруке актерима у БиХ (нарочито актерима из владиних институција и цивилног друштва) те међународним актерима (међународној заједници, нарочито ЕУ, донаторима, међународним организацијама и невладиним организацијама). Додатак 1 садржи детаљну методологију, укључујући и списак локација на којима је вршено истраживање, ФГД-ова и кључних испитаника. Додатак 2 садржи истраживање младих о музици и њеним порукама мира или радикализације.

На који начин старосна доб и спол утичу на ставове и понашање младих?

Испитаници су подијељени у млађу групу (16 – ране 20-е) и 'старију' (до 30) како би се видјело да ли постоје разлике у ставовима и понашању у вези са конфликтом, сигурношћу и перцепцијама 'другог' или нивоом активизма између оних који имају одређено свјесно искуство рата и оних који су били премлади да би имали икакво сјећање на рат. Међутим, налази нису показали велике разлике између ове двије групе.

Разлике су биле уочљивије на основу сполова. Код дјевојака и младих жена је постојала мања вјероватноћа да учествују у физичком насиљу, али су ипак сматрале да постоји већа вјероватноћа да буду жртве насиља, на примјер сексуалног узнемиравања или насиља у породици. Дјечаци и младићи су чешће учествовали у физичком насиљу и агресивно се понашали, често због перцепција онога што се сматра мужевним у друштву, посебно од стране вршњака. Међутим, то такођер укључује чињеницу да су они жртве вршњачког насиља и жртве (или свједоци) насиља у породици.

Контекст

МЛАДИ⁴ У БИХ СУ ОДРАСЛИ У ДРЖАВИ којом доминирају основне промјене. С једне стране, крај рата који се одвијао од 1992. до 1995. године резултирао је великим повратком избјеглица и интерно расељених особа, обимном обновом грађевина и инфраструктуре те процесом помирења (барем политичког). С друге стране, распад Југославије довео је до политичке и економске реформе: од социјализма до западњачке демократије те преласка са социјалистичке на тржишну економију.

Млади у БиХ живе у друштву које има жељу да остави за собом своју насилну прошлост, али у којем је наслијеђе рата свеprisутно; нарочито по питању начина на који етничка припадност обликује сваки аспект живота. Уз то, тренутна политичка и економска криза ја ставила становништво под додатни притисак, иако је то до сада имало слаб утјецај на стабилност. Ово поглавље жели одредити кључне факторе који утјечу на животе младих у БиХ, пружајући позадинске информације уз које ће се резултати истраживања боље схватити.

БиХ након рата: кратки преглед

Политика

Даутонски мировни споразум (ДПА, или Даутон), којим је окончан рат између 1992. и 1995. године, дефинирао је Босну и Херцеговину као федерацију која се састоји од два главна ентитета: Федерације БиХ (ФБиХ) (у којој првенствено живе Бошњаци и босански Хрвати) и Републике Српске (РС) (у којој првенствено живе босански Срби); као и Дистрикта Брчко⁵. ФБиХ је подијељена у десет кантона, од којих сваки има огромне индивидуалне овласти. Политичка моћ (напримјер мјеста у Парламенту) је подијељена између три главне етничке скупине⁶ у складу са договореним „етничким кључем“, док је другим мањинама (као што су Роми или Јевреји) те другим грађанима који се не идентифицирају са било којом етничком или вјерском скупином де фацто онемогућено да обављају политичку дужност.

Даутон је успоставио политички систем који институционализира етничке подјеле и даје велике овласти ентитетима (и кантонима) на рачун државе; и административни систем који је сложен, бирократски и скуп. Као посљедица тога, политичке странке се обично дефинирају етнички, и као посљедица тога, вјерски, прије него на традиционални начин од леве према десници док, нарочито током предизборних кампања, и даље често играју на „етничку карту“.

⁴ Од задњег пописа у БиХ 1991. године, није било новијих података о демографији. Према Агенцији за статистику БиХ (2007. година), 24% становништва БиХ имало је између 15 и 30 година 2000. године. Подаци из Перспективе свјетског становништва (2008. године) наводе да је 29% становништва испод 24 године старости

⁵ Због свог стратешког положаја, Брчко није укључено у ентитете већ је добило властити посебни статус.

⁶ Према Даутонском мировном споразуму, у БиХ живе три „конститутивна народа“: босански муслимани (Бошњаци), босански Хрвати и босански Срби. Од 4.622.163 (процјена за јули 2011. године) људи који живе у Босни и Херцеговини данас, Бошњаци чине 48% становништва, босански Срби (углавном припадници Српске православне цркве) 37,1% а босански Хрвати (углавном католици) 14,3%, док други чине 0,6%. Задњи попис становништва је проведен 1991. године: ови бројеви су касније процјене Централне обавјештајне агенције, Подаци о државама (The World Factbook): Босна и Херцеговина, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html, којима је приступљено у новембру 2011. године.

Образовни систем

Институционализација етничких подјела прожима образовни систем у БиХ. У основном образовању, школе у БиХ се могу подијелити у три „врсте“:

■ „Двије школе под једним кровом“

Ово је највидљивији примјер етнички подијељених школа. У овом систему, двије групе административног особља, наставника и ученика, етнички подијељених, дијеле једну зграду, али раде у смјенама и немају часове заједно нити икакав физички контакт. Те школе је увела Организација за сигурност и сарадњу у Европи (ОСЦЕ) као једну од превентивних мјера против будућег насиља одмах након рата, како би се олакшао процес повратка породица које су протјеране из својих домова етничким чишћењем и које су се бојале послати своју дјецу у школу у којој је доминантна друга етничка скупина. Намијењена као привремена мјера, многе од тих школа су се у међувремену ујединиле, али најмање 54 такве школе и даље постоје, успркос жестоких критикама државних и међународних организација цивилног друштва и других актера. ОСЦЕ процјењује да је њихов број стабилан од 2005. године (КИИ, правни службеник, ОСЦЕ, кореспонденција путем е-маила, 2. новембар 2011. године).

■ Моноетничке школе

У већини мјеста у БиХ, етнички однос локације дефинира етнички однос школама и пошто је много градова у РС-у у сваком погледу моноетнично, школе одражавају ту стварност. Уз то, понекад родитељи доприносе јачању ове посљедице, пошто радије уписују своје дијете у школу која је удаљенија како би осигурали да он/она похађа школу са дјецом која су исте етничке позадине, умјесто да га/њу упишу у локалну школу у сусједству, уколико у њој доминира друга етничка скупина. „Неки виде одвојено образовање као своје људско право. Министар образовања након савјетовања са родитељима одлучује да ли ће школе бити подијељене или не. „Двије школе под једним кровом“ је само видљивији начин сегрегације, али постоје и други примјери. На примјер, дјецу из једне етничке скупине аутобус вози у најближу моноетничку школу, чак иако су друге мијешане школе успут“ (КИИ, правни службеник, ОСЦЕ, кореспонденција путем е-маила, 2. новембар 2011. године)

■ Мултиетничке школе са одвојеним наставним планом и програмом за одређене предмете

Многе школе у БиХ су (барем теоретски) етнички помијешане, опет одражавајући састав заједнице у којој се школа налази. Док се „неутрални“ предмети као што су математика или биологија уче заједно (уистину на исти начин као и за све ученике широм БиХ), постоје одвојени наставни планови и програми за друге предмете који се сматрају осјетљивијима: ученици уче религију, језике и књижевност, историју и географију у складу са верзијом „њихове“ етничке заједнице и на етнички одвојеним часовима⁷.

Посебно се постојање одвојених уџбеника за одређене предмете (“национална група предмета”) сматра проблематичним, пошто су уџбеници често “усмјерени на једну етничку скупину и не усађују осјећај заједничког држављанства”⁸. Студија која је проведена 2011.⁹ године закључила је да многи уџбеници доприносе етничкој и вјерској сегрегацији и антагонизму у БиХ: свака група уџбеника је усмјерена на једну одређену етничку скупину и ученици не уче оно што друге скупине уче. Многи уџбеници служе више развоју јачег осјећаја припадности другим државама (Хрватска и Србија) него БиХ. Директор Одјела за образовање ОСЦЕ-а, Цлауде Киффер, је тачно истакао да „недостатак истинске реформе образовања која за циљ има спајање будућих грађана подрива све остале досадашње реформе“ и да тренутни образовни систем производи „три групе

⁷ Magill C, Education and Fragility in Bosnia and Herzegovina, UNESCO, IIEP (2010. године), http://www.iiep.unesco.org/fileadmin/user_upload/Info_Services_Publications/pdf/2010/Bosnia-Herzegovina.pdf, приступљена у новембру 2011. године

⁸ ОСЦЕ-ова мисија у Босни и Херцеговини, “Реформа наставног плана и програма”, <http://www.oscebih.org/Default.aspx?id=31&lang=EN>

⁹ Локално консултантско предузеће, Променте, провело је свеобухватну анализу садржаја свих 146 уџбеника вјеронауке и уџбеника за такозвану националну групу предмета (матерњи језик, географија и историја) које су за употребу препоручила министарства образовања у БиХ, <http://promente.org/OSFo-pres-e.pdf>, приступљена у септембру 2011. године

грађана који не знају ништа о другима, који немају међукултуралне вјештине“. У том смислу су образовање, идентитет и сигурност уско повезани у БиХ. Киффер је даље упозорио да „на дуге стазе, ово може допринијети распаду државе“¹⁰.

У средњој школи и систему високог образовања, етничка подјела није толико велик проблем – барем на институционалном нивоу. Свих осам универзитета у БиХ се налази у урбаним подручјима, са студентима из читаве државе (иако постоји тенденција одабира најближег универзитета) и сматра се да су универзитети много више етнички помијешани него основно и средње образовање. „Студенти су отворенији“¹¹ и не постоји начин за сегрегацију универзитета. Ту се мијешају и доживе више ствари скупа. Дјеца из подијељених заједница су испрва шокирана када се упишу на универзитет“ (КИИ, Хелсиншки комитет за људска права, 16. мај 2011. године, Сарајево). Међутим, највећи проблем високог образовања у БиХ је квалитет образовања. Један од разлога је то што систем високог образовања није успостављен тако да осигурава усклађеност, сарадњу и хомогеност широм државе по питању наставног плана и програма те стандарда образовања. Не постоји агенција или министарство на државном нивоу које се бави образовањем. Умјесто тога, надлежност над образовањем је дата ентитетима и (у ФБиХ) кантонима. Не постоје закони или договорени принципи како би се осигурала сарадња или координација између разних институција, или гарантирали и надзирали академски стандарди. Ова ситуација значи да је високо образовање у БиХ суочено са неразријешеним управним питањима „и на нивоу координације и на нивоу управљања институцијама“¹². Други проблеми одређени у истраживању укључују корупцију и притисак политичких странака на академске грађане (више о овоме у Поглављу 4).

Религија

Религија, политика и етничка припадност су блиско међусобно повезани у БиХ. С обзиром да је вјера битан дио етничког идентитета и да је етничка подјела у великој мјери институционализирана, вјера није искључиво приватна ствар. Бошњаци се опћенито повезује са исламом, босанске Хрвате са Римокатоличком црквом, а босанске Србе са Српском православном црквом.¹³ Неко ко се не идентифицира са неком од ове три „главне“ религије лако може бити маргинализован, с обзиром да је систем уређен према тим етничким/вјерским скупинама. Вјерске вође заузимају снажна политичка стајалишта у својим јавним наступима и често подржавају одређене политичке странке – док са своје стране, политичке странке траже њихову потпору: „Линија која разграничава политику, етнички идентитет и вјеру је често нејасна. (...) Вође многих политичких странака користе религију како би оснажили свој кредибилитет међу гласачима. Вјерске вође имају утјецаја у владиним политикама и програмима, понекад на штету атеиста и припадника других вјера“¹⁴. Оваква подршка укључује чак и то да вјерске вође потичу људе да гласају за одређене политичке странке. Овакву блиску везу критицирају представници цивилног друштва, који замјерају то што локални политичари користе вјеру у политичке сврхе (КИИ, Сцхјлер Хелфен Лебен, СХЛ, 26. мај 2011. године, Сарајево; КИИ, Факултет исламских наука, 20. јуни 2011. године, Сарајево). Један од разлога за овакав близак однос религије и политике је финансирање. Већина вјерских заједница није самоодржива и овиси од донација те је добијање финансијске подршке од политичара/политичких странака стога примамљиво.

Можда због њеног блиског односа са политичким животом, често се не сматра да вјера има позитивну улогу у побољшању међуетничких односа у

¹⁰ Robinson AC, „School segregation threat to long-term peace“, Associated Press, 30. august 2009. godine www.articles.sfgate.com/2009-08-30/news/17177733_1_bosnian-croats-bosnia-s-ethnic-groups-croatian-elections/2, приступљен у септембру 2011. године

¹¹ Изузеци су Универзитет „Демал Биједић“, који се налази у источном Мостару, за који се сматра да је бошњачки Универзитет (у којем је босански званични језик) и Универзитет у Мостару, у западном Мостару, хрватски Универзитет (једини универзитет у БиХ на којем се говори хрватски).

¹² Overview of Higher Education System in Bosnia and Herzegovina (Преглед система високог образовања у Босни и Херцеговини), The UK Higher Education International Unit, <http://www.international.ac.uk/resources/Overview%20of%20Higher%20Education%20System%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf>, приступљен у октобру 2011. године.

¹³ Према незваничним процјенама државне Агенције за статистику БиХ, муслимани чине 45% становништва, припадници Српске православне цркве чине 36%, римокатолици чине 15%, протестанти чине 1% те друге групе, укључујући Јевреје са 3%. Извјештај о међународним вјерским слободама 2010. Уред за демократију, људска права и рад, Министарство вањских послова SAD-a, <http://www.state.gov/documents/organization/171686.pdf>, приступљен у октобру 2011. године.

¹⁴ Извјештај о међународним вјерским слободама 2010. Уред за демократију, људска права и рад, Министарство вањских послова SAD-a, str.5, <http://www.state.gov/documents/organization/171686.pdf>, приступљен у октобру 2011. године.

БиХ¹⁵. На државном нивоу, Међурелигијско вијеће у БиХ¹⁶ треба да потиче међурелигијски дијалог и разумијевање. Јавно осуђује чинове хулиганства и насиља усмјерених против вјерских грађевина и објеката. Једна од њених пет радних група бави се младима¹⁷ и она је радила на разним пројектима, укључујући и спајање младих из разних вјерских заједница и потицање дијалога и активности за трансформацију конфликта међу њима.

Медији у БиХ

Постоји законодавство и институције¹⁸ за заштиту слободе и независности медија у БиХ те за спречавање клевете и говора мржње. Међутим, медији у БиХ не дјелују у вакууму и на њих утјечу подјеле и проблеми који постоје свугдје у друштву. Пријетње и насиље усмјерено против новинара су проблем, баш као и политички притисак који се врши на медије¹⁹. Медији су у великој мјери подијељени и поларизирани на политичкој и етничкој основи. Иако отворена кршења закона против клевете нису уобичајена²⁰, етничка и политичка приврженост утјече на извјештавање медија и уредничке одлуке: вријеме/простор који се издваја за различите вијести (нарочито „осјетљиве“ вијести као што су судске пресуде у случајевима ратних злочина), перспектива новинарског извјештавања и језик који се користи.

Уз то, већина новинарства је непрофесионална и не поштује етику новинарства: Не успијева обрадити више од једне стране неке приче, не разликује претпоставке и чињенице те примјењује аутоцензуру. Ти проблеми су повезани са економским и политичким интересима власника медија те, у неким случајевима, озбиљног финансијског притиска на медијске центре – који се погоршао са економском кризом и довео до пада у приходима од рекламирања²¹.

Етничка припадност такођер увелико утиче на начин на који народи у БиХ прате медије: већина Бошњака гледа канале са сједиштем у Сарајеву, већина босанских Срба гледа канале са сједиштем у Бањој Луци и Београду, док већина босанских Хрвата овиси од и усмјерена је на канале из Хрватске²². Природа информација којима се приступа разликује се међу разним етничким групама, уз очите посљедице по обликовање мишљења о томе шта се дешава у БиХ и у регији.

БиХ данас: политичка и економска криза

Политички застој и непостојање владе

Попут већине мировних споразума, ДПА одражава компромисе који су потребни како би се завршиле борбе и никада није замишљен као трајни управни оквир. Међутим, иако је нова политичка и административна структура (нови устав) потребан (не само за одрживост БиХ као функционалне државе, већ и као предуслов за напредак у приступању ЕУ), показало се да су преговори толико тешки да редовно узрокују потпуни застој политичког система. Првенствено, питање како пренијети овласти са ентитетског на државни ниво је осјетљиво, с тим да се РС нарочито одупире одрицању значајног степена аутономије који им је подарен према тренутном систему. Након опћих избора, у октобру 2010. године, застој у формирању

¹⁵ Напримјер, горе наведени извјештај критикује вјерске институције због потицања нетолеранције и даљње сегрегације разних вјерских заједница

¹⁶ Међурелигијско вијеће БиХ спаја представнике четири главне вјерске заједнице унутар БиХ: Исламску заједницу, Српску православну цркву, Римокатоличку цркву и Јеврејску заједницу Босне и Херцеговине. Са интернет странице Вијећа, www.mrv.ba/en/about-us, приступљено у септембру 2011. године

¹⁷ За више информација посјетите њихову интернет страницу: www.svijezjedno.org/en/home

¹⁸ Слободу изражавања и слободу медија гарантира Устав, Европска конвенција о људским правима, Закон о заштити од клевете (Службени гласник РС бр. 37/01, Службени гласник ФБиХ бр. 31/01) и Закон о комуникацијама (Службени гласник БиХ бр. 33/02, 12. новембар 2002. године), што је опћи правни оквир за индустрију за емитурање и телекомуникацију. Исто законодавство дефинира Регулаторну агенцију за комуникације (РАК) као независну државну агенцију која уређује секторе емитурања и телекомуникације.

¹⁹ Статут јавног емitera БХРТ-а је измијењен како би се повећала моћ Управног одбора над уредништвом, што је утјецало на уређивачку слободу (Извјештај ЕУ о напретку 2011). Политички притисци који су утјецали на финансијску и политичку независност Регулаторне агенције за комуникације (РАК) су настављени. Измијене у Закону о министарствима и другим тијелима управе у Босни и Херцеговини се и даље требају усвојити како би се осигурала независност РАК-а. Извјештај ЕУ о напретку 2011, стр. 16

²⁰ Случајеви говора мржње су ријетки (на примјер Вијеће за штампу је регистрало четири случаја у штампаним медијима у 2010. години), али су независни аналитичари примијетили тенденцију политичара и других вођа који нежељене критике означавају као говор мржње. Извјештај о људским правима у медијима 2010 стр. 13.

²¹ Индекс одрживости медија у Босни и Херцеговини 2011, http://www.irex.org/sites/default/files/EE_MSI_2011_Bosnia.pdf

²² ТВ гледаност и навике гледалаца потврђују опћу подјелу БиХ дуж етничких граница. Ово се најбоље види на гледаности канала у јавном власништву сваког од ентитета. Према МИБ-у 31 ФТВ је имао гледаност од око 21 посто у Федерацији у 2006. години, док је РТРС имао гледаност од свега око 1 посто, а БХТ1 око 10 посто. У Републици Српској, гледаност РТРС-а у 2006. години је износила око 9,4 посто (2006. година), БХТ1 је имао 3 посто, док је ФТВ имао свега 1,4 посто. ГФК-ов Центар за истраживање тржишта БиХ, изјава за штампу, 12. фебруар 2006. године. Приступљено 16. септембра 2007. године. Доступно на <http://www.gfk.ba/PR/2006/GFK%20PR%6202006%620-%620TV%620and%620radio.pdf>

влада који је трајао више од 14 мјесеци довео је до нове политичке кризе, блокирао конструктивну владавину, спречио битне буџетске одлуке и ставио поступак реформе на чекање. Такође је повећао етничку и националистичку реторику, нарочито међу политичарима, босанским Хрватима, који све више траже ентитет босанских Хрвата. Криза се, такође, може схватити као потврда многим, већ фрустрираним, гласачима да политичари могу занемарити вољу изборног тијела и обуставити рад читаве државе ако тако одлуче. Што је још горе, пријетње у вези са распадом државе су још једном биле на врху дневног реда у прољеће 2011. године, када је премијер РС, Милорад Додик, званично најавио референдум о одвајању РС-а од остатка БиХ²³. Иако референдум није одржан, дијелом због хитне посјете Високог представника ЕУ за вањске послове и политику сигурности, Цатхерине Асхтон, овај догађај је још једном изнио на видјело дубоке политичке конфликте који доминирају БиХ. Застој лоше утјече на народ Босне и Херцеговине постоје показатељи да фрустрације такође утјечу на сигурност (више о овом питању у Поглављу 4).

Међународна заједница: неслагање по питању степенa дјеловања

Међународна заједница је и даље веома присутна у БиХ те и даље игра битну улогу у политичком животу, углавном преко Уреда високог представника (ОХР). ОХР је успостављен након рата, са овластима да проводи ДПА те му је такође одобрен низ широких овласти. Током протеклих четири или пет година, намјера је била да ОХР мање интервенира, дајући више одговорности локалним политичарима и омогућујући прелазак на систем у којем међународну заједницу заступа мање снажан (и у будућности, само "савјетодавно") Посебни представник ЕУ (ЕУСР). Како и колико брзо извршити овај пријенос је нешто око чега је подијељена међународна заједница. Иако неке државе заговарају давање више одговорности локалним политичарима и наглашавају на посљедице „утјецаја“ могућег приступа ЕУ, други заговарају да је стајалиште са већим степеном интервенција – „потикај“ међународног учешћа и притиска – и даље потребно. Та темељна неслагања (и чињеница да је БиХ пала на списку вањскополитичких приоритета многих држава) је оставила политички вакуум у којем се локални политичари боре за положаје. У политичким кризама током претходних година, било је честих „убирања симпатија“ – што највидљивије показује предсједник РС који оспорава овласти међународне заједнице у БиХ.

Застој у напретку БиХ према чланству у ЕУ

Могућност приступа ЕУ је битан циљ којем тежи већина Босанаца, од којих многи вјерују да ће чланство у ЕУ донијети економске прилике и политичку стабилност и сигурност. Међутим, није било великог напретка по питању испуњавања критерија за постизање статуса државе кандидата током протекле двије године, пошто је политички застој представљао кочење увођења потребног новог законодавства. Чак постоје показатељи да је БиХ назадовала у неким пољима²⁴. Истовремено је, унутар ЕУ, спласнуо ентузијазам за прихват нових држава чланица ЕУ: прво „умором од проширења“ који су узроковале потешкоће након задњег проширења према истоку; и као друго, утјецајем глобалног економског пада на ЕУ и кризе у еурозони. Због недостатка напретка и мијешаних порука од ЕУ народ у БиХ је почео губити вјеру у европску будућност државе²⁵.

²³ Traynor, Ian, „Bosnia in worst crisis since war as Serb leaders calls referendum“, Guardian, 28. април 2011. године, www.guardian.co.uk/world/2011/apr/28/bosnia-crisis-serb-leader-referendum, аццесед ин Септембер 2011

²⁴ Извјештај о напретку Босне и Херцеговине за 2010. годину, Европска комисија, новембар 2010. године, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_report_2010_en.pdf, приступљен у октобру 2011. године, стр. 14.

²⁵ Insights and Perceptions: Voices of the Balkans, Focus: Perceptions of the EU in the Western Balkans, Gallup, Balkan Monitor, јуни 2009. године, http://www.balkan-monitor.eu/files/Gallup_Balkan_Monitor-Focus_On_EU_Perceptions.pdf, приступљен у новембру 2011. године.

**Економија:
слаби резултати и високе
стопе незапослености**

БиХ је тешко погодила глобална економска криза. Довела је, између осталог, до наглог пада бруто домаћег производа (БДП), смањења производње и извоза те смањења уплата из иностранства. Напори да се смањи сиромаштво и створе радна мјеста су прекинути, поништавајући трендове благог напретка у тим пољима²⁶. Домаћинства су осјетила утјецај економске и финансијске кризе како су се плате смањивале, како је родбина из иностранства слала мање уплате и како се незапосленост повећала још више, са 23 посто 2009. године на 27,2 посто 2010. године те 27,6 посто 2011. године. Истовремено је дошло до повећања инфлације, што је довело до повећања цијена потрошачке робе. Очекује се спор опоравак док ће на људе вјероватно и даље средњорочно до дугорочно утјецати посљедице кризе²⁷.

Младе нарочито погађа тешко стање по питању запослења. Стопа незапослених младих је алармантно висока: од око 50 до више од 60 посто младих између 15–24 године нема посао (бројеви се разликују у зависности од извора)²⁸. Младе жене су незнатно теже погођене од младих мушкараца (стопа незапослености од 65,7 посто међу младим женама у поређењу са 60,2 посто међу младим мушкарцима)²⁹. Високу стопу незапослености прије објашњава опћи недостатак послова него недостаци по питању младих на тржишту рада. Међутим, степен образовања и поље стручности такођер играју улогу: На младе који имају слабе квалификације, или их немају никако, највише утјече незапосленост, док је вјероватније да ће особе које су завршиле факултет наћи запослење. Међутим, квалификација радне снаге, без обзира да ли у погледу стручне обуке или других облика образовања, трпи због ниског квалитета образовања те, уз то, профили особа које су завршиле факултет често не одговарају потребама тржишта. Уствари, у случајевима када се створи радно мјесто, оно се често не може попунити пошто недостаје стручњака са одговарајућим вјештинама³⁰. Због ове неподударности, вјероватноћа да се чак и квалификовани млади запосле и одиграју конструктивну улогу у економском опоравку је мала.

Надаље, јавни сектор је један од највећих послодаваца у БиХ, великим дијелом због огромне бирократије, која је нуспојава административног устројства. Међутим, овај сектор је нарочито осјетљив на непотизам и клијентелизам, због чега је запослење младима без „веза“ још већи изазов. Када млади нађу посао, то је често у неформалном сектору, у којем немају сигурност запослења и у којем нису укључени у социјално или пензионо осигурање³¹.

Корупција није проблем само младима који траже посао, већ је то проблем који утјече на читаву економију. Извјештај ЕУ о напретку за 2010. годину наводи да је корупција „раширена у јавном и приватном сектору, што утјече на судску, порезну и царинску администрацију, јавне набавке и приватизацију“³². На нивоу институција и политика је БиХ подузела одређене кораке, као што је усвајање Закона о успостави Агенције за борбу против корупције 2009. године³³ те почетак provedбе стратегије за борбу против корупције за 2009–2014. Међутим, напредак

²⁶ *Заштита сиромашних у вријеме глобалне кризе, Ажурирани извјештај о сиромаштву за Босну и Херцеговину за 2009. годину, Јединица за смањење сиромаштва и економски менаџмент, Свјетска банка, <http://siteresources.worldbank.org/INTBOSNIAHERZ/Resources/361930-1266406160604/ECCBAPoU2009.pdf>, приступљен у августу 2011. године, стр. ив.; Стратегија партнерства са Босном и Херцеговином за период ФГ12–ФГ15, Свјетска банка 2011. године, Стратегија партнерства са Босном и Херцеговином за период ФГ12–ФГ15, http://siteresources.worldbank.org/BOSNIAHERZEXTN/Resources/362025-1240235526234/6038984-1317407893166/bihCPS_Annex.pdf, приступљена у августу 2011. године, стр. 5.*

²⁷ *Пројекција потенцијала за обнову конфликта у БиХ: Анализа сигурносних ризика, Атлантска иницијатива, Вијеће за демократизацију политике (AI DPC), октобар 2011. године, <http://www.atlanticinitiative.org/images/stories/ai/pdf/ai-dpc%20bih%20security%20study%20final%2010-9-11.pdf>, приступљена у новембру 2011. године, стр. 28*

²⁸ Свјетска банка 2009. године, стр. ив; Свјетска банка 2011. године; Извјештај ЕЦ-а о напретку за 2010. годину, стр. 26, засновано на Истраживању радне снаге за 2010. годину; Извјештај ЕУ о напретку за 2011. годину, стр. 24.

²⁹ Међународна организација рада, стр. 23, 35; 61 посто према табели са подацима; 57,5 посто према СБ, на основу Извјештаја о радној снази из маја 2010. године; 48,7 посто према Извјештају ЕУ о напретку за 2010. годину, стр. 41

³⁰ Niall O'Higgins, Тржишта рада младих у Босни и Херцеговини Документи ИЛО-а за политику запошљавања 2009, стр. 34; Свјетска банка 2011: Међународно удружење за развој и Међународна финансијска корпорација: Стратегија партнерства са Босном и Херцеговином за период ФГ12–ФГ15, 30. август 2011. године, стр. 13

³¹ Niall O'Higgins, Тржишта рада младих у Босни и Херцеговини ДОКУМЕНТИ ИЛО-а ЗА ПОЛИТИКУ ЗАПОШЉАВАЊА 2009, стр. 18, стр. 45

³² *Извјештај о напретку Босне и Херцеговине за 2010. годину, Европска комисија, новембар 2010. године, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf, приступљен у октобру 2011. године, стр. 14.*

³³ Остале мјере које је БиХ подузела у борби против корупције укључују ратификацију додатног протокола на Казнено-правну конвенцију о корупцији Вијећа Европе и усвајање Закона који успоставља Агенцију за превенцију и координацију борбе против корупције, али политике и мјере нису имплементирани на одговарајући начин те је истраживање и суђење у вези са корупцијом и даље слабо (Извјештај ЕЦ-а о напретку за 2010. годину, стр. 14).

у проведби стратегије није достигао очекивања³⁴ и већина Босанаца и даље сматра корупцију великим проблемом.

Сигурносно стање у БиХ

Утјецај рата на сигурност

У поређењу са многим другим постконфликтним државама, нарочито имајући на уму жестину борби и до које су мјере људска права нарушена, у БиХ је степен насиља релативно низак откако је рат завршен 1995. године. Озбиљно међуетничко насиље, нарочито усмјерено према повратницима, било је проблем одмах након завршетка рата, али је нестало релативно брзо (дјелимично захваљујући присуству великог броја међународних миротвораца)³⁵. Већина младих у БиХ данас срећом вјероватно неће имати лично искуство физичког међуетничког насиља (иако су многи искусили друге облике међуетничког насиља, као што су вербални напади, застрашивања и дискриминација, као што је то наведено у Поглављу 6). Међутим, имамо разлог да вјерујемо да је рат имао „суптилније“ посљедице на сигурност и безбједност младих, кроз повећање броја особа које болују од посттрауматског стреса након рата, што је довело до повећања насиља у домаћинствима и родно заснованог насиља, али и насиља међу вршњацима³⁶ (види Поглавље 7). Уз то, рат на још један начин утјече на сигурносну ситуацију у БиХ: велики број илегалног малог оружја и лаког наоружања (САЛW), које је у употреби³⁷ и које доприноси осјећају несигурности (за више детаља, види Поглавље 7).

Тренутна сигурносна ситуација

Успркос политичким и социјалним притисцима који се врше на етнички поларизовано друштво, БиХ је и даље релативно сигурно и, тренутно, стабилно подручје. Органи безбједности су адекватно опремљени да се носе са тренутним степеном криминала и социјалних немира, иако остаје питање њихове способности да се боре са насиљем на већем нивоу – нарочито на етничкој основи – уколико се то деси. Укратко, сигурносна ситуација у БиХ може се сажети на слиједећи начин:

■ Стопа криминала је ниска, али у порасту

Број насилних злочина у БиХ је низак у поређењу са европским стандардима: у поређењу са главним градовима многих других држава, мање је вјероватно да ће особа бити жртва криминала у Сарајеву. Међутим, чини се да је стопа криминала у порасту: Статистика Полицијске мисије ЕУ (ЕУПМ) наводи годишњи просјек од 98,9 насилних злочина мјесечно у 2010. години (2009. године: 83,3) док се у 2011. години (подаци из маја 2011. године) стопа повећала на 123 насилна злочина мјесечно. Задњих година се нарочито повећао број имовинских злочина, као што су насилна крађа или крађа уз пријетњу оружјем (и интерни посматрачи очекују пораст овог тренда (КИИ, ЕУПМ, 26 мај 2011. године, Сарајево), често заједно са кориштењем оружја или експлозива. Полицијски обавјештајци сматрају да је ово резултат економске кризе са вишом стопом незапослености, повећаним трошковима живота и растућим бројем овисника о дрогама, али и због тога што људи имају више вриједне имовине коју вриједи украсти³⁸.

■ Подаци о малољетничкој делинквенцији нису дефинитивни

Подаци о малољетничкој делинквенцији нису поуздани и разликују се у зависности од извора. Према подацима Федералног завода за статистику,

³⁴ У складу са анализом напретка проведбе, Transparency International као неке од разлога за неуспјех види недовољно учешће свих битних интересних група, недостатак планирања потребних ресурса и побољшање оперативних аспеката одређених компоненти Стратегије и њихове реализације, недовољна и несистематска проведба, често након притиска државних или међународних актера, недостатак власништва и одређивања приоритета приликом проведбе стратегије, као и недостатак свијести јавности и многих чланова владе на ентитетском нивоу и нивоу дистрикта (Transparency International 2011, Анализа степена проведбе Стратегије БиХ за борбу против корупције 2009-2014, Други периодични извјештај Транспаренцу Интернационала за БиХ, стр. 7).

³⁵ За анализу степена послеријатног насиља у БиХ, прочитати: Mats Berdal, Gemma Collantes Celador i Merima Zupcevic Buzadzic „Post-war violence in Bosnia and Herzegovina“ u Berdal, Mats i Suhrke, Astri (urednici); „The Peace In Between: Post-war Violence and Peacebuilding“, (Routledge, 2011. године).

³⁶ Claudia C, War at Home – a Review of the Relationship between War Trauma and Family Violence (Univerzitet Bielefeld, 2010. године).

³⁷ Већина оружја је у рукама цивила (1.098.762 од укупно 1.224.142 комада САЛW-а у БиХ). Само трећина оружја (349.366) је у легалном власништву. Чињеница да статистички, већина домаћинстава посједује оружје значи да деца и млади имају једноставан приступ оружју.

³⁸ Повећане бројке по питању малољетничке делинквенције могу такођер бити резултат напредака у полицијским истраживањима и извјештавању (КИИ представник полиције, 13. мај 2011. године, Бања Лука; КИИ представник полиције, 20. мај 2011. године, Мостар).

број малолетника који су осуђени за казнено дјело у ФБиХ се смањило са 237 на 188 између 2007. године и 2010. године³⁹. Иако су ово потврдили одређени полицијски КИИ-ови који спомињу смањење делинквенција за око 30% годишње (између 2010. године и 2011. године те између 2008. године и 2009. године)⁴⁰, друге студије показују да су се бројеви драстично повећали у првим мјесецима 2011. године у поређењу са 2010. годином, нарочито у Кантону Сарајево⁴¹. У РС-у, број малолетничких починилаца варира; Управа криминалистичке полиције РС наводи 783 малолетничких починилаца 2008. године, 837 починилаца 2009. године те смањење на 705 починилаца у 2010. години⁴². Према полицијским обавјештајцима (КИИ, представник полиције, 10. мај 2011. године, Сарајево), већина почињених прекршаја су материјалне природе као што су пљачка и крађе. Делинквенције се често почине у комбинацији са алкохолом или кориштењем других дрога – у оба случаја зато што млади (углавном мушкарци) под утјецајем алкохола лакше западају у туче и пошто се особе могу окренути крађама како би купиле дроге.

Број међуетничких инцидентата чини се ниским, али подаци нису дефинитивни

Подаци о међуетничким инцидентима су ријетки и непоуздани. Током истраживања, представници полиције са којима су вођени разговори су скоро једногласно навели да нема међуетничког насиља у њиховом географском подручју одговорности. Мишљења и подаци које су дали међународни посматрачи разликују се због различитих категорија извјештавања⁴³. Између 1. јануара и 18. маја 2011. године, ЕУПМ је пријавио укупно 32 етнички или вјерски мотивирана сигурносна инцидента, од којих је 11 регистровано као насилни међуетнички инциденти; остали инциденти били су дјела усмјерена против гробаља или вјерских/етничких објеката или симбола. Мјесечни просјек од 7,2 међуетничка инцидента у 2011. години је благо повећање у односу на 2010. годину (5,0), али је смањење у односу на 2009. годину (12,5). Други међународни посматрачи као укупан број међуетничких инцидентата широм БиХ за период између јануара и априла 2011. године наводе 56 инцидентата и брину се да ово представља велико повећање: овај број је више од 50 посто укупног броја случајева забиљежених између јануара и децембра 2010. године. Већина инцидентата се десила у Мостару, након чега слиједе Сарајево и Поточари (КИИ, представник међународне заједнице, Сарајево, 24. мај 2011. године). Од укупног броја од 56 напада који су се десили у овом периоду, 28 напада је извршено на објекте Исламске заједнице, 17 напада на објекте Српске православне цркве, девет напада на објекте Католичке цркве и два напада на објекте Јеврејске заједнице. Опћенито, полиција и локалне власти узимају међуетничке инциденте, нарочито нападе на етничке или вјерске објекте, озбиљно, али се починиоци ријетко нађу и доведу пред лице правде⁴⁴.

Органи безбједности и правосудни органи

Учињени су значајни напори да се побољша технички капацитет полиције у БиХ, полицијских стандарда и односа између полиције и заједнице, а полиција је функционална у многим подручјима. Међутим напредак по питању полицијске реформе је и даље спор, а оперативна сарадња (нарочито размјена информација)

³⁹ Информације које је доставио Федерални завод за статистику, у новембру 2011. године

⁴⁰ Иако извјештај AI, ДРС-а Пројекат сигурносних ризика (стр. 59) наводи повећање у броју малолетничких делинквената за 81,4 посто у Кантону Сарајево, КИИ-ови у полицији у Сарајеву су извјестили о смањењу броја малолетничких делинквенција за 39 посто између 2010. и 2011. године (КИИ представник полиције, 19. мај 2011. године, Сарајево)

⁴¹ Малолетнички криминал је порастао за 19,2 посто у Федерацији као целини, од јануара и јуна 2010. године у поређењу са истим периодом 2011. године. Извор: Буриц, Ахмед: Федерација немоћна да сузбије пораст малолетничког криминала, BalkanInsight, 9. новембар 2011. године. <http://www.balkaninsight.com/en/article/federation-fails-to-curb-rising-bosnian-youth-crime>, приступљен 20. фебруара 2012. године.

⁴² Подаци добивени од Управе криминалистичке полиције РС-а, јануар 2012. године

⁴³ Главни забиљежени облик међуетничког насиља су напади на вјерске објекте и симболе, најчешће у заједницама у којима одређена етничка група представља мањину, пошто је за те случајеве најједноставније одредити да су инциденти усмјерени против вјерске или етничке групе. У РС-у, на примјер, мете напада су често џамије и католичке цркве и објекти; док су у ФБиХ мете напада углавном православни објекти. Теже је одредити, на примјер, да ли је прозор аута са таблицама неког одређеног мјеста (могуће указујући на етничку припадност возача) разбијен из етничких и националистичких разлога или је то само вандалски чин.

⁴⁴ Праћење и реакције на нападе на вјерске објекте и друга мјеста од значаја за вјерске заједнице у БиХ (Заштита вјерских објеката), Извјештај о пилот пројекту који покрива период од 1. новембра 2011. године до 31. октобра 2011. године, Међурелигијско вијеће у Босни и Херцеговини, приступљен у децембру 2011. године, http://www.mrv.ba/images/stories/documents/izvjetaj_monitoring_kratki_engl.pdf

између полицијских агенција пати од нефункционалне организацијске структуре административног устројства БиХ⁴⁵. Уз то, полиција је подложна политичком утјецају, често у оквиру локалних заштитничких система или привржености које утјечу на истраживање случајева (углавном организованог криминала и корупције) за које политичари имају интерес или у које су чак и умијешани. Корупција унутар полиције је озбиљан проблем⁴⁶, који такођер утјече на то како заједница доживљава полицију. Иако не постоји раширено мишљење да је полиција етнички пристрасна или да би њено понашање могло довести до ескалације међуетничких тензија (КИИ, ЕУПМ, 26. мај 2011. године, Сарајево), настала је сумња да би полиција била у стању спријечити или сузбити већи конфликт, нарочито између етничких група (КИИ, Атлантска иницијатива, 24. мај 2011. године, Сарајево). Полиција се посебно повезује са младима у школама. Полицијски службеници се првенствено фокусирају на млађу омладину него на старију омладину која „већ има своје мишљење и до којих је тешко допријети“ (КИИ, представник полиције, 10. мај 2011. године, Дрвар). Такођер се концентрира на подизање свијести о дрогама, малољетничкој делинквенцији и саобраћајним правилима, али се чини да не ради са ризичним младима како би их спријечили да дођу у сукоб са законом, или са онима који су већ чинили прекршаје. У неким градовима је успостављено неколико специјализираних полицијских јединица које су одговорне за истраживање прекршаја које почине малољетници као и за спречавање злочина.⁴⁷

Попут полиције, оружане снаге БиХ (које су се током сукоба бориле као три зараћене војске) су доживјеле реформу и интегриране су под јединственом командом Министарства одбране (Центар за међународне иновације у владавини (Центре фор Интернационал Говернанце Инноватион), ЦИГИ, Профил државе БиХ).⁴⁸ Иако су транзицију оружаних снага у БиХ унутрашњи и вањски актери доживјели као огроман успјех, било је скептицизма међународних стручњака по питању капацитета и отпора војске да се уједини у случају унутрашњег или регионалног конфликта: „Уколико се држава распадне, војници ће свакако „отићи кући““ (и придружити се својој етничкој групи). По питању вањских пријетњи, уколико дође до рата са Хрватском, хрватски војници би се придружили хрватској страни; у случају рата са Србијом, српски војници би се придружили српској страни“ (КИИ, стручњак за међународну сигурност, 24. мај 2011. године)⁴⁹.

Сектор правде трпи због недостатка кохерентности, сарадње и координације што је узроковано административним системом⁵⁰ те због политичког уплитања и корупције⁵¹. Напредак потребних реформи сектора правде, као што је provedба Стратегије за реформу сектора правде за 2009.–2013., је и даље спор те га омета недостатак политичке воље и ресурса. Политичка криза је додатно омела напредак. Притисак, нарочито политичара, на судске и правне институције, указује на „проблематични опћи став и понашање политичке елите по питању судства и владавине права“⁵². Иако је ефикасност обраде случајева

⁴⁵ Полицијски систем одражава управну структуру пошто постоје одвојене агенције за провођење закона на ентитетском нивоу (ФБиХ и РС) те на нивоу Брчко Дистрикта, плус полицијске надлежности у десет кантона у БиХ (ЦИГИ Профил државе БиХ, у Мапи сигурности (Сецуриту фолдер); изворно из Уреда високог представника и Посебног представника ЕУ (2009а). Реструктурирање полиције у БиХ. Сарајево. Доступно на <http://www.ohr.int/ohr-dept/rule-of-law-pillar/prc/>.

⁴⁶ *Процјена потенцијала за обнову етнички мотивираног насиља у Босни и Херцеговини: Анализа сигурносних ризика. Атлантска иницијатива, ДПЦ, Октобар 2011. године, приступљен у децембру 2011. године, <http://www.atlanticinitiative.org/images/stories/ai/pdf/ai-dpc%20bih%20security%20study%20final%2010-9-11.pdf>, стр. 52, стр 7, стр 39; КИИ-ови са полицијским службеницима у БиХ*

⁴⁷ *Процјена реформе малољетничког правосуђа и достигнућа у Босни и Херцеговини (UNICEF, фебруар 2011. године), стр. 7*

⁴⁸ Отприлике 10.000 војника и 5.000 резервиста служе војску, са мало више од 2.000 међународних војника (ESI, 2007: 2).

⁴⁹ Види такођер АИ, ДПЦ: Анализа сигурносних ризика. Октобар 2011. године, стр. 35

⁵⁰ У БиХ постоје четири одвојена правосудна система: један на државном нивоу, по један у ФБиХ и РС–у те један у Брчко Дистрикту.

⁵¹ *Процјена потенцијала за обнову етнички мотивираног насиља у Босни и Херцеговини: Анализа сигурносних ризика. Атлантска иницијатива, ДПЦ, Октобар 2011. године, приступљен у децембру 2011. године, <http://www.atlanticinitiative.org/images/stories/ai/pdf/ai-dpc%20bih%20security%20study%20final%2010-9-11.pdf>, стр. 52*

⁵² *Процјена потенцијала за обнову етнички мотивираног насиља у Босни и Херцеговини: Анализа сигурносних ризика. Атлантска иницијатива, ДПЦ, Октобар 2011. године, приступљен у децембру 2011. године, <http://www.atlanticinitiative.org/images/stories/ai/pdf/ai-dpc%20bih%20security%20study%20final%2010-9-11.pdf>, стр. 52*

благо повећана, огроман број заostalih случајева значи да је сектор правде значајна препрека напретку у стварању владавине права ⁵³.

Напредак је, такођер, био спор у сузбијању малољетничких злочина те су одговарајући механизми и институције које се баве младима и које им помажу да не почине поновно злочин те да се успјешно реинтегрирају у друштво до сада недовољни. Државна стратегија против малољетничког преступништва (2006–2010) је усвојена те је 2009. године успостављено Тијело за координацију малољетничког правосуђа. Међутим, provedба Стратегије ограничава административно устројство БиХ, недостатак ресурса и политичка воља ⁵⁴. Закон о малољетничком правосуђу, ⁵⁵ заснован на међународним стандардима и уводећи алтернативне начине кажњавања, као што су посредовање, надокнаде, или састанци за помирење жртве и починиоца, усвојен је у РС-у 2010. године и ступио је на снагу у јануару 2011. године (КИИ, ТоПееР, 14. мај 2011. године, Добој; КИИ, ОСЦЕ, 24. мај 2011. године). Сличан закон се такођер можда усвоји у ФБиХ и у Брчком 2012. године. Међутим, стручњаци изражавају забринутост због недостатка капацитета међу кључним актерима за provedбу законодавства ⁵⁶: „Недостаје капацитета, нарочито по питању центара за социјалну бригу. Кажу да имају превише обавеза, али ће Министарство здравља и социјалне заштите морати појачати напоре [као реакцију на ново законодавство]“ (КИИ, ОСЦЕ, 24. мај 2011. године). Не постоји довољан број сталних центара за малољетничке делинквенте (нарочито за дјецу испод 18 година) који одговарају њиховом узрасту и који подржавају њихову рехабилитацију у друштво те су многи млади починиоци умјесто тога смјештени у обичне затворе са одраслим починиоцима, иако у одвојеним јединицама (КИИ, Фондација локалне демократије, 12. мај 2011. године, Сарајево; КИИ, ТоПееР, 14. мај 2011. године, Добој). Међутим, постоје неке добре установе, а успостављене су додатне ⁵⁷.

Институције младих и механизми унутар БиХ и ентитетских влада

У оквиру ЕУ интеграција, БиХ мора развити омладинске политике које поштивају међународне стандарде и које помажу побољшати стандард живота и образовање младих, повећати учешће младих у процесу доношења одлука и осигурати активну укљученост младих у све сфере социјалног, економског и културолошког живота те околиша. Напредак је био спор по питању успостављања потребних институција, усклађивања законодавства и усвајања битних политика, стратегија и акционих планова који се фокусирају на младе. Овако спор напредак је дијелом узрокован сложеним административним устројством ⁵⁸, али, такођер, и недостатком стварања приоритета за питања младих на политичкој и финансијској основи.

Главна тијела и структуре одговорне за младе у БиХ су слиједеће:

■ На државном нивоу

- Главно владино тијело које је задужено за питања младих је Комисија за координацију питања младих у БиХ (ЦЦУИ БиХ) ⁵⁹. Ово је стално тијело у склопу Вијећа министара БиХ које је задужено за стварање омладинских политика на државном нивоу и координирање активности кључних актера, као што су влада, међународна заједница и локално цивилно друштво ⁶⁰. ЦЦУИ БиХ се састоји од девет чланова: четири су представници владиних институција (два са ентитетског нивоа и два из Министарства цивилних послова БиХ) те пет чланова из сектора омладинских невладиних

⁵³ Извјештај о напретку Босне и Херцеговине за 2010. годину, Европска комисија, новембар 2010. године, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf, приступљен у октобру 2011. године, стр. 11.

⁵⁴ Процјена Реформе малољетничког правосуђа и достигнућа у Босни и Херцеговини. UNICEF, фебруар 2011. године, стр. 7

⁵⁵ Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку

⁵⁶ Процјена Реформе малољетничког правосуђа и достигнућа у Босни и Херцеговини. UNICEF, фебруар 2011. године, стр. 12

⁵⁷ Процјена Реформе малољетничког правосуђа и достигнућа у Босни и Херцеговини. UNICEF, фебруар 2011. године, стр. 7, 13

⁵⁸ Одговорност за рјешавање питања младих је распоређена између државног нивоа, ентитетског нивоа (Федерација Босне и Херцеговине и Република Српска), десет кантонских нивоа (у Федерацији), једног дистрикта (Брчко) и општинских нивоа (63 општине у РС-у и 79 у Федерацији), стр. 3 – Преглед омладинских политика и политика омладинског рада у државама Југоисточне Европе и Кавказа – Босна и Херцеговина, Вијеће Европе, задњи пут ажурирано 21.03.2011. године, Јасмин Јасаревић, приступљено у октобру 2011. године, на http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf

⁵⁹ За више информација посетите њихову интернет страницу: www.mladi.gov.ba

⁶⁰ Документ Вијећа Европе са подацима државе у вези са омладинским политикама за 2010. годину (Country Sheet on Youth Policy, 2010), приступљен у септембру 2011. године, на <http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/Questionnaires/Country/2008-09/Bosnia.pdf>

организација ⁶¹. Као координационо тијело, ЦЦУИ би требао присуствовати свим семинарима и активностима везано за младе, али се то не ради систематски због недостатка људских ресурса, информација и капацитета: „Немамо довољно потребних информација, попут података о омладинским организацијама, на примјер“ (КИИ, ЦЦУИ БиХ, 20. јуни 2011. године, Сарајево). Представници цивилног друштва су критизирали ЦЦУИ због његове пасивности, слабих резултата и недостатка потребног капацитета и вјештина.

- У Парламенту БиХ, постоји Заједничка комисија за људска права, права дјетета, младе, имиграцију, избјеглице, азил и етику ⁶² који се бави питањима везаним за извршавање права младих – нарочито побољшавања статуса младих у БиХ. Једна је од шест заједничких парламентарних комисија.

■ На ентитетском нивоу

- У РС-у: У склопу Народне скупштине РС-а постоји Одбор за питања младих. Министарство породице, омладине и спорта на нивоу ентитета има посебна Служба за омладину. Уз то, постоје друга надлежна министарства у склопу владе која се такођер баве младима ⁶³.
- У ФБиХ: У склопу Парламента ФБиХ постоји Комисија за питања младих. Министарство културе и спорта на нивоу ентитета има „Центар за младе“ ⁶⁴ који функционира као организациона јединица ⁶⁵, али има ограничене људске ресурсе ⁶⁶ и ограничен портфељ те се тренутно фокусира само на спорт и културу ⁶⁷.

■ На кантоналном нивоу (у Федерацији)

- Кантони имају надлежност над питањима младих и одговорни су за имплементирање Акционог плана за младе и додјељивање буџета истом.

■ На опћинском нивоу

- Од опћина се очекује да успоставе Опћинску комисију за младе ⁶⁸ у склопу скупштина опћине као „потребно и стално тијело у склопу опћинске структуре“ ⁶⁹, која ће се састојати од представника из разних сфера, као што су образовање, култура и спорт. Њена главна улога је доприносити развоју опћинских стратегија за младе и њиховој provedби, као и надзирати и процјењивати provedбу. Опћине би требале издвојити буџет за provedбу стратегија. Напредак у развоју стратегија за младе разликује се од опћине до опћине и чини се да је provedба посебан проблем на одређеним мјестима. Свака опћина би такођер требала имати службеника за младе, који је директно одговоран за питања младих. Од 2003. године, Њемачко друштво за међународну сарадњу (ГИЗ) је подржало постављање службеника за младе и изградњу њихових капацитета кроз програм „Успостављање и промоција структура у омладинском сектору“, али процес још није завршен у свим опћинама: у неким подручјима, ти службеници за младе или нису још одређени или се сматра да немају потребни капацитет или посвећеност потребну за посао (учесници радионице у јуну). До 2007. године, само 50 од постојећих 142 опћине у БиХ је имала службенике за младе ⁷⁰.

⁶¹ Преглед омладинских политика ...2011 приступљен у септембру 2011. године, на http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf

⁶² Више на:

https://www.parlament.ba/sadrzaj/komisije/zajednicke_komisije/ljudska_prava/default.aspx?id=28474&mid=1&langTag=en-US

⁶³ Министарство просвете и културе РС-а, Министарство науке и технологије РС-а и Министарство здравља и социјалне заштите РС-а

⁶⁴ Центар за младе обавља послове који се односе на сарадњу са младима у домену културе и спорта. Подржава реализацију постојећих програма у овој области и изналази нове форме културног и спортског ангажмана младих у склопу цијелокупне бриге друштва о младима у циљу спречавања и борбе против алкохолизма и наркоманије, брине и мотивира младе за останак у домовини и репатријацију младих, сарађује са другим федералним министарствима, невладиним организацијама и институцијама које се баве питањима младих, сарађује са надлежним кантоналним органима и тијелима, врши и друге послове у циљу заштите интереса младих. Преведено са интернет странице министарства: www.fmkas.com/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=76

⁶⁵ Јасаревић Ј, Преглед омладинских политика и политика омладинског рада у државама Југоисточне Европе, Источне Европе и Кавказа, Босна и Херцеговина, партнерство EU-CoE, задњи пут ажурирано 21. марта 2011. године, http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf, приступљено у августу 2011. године, стр.17.

⁶⁶ Као што је то споменуто један КИИ (ЦЦУИ БиХ) има само једног запосленог.

⁶⁷ Мазалица, С, Институционални оквир за младе и опције за омладинске политике у БиХ, Документ са подацима о држави у вези са омладинским политикама у Босни и Херцеговини, задњи пут ажурирано 19. 04. 2010. Године <http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/Questionnaires/Country/2008-09/Bosnia.pdf>

⁶⁸ Неки извјештаји их називају "омладински комитети"

⁶⁹ Качапор З, Извјештај о омладинским политикама на локалном нивоу у Босни и Херцеговини, децембар 2007. године, http://www.cisp.ba/publikacije/Studija_%20omladinske%20politike%20u%20BiH_engleski.pdf, приступљено у августу 2011. године, стр. 27

⁷⁰ За више информација о службенику за младе прочитати Извјештај Качапора о омладинским политикама, стр.28, 2007. године

Локалне омладинске невладине организације

По питању стратегија и политика на ентитетском нивоу, РС је развила стратегију за младе („Омладинска политика 2010–2015“), која је усвојена у новембру 2009. године (већ друга стратегија од 2006. године) заједно са акционим планом. Стратегија је одредила слиједећа подручја: (1) запослење, (2) образовање, (3) здравство, (4) социјална политика, (5) активно учешће младих, (6) информације за младе и (7) култура и спорт ⁷¹. Умјесто развоја омладинске политике на ентитетском нивоу, ФБиХ жели развити стратегију на државном нивоу, Координирана омладинска политика за БиХ 2011– 2015 ⁷².

Постоји око 250–300 активних омладинских организација у БиХ ⁷³. Координација тих организација је битна како би настале разне иницијативе које допуњавају, а не дуплирају, међусобни рад. Сарадња и заједничко заступање међу разним НВО-има унутар и између два ентитета би такођер допринијело већем успјеху тих иницијатива. Закон о омладинском организовању РС дефинира правне одредбе како би Омладински савјет дјеловало као кровно тијело омладинских НВО-ова ⁷⁴. Такво вијеће не постоји на државном нивоу нити у ФБиХ, било на федералном или кантоналном нивоу. ЕЦ и Влада ФБиХ признају потребу за Омладинским савјетом и „ЕЦ је управо одобрила пројекат који ће подржати успостављање оваквог вијећа на федералном нивоу“ (КИИ, ЦЦУИ БиХ, 20. јуни 2011. године, Сарајево). Осим Омладинског савјета РС, постоји само још неколико представничких тијела, као што је Омладинска иницијатива Централне Босне која представља неформалну иницијативу омладинских организација Средњобосанског кантона (у ФБиХ) ⁷⁵. „Постоји велики број омладинских НВО-ова који се баве питањима младих и питањима омладинских политика у БиХ али не постоји једна јединствена државна кровна организација БиХ за омладинске НВО-ове која може заступати provedбу омладинских политика у БиХ“ ⁷⁶.

Омладински НВО-и се ослањају на добровољце и само неколико њих је финансијски самоодрживо. Већина њих овиси о међународној помоћи или подршци опћинских власти. Њихове активности су чак битније на опћинском нивоу, пошто ту нема толико прилика да се млади укључе и проведу своје слободно вријеме на конструктиван начин: на примјер, у омладинским клубовима, бавећи се спортом, културом или друштвеним активностима, итд. (Учесник радионице о заступању, представник НВО-а).

⁷¹ Стратегија РС-а коју је израдио Омладински савјет РС-а

⁷² Комисија за координацију питања младих у БиХ, ССЦИ, Радни извјештај који покрива период између 1. јануара и 31. децембра 2010. године, www.mladi.gov.ba/images/upload/god.izv.o%20radu%20komisije.%20eng.%202010.doc,

⁷³ За више информација прочитати www.civilnodrustvo.ba, www.ngo.ba, www.omladina-bih.net, www.mladi.info

⁷⁴ Јасаревић Ј, Преглед омладинских политика и политика омладинског рада у државама Југоисточне Европе, Источне Европе и Кавказа, Босна и Херцеговина, партнерство ЕУ-СОЕ, задњи пут ажурирано 21. марта 2011. године, http://youth-partnership-eu.soe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf, приступљено у аугусту 2011. године

⁷⁵ Јасаревић Ј, Преглед омладинских политика и политика омладинског рада у државама Југоисточне Европе, Источне Европе и Кавказа, Босна и Херцеговина, партнерство ЕУ-СОЕ, задњи пут ажурирано 21. марта 2011. године, http://youth-partnership-eu.soe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf, приступљено у аугусту 2011. године

⁷⁶ Јасаревић Ј, Преглед омладинских политика и политика омладинског рада у државама Југоисточне Европе, Источне Европе и Кавказа, Босна и Херцеговина, партнерство ЕУ-СОЕ, задњи пут ажурирано 21. марта 2011. године, http://youth-partnership-eu.soe.int/youth-partnership/documents/SEE/Reviews_on_youth_policies_SEE_EECA_BxH_2011.pdf, приступљено у аугусту 2011. године

⁷⁷ Јасаревић Ј, 2011. године, стр.3.

Политике и програми ЕУ везани за младе

АНАЛИЗА КЉУЧНИХ ПОЛИТИКА И СТРАТЕГИЈА, механизма за дијалог о политикама и праћење везано за процес ширења ЕУ открива низ релевантних области по питању приступања кључним факторима одређеним током истраживања. Неки од њих имају директну релевантност с обзиром на то да се фокусирају изричито на питања везана за младе; други имају индиректну релевантност и фокусирају се на приоритете или обавезе које нису директно усмјерене специфично на младе, али се ипак фокусирају на питања која су одређена као релевантна за ситуацију младих људи који су дио истраживања (напримјер, корупција, учешће), те који могу имати позитиван утицај на младе.

Оквир за приступање БиХ ЕУ

Шири оквир политика за проширење ЕУ и приступање земаља Западног Балкана је процес стабилизације и приступања (САП) који је моделиран по узору политике ЕУ за средњу Европу⁷⁸. 'Европска перспектива' свих земаља Западног Балкана је уведена 2000., што је потврдило да све земље имају потенцијал за чланство у ЕУ. БиХ су понуђене повластице у вањској трговини (бесцарински приступ тржиштима ЕУ), економска и финансијска подршка и 'мапа пута' поредбених показатеља као основа за преговоре о Споразуму о стабилизацији и приступању (САА). БиХ је добила формални статус 'потенцијалне земље чланице' 2003., те је потписала Споразум о стабилизацији и приступању 2008. који је успоставио међусобна права и обавезе везане за приступ тржишту, безвизно путовање, итд. Споразум који ће ступити на снагу након што се заврши процес ратификације поставља широке стандарде ка којима земља мора тежити у циљу добијања чланства и има за циљ да врши улогу катализатора за интерну реформу. Тренутно је на снази привремени Споразум о стабилизацији и приступању.

Споразум о стабилизацији и приступању допуњава Европско партнерство⁷⁹ са БиХ: одлука Вијећа у којој су садржани принципи, услови за финансијску подршку ЕУ, те краткорочни и средњорочни приоритети за напредак ка приступању.

⁷⁸ Два специфична додатна услова су додата за Западни Балкан, а циљ је превазилажење наслијеђа прошлих конфликта: регионална сарадња и сарадња са Међународним кривичним судом за бившу Југославију. Приоритети САП-а укључују: успостављање демократије на основу владавине права; развој тржишне економије и борбу против организованог криминала.

⁷⁹ Одлука Вијећа од 18.02.2008. о принципима, приоритетима и условима садржаним у Европском партнерству са Босном и Херцеговином и стављању ван снаге Одлуке 2006/55/ЕЦ (2008/211/ЕЦ)

Проведба Европског партнерства се провјерава на основу годишњих извјештаја о напретку. Годишња стратегија проширења у виду обавијести Комисије даје информације о статусу процеса проширења и додатно стратешко усмјерење за однос ЕУ са (потенцијалним) земљама кандидаткињама, укључујући и БиХ.

У циљу пружања помоћи БиХ при напретку по питању ових реформских процеса, постоји низ инструмената путем којих ЕУ финансијски подржава БиХ. Главни финансијски инструмент је инструмент претприступне помоћи (ИПА) који за циљ има пружање подршке земљи при транзицији од потенцијалне земље кандидаткиње до земље кандидаткиње. Оквир политике ИПА се заснива на приоритетима Европског партнерства и Стратегије проширења, а проводи се путем трогодишњих вишегодишњих докумената индикативног планирања (МИПД). МИПД наводи главне приоритете, очекиване резултате, видове помоћи, финансијске назнаке и области дјеловања. Циљ МИПД-а је пружање подршке стратегијама за реформу и развој БиХ (у оној мјери у којој оне помажу при испуњењу услова за европске интеграције).

Успркос овим оквирима политика и финансијској подршци, приступање ЕУ током слиједећих година се чини врло невјероватним, ако не чак и нереалистичним за БиХ. Остварен је мали напредак по питању Европског партнерства током задње двије године, а такођер постоје назнаке да је БиХ у неким областима назадовала. Истовремено ће 'замор од проширења' у самој ЕУ вјероватно утјецати на темпо приступања ЕУ. Изазови задњег круга проширења и учинак свјетске финансијске кризе на ЕУ су негативно утјецали на ентузијазам за проширење Уније и пријем нових земаља чланица. Међународни актери, посебно у ЕУ, виде приступање ЕУ као главни циљ БиХ и у исто вријеме као рјешење за проблеме БиХ. Међутим, ове изјаве никако нису у складу са смањењем ангажмана везаног за ЕУПМ и војне снаге ЕУ чије присуство у БиХ многи сматрају стабилизирајућим фактором, посебно с обзиром на то да може проћи дуг временски период прије него БиХ постане земља чланица ЕУ.

Механизми ЕУ

Дијалог и стратегија везани за политику

Путем процеса стабилизације и придруживања и услова за задовољавање критерија приступа, ЕУ има средство истицања слабости у постојећим политикама и праксама, те праћење напретка при рјешавању тих слабости. То је првенствено политика и политички дијалог у вези са процесом стабилизације и придруживања (што обухвата Споразум о стабилизацији и придруживању и Европско партнерство), те годишњи Извјештај о напретку који објављује Европска комисија. Током задњих година неколико извјештаја о напретку је говорило о питањима као што су: подјеле у образовном систему – раздвајање дјеце у школама по националној припадности и постојање једнонационалних школа; велика незапосленост међу младима; недовољан напредак по питању законодавства везаног за малољетнике, те капацитети социјалних служби када се ради о испуњењу њихове одговорности према дјечи и младима. На регионалном нивоу, комуникације Европске комисије истичу регионалне стратешке приступе и приоритете за напредак ка приступању ЕУ.

Финансијски инструменти

Финансијски инструменти дају додатну могућност за одређивање приоритета и дају финансијску подршку у приоритетним областима. Они укључују:

■ Инструмент претприступне помоћи (ИПА)

Приоритети за помоћ у оквиру Инструмента претприступне помоћи (ИПА), формулирани у оквиру вишегодишњих докумената индикативног планирања (МИПД), зависе од потреба које се уочавају у извјештајима о напретку и подршке БиХ властитим стратегијама реформе и развоја у оној мјери у којој помажу испуњење услова за европске интеграције. На примјер, МИПД за период 2011.–2013. даје финансијску помоћ за питања попут: реформе образовања,

побољшање система социјалне заштите на свим нивоима управљања у циљу рјешавања посебних потреба рањивих група (укључујући младе); те побољшање координације између институција за рад и запослење и јачање њихових капацитета.

■ **Европски инструмент за демократију и људска права (ЕИДХР)**

БиХ такођер има право на помоћ у оквиру глобалног Европског инструмента за демократију и људска права (ЕИДХР). ЕИДХР подржава активности цивилног друштва при промоцији људских права и демократије и има сврху допуњавања разних програма националне и регионалне сарадње Уније. За разлику од ИПА-е, дјелује независно од одобрења владе земље домаћина и других јавних органа.

■ **Инструмент за стабилност (ИФС)**

Током 2009. ИФС је осигурао финансијска средства за Партнерство изградње мира (ИФС члан 4.3) у циљу повећања стабилности и мира и промоције културе људских права међу младима и заједници у БиХ. Ова средства су алоцирана директно од (тадашње) Генералне дирекције за вањске односе у Бриселу.

Поред тога, **МИПД за вишеструке кориснике** допуњава МИПД на регионалном нивоу. Документ за период 2011-2013 пружа подршку у области социјалног развоја, као што је промоција размјене младих, волонтерских сервиса и допринос јачању демократије и цивилног друштва.

Мисије ЕУ

Двије мисије ЕУ које дјелују у БиХ у оквиру Заједничке вањске и сигурносне политике (ЦФСП) и Заједничког оквира сигурносне и одбрамбене политике (ЦСДП), Полицијске мисије ЕУ (ЕУПМ) и Операције Алтхеа војних снага Европске уније (ЕУФОР), немају специфичан фокус на младе у свом мандату. Међутим, обје имају димензију посвећену младима. ЕУПМ пружа помоћ агенцијама за проведбу закона у БиХ да рјешавају питања везана за сигурност, као што је малолетничка делинквенција и злоупотреба дрога, охрабрујући систематске напоре на свим нивоима власти у циљу рјешавања главних узрока и вршења процјена ризика као дио стратегије за спречавање криминала. Они такођер подржавају кампање јавног информирања. Напримјер, ЕУПМ је подржао иницијативу "Весели амбасадори у борби против корупције" коју је израдила и провела група удружења младих и студената, а за циљ је имао подизање свијести о потреби борбе против корупције на свим нивоима у БиХ. ЕУФОР такођер проводи кампање подизања свијести и иницијативе за подршку младима, те охрабрује интеракцију међу младима из различитих дијелова земље. Напримјер, недавно је подржао кампању за младе која се бави питањима са којима се суочавају млади у БиХ.

Поред тога, специјални представник ЕУ (ЕУСР) има могућност подржавања активности везаних за младе. Један недавни примјер је пројекат под називом 'Генерација БиХ за Европу', иницијатива која је окупила 100 младих људи из цијеле земље и различитог поријекла у циљу развијања заједничке визије за БиХ, о чему су обавијештени доносиоци одлука у БиХ, ЕУ и на међународном нивоу.

Како политике и стратегије ЕУ могу помоћи младима и допринијети миру?

Све политике и стратегије везане за процес проширења ЕУ имају одређену релевантност (било 'директну' или 'индиректну') при рјешавању кључних питања која се јављају у оквиру истраживања. Уколико се проведу на одговарајући начин, ове обавезе би могле имати позитиван утјецај на младе, те помоћи у борби против фактора који младе наводе да играју негативну улогу у вези са динамиком мира и конфликта.

Оно што је важно, ЕУ јасно признаје негативни утјецај етничких подјела у оквиру образовних система на младе. У оквиру процеса стабилизације и придруживања, званичници ЕУ стално говоре о овом питању путем политичког дијалога са партнерима у БиХ, а годишњи извјештаји о напретку Европског партнерства са БиХ су се током задњих година бавили питањима раздвајања

дјеце у школама на основу етничке припадности, те постојањем моноетничких школа. Чини се да је у овој области постигнут одређени напредак, уз радну групу коју су власти у ФБиХ успоставиле како би се бавила овим питањем. Међутим, тек треба видјети утјецај 'на терену'.

Европско партнерство и плански документи ИПА-е (МИПД) препознају потребу за побољшањем демократског учешћа и разумијевања питања младих на политичком нивоу, подржавају социјално и економско снажење рањивих група (укључујући дјецу) и побољшавају могућности за образовање и запослење. Веће обавезе, као што је борба против корупције, реформа полиције и правосућа, развој медија и цивилног друштва, те социјални и економски развој, иако није нужно фокусиран на младе, такођер може имати позитиван учинак на младе из перспективе изградње мира. Регионалне политике имају посебан фокус на важност побољшања интеракције између етничких група унутар и између земаља регије, те имају већи фокус на помирење и размјену младих.

Да ли питања младих полако постају дијелом програма ЕУ у БиХ?

Бављење посебним изазовима са којима се суочавају млади није био посебно велики приоритет ЕУ у оквиру проширења (у односу, на примјер, на питања мањина). Упућивање на проблеме младих је доста ријетко у оквиру документације, а млади се не јављају као питање које се тиче неколико области у оквиру МИПД-а за период 2009-2011. Међутим, постоје назнаке да се ово можда мијења. МИПД 2011.-2013. укључује обавезу узимања у обзир проблема рањивих група у свим активностима које су планиране у оквиру ИПА (посебно у вези са законодавним питањима, јавним сервисима и социо-економским развојем), те подржавање специфичних активности које се фокусирају на социјалну инклузију и рањиве групе. Нејасно је да ли се 'рањиве групе' тумаче као да укључују и младе. Уколико је то случај, то може значити већу подршку за активности везане за младе и постојање нових програма у припреми.

Промјена ка подршци ЕУ сектора ће донијети како могућности тако и ризике из перспективе младих

МИПД 2011–2013. уводи промјену ка секторској подршци као вид помоћи БиХ, при чему ће се напори фокусирати на циљне секторе и у већој мјери бити усклађени са стратегијама и приоритетима БиХ, гдје је то могуће под водством власти БиХ. Циљ је побољшати усклађеност помоћи и координацију са другим донаторима. Подршка Европске комисије при provedби Националне политике за младе одражава ову промјену и ствара могућности за повећање локалног власништва и боље координиран приступ. Међутим, секторски приступ такођер доноси ризике претјеране наглашености државног нивоа и мање подршке за интервенције на локалном нивоу. То може ограничити простор ЕУ за приступање изазовима и осјетљивим локалним питањима (као што су ангажман унутар заједница и међуетнички односи) која су релевантна за младе. То такођер може повећати могућности за политичку манипулацију по питању гдје и коме се алоцирају средства – изазов са којим се независне локалне организације цивилног друштва већ боре.

Политика ЕУ у БиХ се првенствено посматра кроз призму приступања ЕУ, а не са аспекта изградње мира

Уколико се ЕУ више фокусира на младе у БиХ, то чини са становишта њихове улоге као елемента који покреће демократске реформе и напретка ка приступању ЕУ. Постоји јако мало, уколико је икако присутно, упућивања у политикама и стратегијама на позицију младих из изричите перспективе мира и конфликта – иако су ова два питања, наравно, повезана. Али ово је симптоматично за шире питање:

политика ЕУ ка БиХ (као што је то случај и са остатком земаља Западног Балкана) се посматра кроз призму проширења и приступања, што доказано ограничава потенцијал ЕУ да процјењује, фокусира се и наглашава оне факторе који су посебно важни са шире перспективе спречавања конфликта и изградње мира.

Инструменти који нису везани за проширење имају експлицитнији фокус на изградњу мира

Инструменти попут ЕИДХР-а и ЦСДП-а имају експлицитнији фокус на помирење, питања сигурности и стварање консензуса у вези са спорним или контроверзним областима политике него што је то случај са ИПА-ом; а такођер су добро усмјерени на рјешавање питања која су се појавила током истраживања. Смјернице ЕИДХР-а укључују подршку спречавању конфликта и консолидацији политичког учешћа и представљања. Питање дјечијих права је питање које се односи на неколико области. Међутим, ЕИДХР представља само дио цјелокупне подршке ЕУ за БиХ. Нажалост, већина инструмената пружа само краткорочно финансирање умјесто дугорочне подршке и често има ограничене финансијске капацитете што ограничава њихов потенцијал за подршку иницијатива које обухватају цијелу земљу а имају потенцијал да воде и охрабрују дјецу и младе од ране доби да превазилазе подјеле, размишљају другачије и преузимају иницијативу.

На који начин програми које финансира ЕУ могу подржати младе и мир?

Само мали број програма које подржава ЕУ имају примарни циљ да подрже младе у позитивној улози у динамици мира. То је програм Млади заговарачи мира који се подржава у оквиру ИФС-а и програми који се подржавају у оквиру програма Млади у акцији (те се стога налазе изван оквира проширења).

Међутим, када се посматрају различити инструменти, очигледно је да ЕУ подржава цијели низ пројеката и програма који су везани за младе или то нису, а који имају потенцијал да се баве ризиком конфликта и подрже младе како би играли улогу у изградњи мира, чак и уколико то није експлицитан циљ програма. То укључује подршку за УНИЦЕФ како би се рјешавала социјална искљученост међу дјецом те пројектима фокусираним на младе у оквиру регионалног програма Цивил Социјету Фацитету (ЦСФ).

Значајан програм је подршка ИПА-е развоју и provedби Националне политике за младе, што представља сталну обавезу ЕУ на рјешавању питања младих у БиХ. Предвиђени пројекат је усклађен са изазовима везаним за развој и provedбу политика и програма младих, чак и уколико је вјероватно да ће утјецај Националне политике о младима бити ограничен ширим политичким изазовима који имају утјецај на цјелокупни развој и provedбу политика у БиХ.

Питање етничких подјела међу младима се не узима у обзир у пројектима који се финансирају у оквиру ИПА-е

Интересантно је уочити да нема пројеката који се финансирају у оквиру БиХ ИПА а који обухватају питање етничких подјела међу младима, без обзира на посвећеност политике етничкој димензији у образовању у оквиру Европског партнерства. То може бити одраз тешкоћа израде ефективних програма у вези са овим питањима, или, што је вјероватније, открива одређену неспремност од стране ЕУ да се директно бави овим осјетљивим политичким питањима у оквиру процеса програмирања: посебно када то укључује разговоре са партнерима из релевантних државних органа. Посматрајући подршку у оквиру ИПА-е која се пружа секторима попут сектора образовања и правде, чини се да ЕУ фаворизира доста 'технички' приступ – фокусирање на административну ефикасност и подршку у виду 'хардвера' (зграде и слично), умјесто веће примјене политичке леће којом се настоји утјецати на ставове, политичку културу, итд. Овај фокус можда одражава посебне области стручности Комисије, те је симптоматичан за преференце опипљивих резултата које постоје код донатора.

Потенцијал ЕИДХР да финансира пројекте који се фокусирају на младе и изградња мира није остварен

ЕИДХР смјернице за пројекте који за циљ имају прелажење преко социјалних подјела и промовирају помирење (укључујући интеграцију двије школе под једним кровом). Међутим, током задње четири године нису финансирани пројекти ове врсте (са или без специфичног нагласка на младе) путем овог инструмента. То представља изгубљену прилику.

Не постоје програми које подржава ЕУ а који се баве питањем доступности оружја међу становништвом (младима)

Исто тако, не постоје програми који се финансирају у оквиру било којег инструмента а који се баве специфичним питањем доступности оружја међу популацијом, укључујући и младе.

У циљу бољег разумијевања у каквој позицији се налазе млади у вези са динамиком мира и конфликта, студија је за индикаторе узела ставове младих и одговоре у вези са низом кључних питања. Ови индикатори који су основа налаза укључују слиједеће:

■ **Перцепција младих друштва, институција и доносилаца одлука**

Да ли млади прихватају и одобравају систем у којем одрастају? Да ли имају алтернативне моделе које би преферирали, и уколико је то случај, које вриједности и принципе ти модели подстичу? У којој мјери су у стању и заинтересирани за обликовање друштва и властите будућности, те како би та будућност изгледала?

■ **Утјецај прошлости на животе младих данас**

У којој мјери ратна сјећања и приче још увијек утјечу на ставове и понашање младих према другима, садашњост и будућност?

■ **Мишљење младих о самим себима и о другима**

Шта дефинира идентитет младих данас? У којој мјери 'други' играју улогу и да ли је та улога позитивна или негативна? Да ли се млади осјећају угодно у тим улогама, или покушавају да их промијене?

Поглавља 4 – 8 садрже налазе истраживања на терену, које су вршили Саферворлд, НДЦ Сарајево и млади истраживачи. Истраживање на десет локација у БиХ је укључивало укупно 311 младих људи (217 као учесници у дискусијама у оквиру фокус група, а 94 као учесници у истраживању које су радили млади истраживачи), сви у доби између 16 и 30 година (видјети анекс 1 за опис методологије). Учесници су подијељени у млађу групу (16-ране 20-е) и 'старију' групу (до 30) како би се видјело да ли су стајалишта и понашање везано за конфликт, сигурност и виђење 'другог' или ниво активизма разликују између особа које су имале свјесно искуство везано за рат и оних који су били премлади да би имали икакво сјећање на рат.

4

Перцепција младих везана за друштво и институције

АНАЛИЗА НАЛАЗА ИСТРАЖИВАЊА ПОЧИЊЕ перцепцијама младих везаним за: доминантно питање политике и стања демократије у БиХ; надама за европске интеграције; улогом медија; улогом религијских институција; локалном администрацијом (опћине); и образовним системом. Задњи дио је посвећен питању корупције/непотизма које се односи на више области.

Недостатак повјерења у политику и политичаре

На који начин млади људи виде ситуацију?

На који начин реагирају млади?

Током опћних избора у октобру 2010. је дошло до највишег изласка на изборе гласача током задњих 10 година (56.53%)⁸⁰: 51.75% гласача старосне доби испод 30 је учествовало на изборима, а 80.000 младих људи су гласали по први пут⁸¹. Истовремено (или можда због неуспјеха политичара да успоставе нову владу након ових избора), наше истраживање је показало да млади људи опћенито имају јако мало повјерења у политику и политичаре. Према цитату једног од учесника, политика се сматра "прљавом и повезаном са илегалним радњама" (КИИ, фондација Оне Ворлд СЕЕ, 12. мај 2011., Сарајево), а многи млади не желе њом да се баве.

Млади у БиХ су без илузија, разочарани, чак 'шокирани' понашањем политичара, те немају политичких права. Уз ове негативне перцепције није изненађујуће да млади људи показују мало интереса и повјерења у политику. Многи од њих не желе имати ништа с тим из страха да ће 'упрљати руке'. Као што је то дефинирала двадесеттворогодишња студентка из Бање Луке, "Не желим учествовати у уништењу људи." (Истраживање о утјецају политике, интервју 1). Стога су многи рекли да не би гласали у случају избора.

Истовремено постоје докази на основу интервјуа да би млади људи, посебно они у млађој старосној групи са којима се разговарало, постали политички активни – било тако што би се учланили у политичку странку или путем грађанског ангажмана – уколико би сматрали да њихови гласови могу довести до промјене (види ОКВИР СА ТЕКСТОМ 5). Међутим, до сада је преовладавајући осјећај да чак и да се укључе у политику, не би били у стању ништа промијенити. То је уско везано за мишљење да старије генерације не цијене учешће младих у доношењу одлука. Сматра се да се старији и искусни политичари чврсто држе моћи, док јавно дају изјаве попут 'Свијет остаје на млађима'. За бројне младе људе би само потпуна промјена политичке

⁸⁰ Подаци које је на располагање ставила Централна изборна комисија

⁸¹ Рондић А, Analyse der Wahlen in Bosnien-Herzegovina 2010, (Фондација Хеинрицх Бёлл, 12. октобар 2010.)

ОКВИР СА ТЕКСТОМ 1: Истраживање младих о утјецају политике на обликовање мишљења младих

Двије групе младих истраживача су се бавиле мишљењима младих о политици и мјери у којој сматрају да политика утјече на њихове животе. Интервјуи су вођени са 11 младих из Травника/Новог Травника и седам из Приједора/Бање Луке (о утјецају политике на младе), те са десет младих из Санског Моста (у вези са перцепцијом младих политике и политичара). Иако су налази били специфични за локације и не могу се сматрати репрезентативним, дају интересантан преглед односа између младих и политике. Налазе допуњавају интервјуи које је водио Саферворлд са младим политичарима и другим кључним информантима (види анекс 1).

'Корупција', 'богаћење', 'моћ' – то су главне асоцијације које се јављају код младих у случају политике. Људи су уморни од неиспуњених обећања и схватају да је тактика коју странке користе пружајући стипендије и друге награде младима средство за 'куповину' гласова.

Сматра се да политичари све раде за властиту добит. "Сви они обећавају, али нико ништа не ради" (Истраживање о утјецају политике на младе, дјевојка, 23 године, студентика, босанска Српкиња, интервју 1, Бања Лука). "Они би могли учинити много, али на крају не раде ништа, сви раде за властиту корист и [не] маре за људе" (Истраживање о утјецају политике на младе, дјевојка, 17 година, студентика, интервју 6, Травник).

Многи криве политичаре за проблеме у БиХ и уморни су од њихове етно-националистичке реторике. Изјаве попут "зашто се умјесто тога не фокусирају на отварање радних мјеста" су се стално јављале. Млади су изгубили поштовање за политичаре, "личне на неку врсту турбо-фолка" (Истраживање о утјецају политике, дјевојка, 21 година, студентика, Бошњакиња, интервју 2, Травник). Многи од њих их такођер сматрају кључним елементима који потичу могући конфликт: "Бојим се да би политичари могли довести до новог конфликта као што су то урадили у прошлости." (учесник на радионици у јуну, Добој). Истовремено политичари поларизирају мишљења – најбољи примјер је председник РС, Милорад Додик, којем се људи или диве или га презиру – који су најпознатији и о чијим се изјавама највише расправља.

класе могла вратити њихово повјерење у политику – што би им омогућило да гласају за нове, младе политичаре који би се бавили кључним политичким питањима релевантним за младе људе. Млади људи би жељели да виде нова лица у политици: "Нови лидери, нови људи који воде БиХ на бољи начин," (учесник у дискусији у оквиру фокус група, младић, 21 година, студент, босански Србин, Бања Лука) – политичари који нису 'прљави' и који се не доводе у везу са корупцијом или ратом. 'Новим' лицима би се вјеровало више него тренутним лицима.

Преиспитивање стања и адекватности демократије у БиХ

На који начин млади виде ситуацију?

Млади се жале на стање демократије у БиХ. Скоро сви учесници у дискусијама у оквиру фокус група сматрају или да БиХ нема демократски систем или да је систем само дјелимично демократичан: "Демократија је врло слаба у Босни и Херцеговини. Људи у Босни и Херцеговини говоре о демократији на теоретски начин. Постоји врло мало демократије у пракси у БиХ. Све се ради у складу са личним интересом, не заједничким" (учесница дискусије у оквиру фокус група, дјевојка, 19 година, Бошњакиња, средњошколка, Братунац); "Постоји велика разлика између теорије и праксе. У теорији, све изгледа савршено, али ништа од тога није примјениво у стварном животу" (учесник дискусије у оквиру фокус група, младић, 17 година, босански Хрват, средњошколац, Нови Травник).

"Демократију видим као упаковану диктатуру" (учесник дискусије у оквиру фокус групе, мушкарац, 26 година, босански Србин, незапослен, Бања Лука); "Уколико изразим своје мишљење о нечему у јавности, а онда ме особе које не мисле исто нападне – гдје је ту демократија? То није демократија." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 23 године, босанска Српкиња, запослена, Добој).

Учесници криве политичаре за лоше стање демократије. Изражавају сумњу да политичари користе рупе у демократском систему како би владали по властитој жељи, те их оптужују да младе не узимају озбиљно: "Власти (...) не поштују нас младе" (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Бошњакиња, средњошколка, Сански Мост).

Међутим, и грађане се криви за њихов недостатак разумијевања стварног значења демократије: "Овдје нема демократије. У питању је анархија. Људи би требали научити шта значи демократија. Постоје права, али такођер постоје обавезе и одговорности. Људи би их требали научити и понашати се у складу с тим" (учесник дискусије у оквиру фокус групе, мушкарац, 22 године, босански Србин, незапослен, Добој); "Сматрам да погрешно схватамо демократију. Сматрамо да то значи да сви морају поштовати наша права, а да ми немамо никакву обавезу да се бринемо за друге" (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Бошњакиња, средњошколка, Нови Травник); "Сви ми имамо властиту верзију демократије – у већини случајева погрешну" (учесник дискусије у оквиру фокус групе, младић, 21 година, босански Србин, студент, Добој).

Учесници су били фрустрирани грађанима у БиХ због њиховог привидног недостатка спремности за промјене. "Не вјерујем у демократију која се практикује овдје... 'Демос' [учесник овдје упућује на грчку ријеч] значи народ, тако да народ треба бити тај који управља државом, али ми смо тако пасивни и не вршимо никакве промјене" (учесник дискусије у оквиру фокус групе, мушкарац, 27 година, Бошњак, незапослен, Нови Травник). Недостатак цивилног друштва се такођер сматра препреком за функционирање демократије; "Стварна демократија овдје не постоји, јер немамо стварно цивилно друштво." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 22 године, босанска Хрватица, студентка, Мостар)

Неки демократију у БиХ виде као систем у којем сви могу радити оно што желе: "Постоји превише демократије овдје, људи немају ограничења у вербалној комуникацији. Мислим да демократија подржава вербално насиље. Вјерујем у поштивање закона." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, младић, 23 године, босански Србин, незапослен, Дрвар). "Не подржавам пуну слободу" (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 23 године, студентка, Сарајево).

На крају, неки учесници су демократију сматрали утопијом, нечим што није могуће остварити у пракси: "Немогућност остварења од теорије до праксе" (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 22 године, Бошњакиња, студентка, Сарајево); "утопија попут социјализма и комунизма" (учесник дискусије у оквиру фокус групе, младић, 18 година, Бошњак, студент, Сарајево).

ОКВИР СА ТЕКСТОМ 2: Истраживање о младима: Перцепције младих о демократији и демократским вриједностима у БиХ?

Млади истраживачи су истраживали перцепције демократије и демократских вриједности код младих. То су урадили слањем упитника младима старости од 16 до 30 година из Братунца и Санског Моста. 36 младих је одговорило на упитник.

На питање шта повезују са термином 'демократија' најчешћа три одговора су била: 1) слобода мишљења / слобода говора; 2) једнакост и 3) веће учешће народа / одлуке које се не намећу народу. Од учесника се тражило да процијене ниво демократије у БиХ на скали од 1 (врло слаба) до 5 (врло добра). Само један учесник је демократски систем у БиХ процијенио као 'добар'. Сви други су дали оцјене између 1 и 3, при чему су оцјене биле доста једнако распоређене.

На питање да ли преферирају јаког вођу или парламентарни систем, двије трећине су се одлучиле за прву опцију. Иако је забрињавајуће да млади људи преферирају ауторитарнији систем од демократије, ове изјаве треба посматрати у контексту тренутног система владавине који је с обзиром на ротирајућу позицију предсједавајућег Предсједништва и своју врло децентрализовану структуру крајње изложен блокирању ефикасног управљања. У том контексту 'јак вођа' врло лако може значити 'један предсједник умјесто три' (што је тренутно случај – један из сваког конститутивног народа).

Оно што је интересантно, питање о приједлозима за прави систем управљања за БиХ је показало да постоји одређени ниво носталгије: четири учесника су рекла да преферирају 'комунизам', 'систем попут оног у бившој Југославији' или систем 'попут оног за вријеме Тита'.

Друго питање је била мјера у којој се посебна права и вриједности поштују у БиХ по мишљењу испитаника. Од испитаника се тражило да дају бодове (никако – не пуно – у одређеној мјери – у потпуности) на основу слиједећих критерија: слобода говора, једнакост/једнак третман, транспарентност, слобода кретања, родна једнакост. Резултати су показали слабу оцјену власти: половина свих испитаника је сматрала да се наведене вриједности нису поштовале никако или не пуно. Једнакост/једнак третман и транспарентност су поштовани у најмањој мјери – више од 75% свих испитаника је сматрало да нису поштовани у великој мјери или никако. Особе су сматрале да се родна једнакост највише поштује, при чему је више од трећине испитаника навела да се поштује у одређеној мјери; 16% је чак сматрало да се поштује у потпуности.

Какав је одговор младих?

Испитаници би жељели да грађани искористе могућности које им демократија даје – посебно право гласања – у циљу промјене тренутне политичке ситуације: "Имали смо изборе и људи су гласали за скоро исте политичаре и исту власт. То је кривица људи, не политичара" (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 20 година, босанска Српкиња, студентка, Бања Лука); "Сматрам да живимо у демократском друштву. Ми бирамо и то је оно што имамо." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 30 година, Бошњакиња, незапослена, Сански Мост). "Наш начин размишљања треба да се промијени. Зашто увијек гласамо за исте људе, зашто не гласамо за неког другог. Млади људи би требали добити прилику. Све се окреће у круг, ништа се не мијења" (учесник дискусије у оквиру фокус групе, младић, 26 година, Бошњак, незапослен, Сарајево).

Испитаници су такођер често изражавали мишљење да је демократија још увијек нова и да о њој треба 'учити': "О демократији учимо у школама. Знамо о њој у теорији, али у пракси то изгледа знатно другачије." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 20 година, босанска Српкиња, студентка, Бања Лука); "Морамо научити више о томе. Морамо бити у већој мјери демократични као појединци." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, младић, 18 година, босански Србин, средњошколац, Добој).

Међутим, фрустрације због тренутног система су неке младе навеле да преиспитају адекватност демократског система у БиХ. Неки сматрају да БиХ још увијек није спремна за демократију: "Демократија није за нас" (учесник дискусије у оквиру фокус групе, младић, 20 година, Бошњак, студент, избјеглица из Чапљине, Мостар); "Сматрам да нисмо били спремни за демократију." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, мушкарац, 28 година, Бошњак, незапослен, Сански Мост); "Мислим да би за нас било боље да имамо диктатуру, нисмо још довољно зрели за демократију" (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 22 године, Бошњакиња, студентка, Сарајево). Неки такођер желе јаког и јединственог вођу: "Не вјерујем у демократију у БиХ. Мислим да ова земља мора имати вођу који ће преузети одговорност, умјесто три вође истовремено." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, мушкарац, 28 година, Бошњак, незапослен, Сански Мост); "Утопија је да смо сви једнаки, требали бисмо имати вођу." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 23 године, босанска Хрватица, студентка, Мостар); "Неко би требао преузети и вршити дужност вође." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, мушкарац, 26 година, Бошњак, незапослен, Нови Травник).

Помијешана осјећања у вези са ЕУ

На који начин млади виде ситуацију?

У вези са тренутном ситуацијом постоји скептичност о улози и мотивима ЕУ и другим међународним актерима у динамици мира и конфликта. Иако бројни млади међународно присуство виде као ублажавајући фактор који помаже да се осигура мир и стабилност, такођер постоји перцепција да одређени међународни актери желе сталну нестабилност у БиХ: "Свјестан сам геополитичких игара вањских снага, не желе мир у овој регији" (учесник на радионици у јуну). Постоји непрецизан осјећај, а млади нису били у стању да дају оправдање када се њиховој изјави протурјечи.

По питању будућности, млади људи имају помијешана осјећања у вези са интеграцијом БиХ у ЕУ. С једне стране постоји велика подршка БиХ у приступању ЕУ, а људи полажу велике наде у европске интеграције. С друге стране, људи су забринути у вези с тим да чланство у ЕУ такођер може донијети недостатке. Многи мисле да европске интеграције морају почети у самој БиХ: "Како се можемо интегрirati у ЕУ уколико нисмо јединствени чак ни међу собом?"

Постоји забринутост и сумње у вези с тим да ли би ЕУ била добра за људе у БиХ. Економска криза у ЕУ, а посебно лоша финансијска ситуација тренутних земаља чланица ЕУ као што су Грчка, Ирска и Португал су изазвали бојазан. Бројне особе су забринуте јер мисле да се БиХ посматра као извор јефтине радне снаге и да је главни интерес ЕУ експлоатација природних ресурса БиХ, као што је вода и дрво, што млади сматрају ријетким ресурсима које БиХ може унијети у ЕУ.

ОКВИР СА ТЕКСТОМ 3: Истраживање младих: Перцепције младих везане за Европску унију

Упитник су послали млади истраживачи како би испитали перцепције младих у вези са ЕУ и демократијом опћенито. 36 младих старосне доби од 16 до 30 година из Братунца и Санског Моста су одговорили на упитник. Налази из овог учесничког истраживања допуњавају налазе дискусија у оквиру фокус група и интервјуа са кључним информантима (КИИ).

Истраживање је показало да млади људи имају велика очекивања у вези са европским интеграцијама по питању могућих предности за економију. Људи се надају да ће доћи до побољшања могућности запослења и опћег економског развоја у БиХ, али такођер и до побољшања квалитета образовања. Млади људи се такођер надају да ће им ЕУ донијети мир и стабилност, те побољшање демократских пракси, као што су праведнији избори и већа слобода говора. Испитаници су били донекле скептичнији када се ради о смањењу корупције и побољшању међуетничких односа: већина њих још увијек очекује побољшање, али знатан број њих сматра да се ништа не би промијенило уколико би БиХ постала чланица ЕУ.

Већина младих се или у потпуности или дијелом слаже да је ЕУ важан фактор. Сматра се да ЕУ има посебно позитивну улогу у економском развоју БиХ. ЕУ се у мањој мјери сматра актером који доприноси миру и стабилности. Међутим, интересантно је примјетити да петина испитаника сматра да ЕУ доприноси конфликту и тензијама. Млади ЕУ виде као актера заинтересираног за ставове младих и то се цијени. Већина људи се такођер у потпуности или у одређеној мјери слажу да ЕУ људе третира једнако, без обзира на њихову етничку или религијску припадност.

ЕУ...	Слажем се у потпуности	Слажем се у одређеној мјери	Не слажем се	Укупно
... је важан фактор	17	16	4	37
... има позитиван утјецај на економски развој	18	11	8	37
... доприноси миру и стабилности	14	16	7	37
... доприноси конфликту и тензијама	8	12	15	35
... једнако третира етничке групе	14	16	7	37
... једнако третира религијске групе	16	14	7	37
... је заинтересирана за ставове младих	17	12	8	37

Фрустрираност медијима у БиХ

На који начин млади виде ситуацију?

Сви испитаници медије сматрају главним фактором који обликује мишљење младих. Сви испитаници опћенито сматрају да је њихов утјецај на динамику локалног конфликта негативан, а велика већина је изразила изричит недостатак повјерења у медије. Главне ствари које су истакнуте је да медији у БиХ:

- **имају велики утјецај, те да многим недостаје знање или способност да буду критични у вези са информацијама које добијају путем медија:** "Политичари и медији лако манипулирају популацијом. С обзиром на то да су млади, они не иду ван овог подручја, само живе у својим малим селима, и имају ту менталну предоцбу огромног змаја који живи иза брда. То је начин како је рат почео у БиХ." (КИИ, Одисеј, 24. мај 2011., Братунац). "Њихов глас је најгласнији и оставља дубок утјецај на колективно мишљење и међуетничке односе" (из истраживања младих о медијима, Добој).
- **да су негативни:** чак и уколико се дешавају добре ствари, медији ријетко извјештавају о позитивним причама: "Они шаљу врло песимистичне и негативне поруке. Чак су и међународни медији само заинтересирани да чују лоше ствари о Босни." (учесник на радионици у јуну).
- **да се налазе под контролом политичких странака и да су политички пристрасни:** "Медији имају велики утјецај, и они су врло пристрасни. Уколико живите у једном ентитету и

гледате локалну тв станицу, немате непристрасан став." (КИИ, представник школе, 14. мај 2011., Добој). "(...) Током предизборне кампање један политичар је отворено користио своје новине за своју кампању. Телевизија у РС је такођер врло лоша. Они су позвали само главну странку у телевизијску емисију и неко је назвао, питајући гдје је опозиција, а они су га једноставно укинули." (КИИ, Жене за жене, 16. маја 2011., Сарајево). Неки испитаници су имали сумњу да медији такођер намјерно одвлаче пажњу гледалаца од важних питања као што је незапосленост, усмјеравајући њихову пажњу на ствари које су се десиле у прошлости, или на приватне животе познатих тајкуна (на основу истраживања младих о медијима, Добој).

- **да промовирају етничке стереотипе или чак подстичу међуетничке тензије:** "(...) да сам само пратила телевизијски програм, без да сам се претходно дружила са Бошњацима, не бих никада хтјела бити у контакту с њима. Утјецај медија је тако јак." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 20 година, босанска Српкиња, избјеглица из Сарајева, Братунац). "(...) Медији ме подсећају на рат, а то је врло политизирано." (КИИ, Омладински комуникативни центар, ОКЦ Бања Лука, 18. мај 2011. Бања Лука). "Већина медија користе и искориштавају информације изван контекста у циљу промовирања међуетничке мржње, посебно користећи догађаје задњег рата" (Истраживање о медијима, Добој). Појединци су сматрали да медији, иако доприносе појачавању тензија, вјероватно не схватају какву штету чине.
- **да су лоше квалитете:** недостатак истраживачког новинарства и непознавање особа које су на власти на одговорност у вези са њиховим дјеловањем и политикама: "Не постоји истраживачко новинарство, нема анализе онога што се дешава. Разлог томе је недостатак вјештина. Медији такођер нису осјетљиви на спол. Факултет за медије има врло лошу репутацију. Студенти не уче ништа тамо." (КИИ, Жене за жене, 16. мај 2011., Сарајево). Многи су сматрали да им медији не дају никакве корисне информације: "Поред ширења међуетничке мржње и међустраничног препирања, није могуће добити корисне информације од медија" (из истраживања младих о медијима, Добој).

Шта је одговор младих?

Улога медија је био фокус за једног од наших младих истраживача који су радили интервјуе у Добоју специфично у вези са овом темом. Десет младих људи је интервјуирано, старосне доби између 17 и 30 година. Интервјуи је у Добоју, РС, водио учесник фокус групе (из Добоја) у јулу 2011. Испитаници су изабрани путем 'снoубалл узорковања'⁸².

Млади реагирају на медије који подстичу подјеле и лоше су квалитете тако што покушавају изабрати изворе које сматрају најобјективнијим и најнезависнијим, те траже садржај који их привлачи. Многи намјерно избјегавају извјештавање медија о политици, с обзиром на то да се оно сматра пристрасним и непоузданим, те траже "неутралне" теме попут спорта или временске прогнозе – додатни фактор који доприноси постојању јаза између младих и политике. Млади понекад гледају медијске прилоге из другог ентитета уколико сматрају да је њихов квалитет бољи од локалних медија, или да би упоредили прилог са оним који уобичајено гледају. За више детаља погледајте испод.

Потреба раздвајања религије од политике

На који начин млади виде ситуацију?

Религију већина младих испитаника сматра важном за своје животе. Већина учесника је рекла да су религиозни, те славе религијске празнике са својим породицама. Неки испитаници (из РС и ФБиХ) су рекли да је религија за њих небитна и да су атеисти.

⁸² С обзиром на то да истраживачки волонтери нису професионални истраживачи, смјернице које су дате за вођење интервјуа биле једноставне. Од волонтера се тражило да интервјуирају особе које нису знали лично (које нису биле њихови пријатељи) како би се избјегло интервјуирање само групе особа са сличним стајалиштима.

ОКВИР СА ТЕКСТОМ 4: Истраживање о младима: утјецај медија на обликовање мишљења младих

За ово истраживање је интервјуирано десет особа старосне доби између 17 и 30 година. Интервјуи су вођени у Добоју, РС. Сви испитаници живе у Добоју, али 3 особе су рођене на другим локацијама. По питању етничке равнотеже, шест особа (је изјавило да) су Срби, једна особа (је изјавило да) је Бошњак (рођен у Њемачкој), а остатак се није желио изјаснити.

Које врсте медија користе млади?

Особе које су интервјуиране већином користе скоро све врсте медија (осим радија): штампане медије, интернет и ТВ. Интернет и посебно Фацебоок дају цијели низ различитих мишљења: када људи дају коментаре у вези са одређеним догађајима или групама, то даје могућност да се научи како различите особе виде исте ствари. Штампани медији се користе посебно током дружења у кафићима или ујутро.

Зашто одабиру одређене медије?

Од испитаника је тражено да одаберу критерије на основу којих одабиру одређени медиј као извор информација. Њихови приоритети су били слиједећи: објективност, независност, забава, програми о питањима везаним за младе/младих, политичка алијанса, давање информација брже од других, те квалитет информација.

"Мислим да већина озбиљних медија покушава да постигне све то у једнакој мјери, али у случају водећих јавних медија се може примјетити да је повећан утјецај политике, док је независност смањена. Иако свим медијима по мом мишљењу недостаје више квалитетних програма и емисија које се баве питањима младих. А уколико би морао одабрати неки медиј са више квалитете и бржим информацијама, онда бих рекао хрватски медији, јер по мени они су најбржи и у одређеној мјери извјештавају уз највише квалитете. То им иде у прилог само уколико оставимо по страни међуетничке односе. Али када се ради о спорту или временској прогнози, они су најбржи и најпрецизнији, нико им није ни близу." (истраживање о медијима, Добој, босански Србин, 26 година, запослен).

Која врста информација их већином занима?

Већину њих су заинтересирале информације о спорту, култури и времену. Нису уопће били заинтересирани за политику и друга питања од којих 'боли глава' (истраживање о медијима, Добој, босански Србин), због тога што мисле да су медији посебно пристрасни када извјештавају о политици и политичким питањима. "Прва ствар коју уочавам и читам у медијима су спорт и култура, јер барем ја мислим да је то интересантно за некога мојих година. С друге стране, избјегавам политику, јер не сматрам да је нужно упућена мени, нити желим да буде" (истраживање о медијима, Добој, босански Србин).

Да ли траже перспективу медија 'друге стране'?

Када је од испитаника тражено да наведу да ли прате неке медије из другог политичког ентитета или других регија, неки су рекли да обично не гледају ТВ станице другог ентитета, али да им је свеједно уколико се ради о спорту и култури. Већина је признала да понекад гледају ТВ станице из другог ентитета, било путем кабловске или интернета. Један од разлога који је наведен је да су бољег квалитета од локалних медија. Неки их гледају специфично због тога да би упоредили на који начин различити медији (српски, хрватски и босански) извјештавају о истим питањима.

Међутим, млади испитаници су забринути због чињенице да се у БиХ религија често злоупотребљава, те се користи како би се промовирале негативне поруке умјесто љубави и разумијевања: "Религија је врло важна за нас. Проблем је што људи погрешно тумаче религију и религијску праксу. Пропагирају мржњу, а не љубав и разумијевање." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 19 година, Бошњацина, средњошколка, Братунац). "Чујем религијске вође како шире мржњу и нетолеранцију." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, младић, 25 година, босански Хрват, студент, Мостар). "Свака религија пропагира љубав и поштовање између људи, али религија се овдје злоупотребљава." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Нови Травник).

Ова негативна улога религијских институција је уско повезана са утјецајем политике: многи млади људи критизирају уску везу између религијских заједница и институција с једне стране и политичких странака с друге стране, а многи специфично криве политичаре за злоупотребу религије у циљу манипулирања људима. "Религија може бити злоупотријебљена, у Републици Српској постоји пропаганда православља и то користе политичари." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, босанска Српкиња, средњошколка, Требиње). "Религија ми је важна, али сматрам да сваког треба поштовати. Нажалост, религија у БиХ заузима кључно мјесто у политици." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, младић, 25 година, босански Србин, незапослен, Требиње). "Један од примјера злоупотребе религије је чињеница да нису дозволили да Дјед Мраз дијели поклоне дјечи у вртићима за новогодишње празнике. Религијски лидери имају велики утјецај на опћу политику." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 22 године, босанска Хрватица,

студентика, Сарајево). Уплитање религијских вођа у политички живот је истакнуто као кључна ствар на скоро свим локацијама, без обзира на етничку или религијску припадност.

Испитаници су такођер критизирали утјецај религијских институција у образовном сектору. "Она [религија] игра значајну улогу у мом приватном животу. Мислим да религијско образовање не треба бити предмет у нашим школама." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 19 година, Бошњакиња, средњошколка, Сребреница). Ови налази су у супротности са преовладавајућим гледиштима старије генерације:⁸³ већина родитеља се не противи религијском образовању своје дјеце, али млађе генерације изражавају секуларнија стајалишта у вези с овим.

Какав је одговор младих??

На појединачном нивоу став младих према другим религијским групама је позитиван, а то је уочено код свих група у оба ентитета. Испитаници из ФБиХ и РС се слажу да религија није препрека за комуникацију, те наводе да имају пријатеље других религија са којима иду у школу или славе различите религијске празнике. "У мом разреду су два Бошњака и све је ОК. Они доносе колаче (баклаву) за Бајрам. Такођер, ми доносимо колаче током наших религијских празника. Дружимо се. Током часа вјеронауке један Бошњак нам је показао како да се молимо и све је добро прошло. Били смо врло заинтересирани док је то показивао и постављали смо му доста питања." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 18 година, босанска Српкиња, средњошколка, Добој). Многи се друже с младима друге вјероисповијести: "Ја имам пуно пријатеља који нису исте вјероисповијести као ја, а ми чак похађамо часове вјеронауке заједно." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Сански Мост).

Сви испитаници, широм свих локација на којима је рађено истраживање, сматрају да је начин да се настави миран суживот већа размјена информација о различитим религијским/етничким групама, учење о обичајима и традицијама других, веће могућности међуетничке размјене и више путовања у ентитетима и регијама БиХ. "Ја идем у школу у Приједор (Република Српска) и ми сваке године путујемо у Грчку на екскурзију и посјећујемо манастире. Било би лијепо посјетити све културне споменике, не само православне." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Сански Мост).

Већина испитаника жели видјети секуларније друштво: да се религија третира као приватна ствар, без уплитања државних институција, или, обрнуто, без утјецаја религијских лидера на политику. Сви се слажу да је религија приватна ствар и да се лична увјерења не требају користити за политичку манипулацију. Већина испитаника заговара секуларну државу у којој су улоге и одговорности државника и религијских лидера јасно одвојене. "Она [религија] је повезана са политиком и политичарима. То није добро. Она треба бити приватна ствар сваког појединца." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 18 година, босанска Српкиња, средњошколка, Добој). "Ја сматрам да је религија приватна ствар и да не треба да се уплиће у државне институције." (учесница дискусије у оквиру фокус група, дјевојка, 23 године, босанска Хрватица, студентика, Мостар).

У циљу рјешавања питања религијског утјецаја на образовни систем, учесници радионице у мају 2011. би умјесто предмета вјеронаука жељели имати предмет 'култура религија' у школском систему. Овај предмет је заправо уведен⁸⁴ 2008., али не у свим школама. Опће стајалиште је да вјеронаука која се подучава у школама не треба обухватати само најзаступљенију религију, већ и друге религије и културе различитих религија. "Требали бисмо учити о свим религијама, а они који желе научити више о религији требају ићи у цркву или џамију." (учесница дискусије у оквиру фокус група, дјевојка, 19 година, Бошњакиња, средњошколка, Сребреница).

⁸³ За више информација види извјештај, Подијељене школе у Босни и Херцеговини, (UNICEF Босна и Херцеговина, децембар 2009.), доступан на страници www.unicef.org/bih/media_14093.html

⁸⁴ Презентација о Међурелигијском вијећу у БиХ, <http://www.mrv.ba/images/stories/documents/IRC-BiH.pdf>, приступ у септембру 2011.

Недостатак пажње од стране локалне управе

Како млади виде ову ситуацију?

Бројни испитаници се осјећају запостављеним од стране опћинских органа за које сматрају да их не подржавају. "Не уважавају младе и наше потребе, стално говоре да немају новца за све што ми тражимо. Не алоцирају никаква средства за наше активности, чак ни за спорт. Буџет се користи само за њихове плате." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 27 година, босанска Хрватица, незапослена, Сански Мост). Искуство варира од опћине до опћине, зависно од структуре опћине и особа које раде тамо: уколико је особље лично заинтересирано за пружање подршке младима, онда постоји већа вјероватноћа да ће млади у тој регији добити пажњу.

Постоји мишљење да је подршка локалних власти важна, посебно у руралним подручјима у којима је присуство НВО-а ограничено, чак и у случају културних активности или спортских догађаја. "(...) за нас младе је важно да имамо подршку локалних власти када се ради о пројектима у области културе и спорта." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Бошњакиња, средњошколка, Сански Мост).

Многи критизирају опћине због неиспуњавања своје обавезе да прилагоде стратегије за младе и акционе планове. Тамо гдје постоје стратегије и планови, испитаници сумњају да се позиви за достављање релевантних пројектних приједлога не проводе на праведан и транспарентан начин. Надаље, позиви се често објављују прекасно како би особе прикупиле неопходну документацију за аплицирање или су критерији одабира превише ексклузивни и нереалистични. Ова питања подупиру перцепцију да опћинама није заиста важан праведан избор и да су већ изабрали иницијативу или организацију коју фаворизирају (КИИ, омладинска НВО, Сребреница). Поред тога постоји забринутост за корупцију: "Опћине краду новац. Не подржавају нас. Постоји одређени буџет за младе и иницијативе у опћини, али ми никад не добијемо ништа." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 19 година, босанска Српкиња, средњошколка).

Какав је одговор младих?

Већина младих реагира резигнирано на овај уочени недостатак интереса од стране опћина. Међутим, неки испитаници признају да је недостатак интереса за потребе младих од стране опћина дјелимично њихова властита одговорност: "Опћенито говорећи, млади су пасивни. Чак и када се одлуче да се обрате званичницима, уколико постоји препрека, они одмах одустају. Постоји стратегија и буџет одобрен за младе у опћини Илица, али сигуран сам да 90% младих нису свјесни тога. Постоје различите прилике за неформално образовање, тј. необавезни часови, поподневне активности, љетне или зимске школе, у свакој средњој школи, али студенти нису заинтересирани." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 23 године, Бошњакиња, студентка, Сарајево).

Критика образовног система

Како млади виде ситуацију?

Током дискусија у оквиру фокус група и радионице је доминирало питање образовања. Поменуто су разне теме које се тичу основног, средњошколског и вишег образовања: квалитета и трошкови образовања, књиге, академско особље, потреба за критичким размишљањем, различите врсте система, укључујући моноетничке школе, "двје школе под једним кровом" и 'националну групу предмета'.

О улози школског система у подјели будућих генерација у БиХ се интензивно расправљало међу младим људима на радионици у јуну 2011.⁸⁵ Учесници су били посебно забринути у вези са националном групом предмета. Били су забринути да различите школе у којима се предаје различита историја на основу различитих књига спречава интеракцију и дијалог између етничких група. "Говорећи о предмету историје у основној школи, имам осјећај да дјеца овдје уче једну историју, а њихови вршњаци у Федерацији БиХ другу. У овом

⁸⁵ Радионица у јуну је одржана у периоду 17. – 18. јуни 2011. у Сарајеву. За више детаља видјети анекс 1 о методологији.

предмету све се представља на онај начин који одговара једној или другој страни." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 18 година, босанска Српкиња, средњошколка, Добој).

Што се тиче средњошколског образовања, поменуто је 'образовање боље квалитете' као дио неопходних промјена у циљу побољшања живота младих људи у скоро свим групама. Многи су забринути да сви немају једнак приступ средњошколском и вишем образовању због финансијских проблема током тренутне економске кризе. "Право на образовање је најважније [право]. Ми завршимо средњу школу, али проблем се јавља уколико желимо наставити образовање на факултету. Проблем је новац. Тако да не можемо ићи на онај факултет на који бисмо жељели, у складу са својим талентом, већ одабиремо онај који си можемо приуштити." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 19 година, Бошњакиња, средњошколка, Братунац).

Поред тога, испитаници сматрају да наставници, као дио старије генерације која је одрасла у току трајања Југославије, не подржавају критичко размишљање. Наставнике се критикује због тога што младе не третирају као довољно 'паметне' како би постављали питања или противрјечили њиховом знању. Овај се став такође наставља када заврше средњу школу и оду на факултет. "Крив је систем образовања јер не потиче ученике на креативност." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 27 година, Бошњакиња, студентка, Мостар). С друге стране, предавачи критикују студенте да су превише пасивни и да им не противрјече, као ни старијој генерацији опћенито. "У Босни [БиХ] студентски живот је катастрофа. Професори су попут 'малих богова', диктатора, што год они кажу, мора се урадити..." (КИИ, представник политичке странке који такође предаје на факултету, 26. мај 2011., Сарајево). Корупција и непотизам су такође поменути као проблеми у образовном систему (види одвојен одјељак о корупцији и непотизму испод за више детаља). То има деморализирајући учинак, те људе наводи да мисле: "Зашто треба добро студирати, ако лако могу купити диплому?" (КИИ, Нарко НЕ, 16. мај 2011., Сарајево).

Каква је реакција младих?

Испитаници желе бољи систем образовања. У основној школи би жељели промијенити одвојене наставне планове и програме. "Сматрам да нисмо у стању разговарати о историји јер имамо три историје, а требамо имати једну, коју је написао неко извана, ко је неутралан," став је једног од учесника радионице. "Сматрам да уџбеник за историју у школама треба написати другде, а не у Босни и Херцеговини. Неко у иностранству га треба написати за нас. Треба га написати на основу чињеница, не на основу субјективног мишљења и става." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 23 године, босанска Српкиња, запослена, Добој). Заиста, сматра се да систем образовања има важан потенцијал за премошћивање етничких подјела: "Идемо у различите школе, чак и у различите зграде: Бошњаци имају своје властите школе, а Хрвати своје. Треба бисмо бити заједно, сједити у истим школским клупама, без обзира на етничку или религијску припадност." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Нови Травник).

Како би млади били запослени и заинтересирани за разне активности, испитаници би жељели да школе више раде са дјецом на њиховом понашању (КИИ, представник школе, 11. мај 2011., Дрвар) и охрабрују их да учествују у више ваншколских активности, посебно обзиром да се сматра да родитељи не проводе довољно времена са дјецом зато што су заузети послом. "Образовање сасвим сигурно треба бити приоритет. Родитељи немају времена, а неки од њих нису у стању помоћи дјецу при учењу због властитог недостатка образовања. Сматрам да студенти на факултетима требају волонтирати како би помогли ученицима основне школе, те такође били позитиван узор за њих." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 22 године, босанска Хрватица, студентка, Сарајево).

Током дискусије у оквиру фокус групе и радионице у јуну учесници су предложили више "неформалног образовања" попут љетних/зимских школа или могућности за волонтирање и стажирање, те "више образовања за младе у руралним областима. 70% младих живе у руралним областима, тако требамо обраћати више пажње на њих." (учесник на радионици у јуну). Образовање у

руралним областима је посебно поменуто на радионици, с обзиром на то да многи млади људи живе у руралним областима.

На крају, испитаници би жељели да наставници и образовни систем потичу критичко и креативно размишљање: "[Требају нам] различити приступи образовању; наставници/професори имају велики утјецај на младе." (учесник на радионици у јуну). То су такођер истакли неки наставници и професори са којима се водио интервју за истраживање, а који су критизирали чињеницу да ученици само науче да репродуцирају оно што чују од наставника или читају у књигама, али не уче како да раде са тим знањем: "Образовни систем не потиче студенте да постану аналитички настројени, да буду критични, да си постављају питања." (КИИ, професор и политички аналитичар, 24. мај 2011., Сарајево).

Корупција и непотизам – обесхрабреност младих

Како млади виде
ситуацију?

Кључни информанти и учесници у дискусијама у оквиру фокус група су споменули различите врсте и облике корупције са којом се суочавају у свакодневном животу. Они укључују:

- **плаћање услуга које би требале бити бесплатне** (с обзиром на то да се плаћају путем пореза). Ове услуге укључују здравствену заштиту, када особе морају да лијечницима дају додатни новац како би добиле добар и брз третман, те образовни сектор. Није неуобичајено за студенте који желе добре оцјене да дају новац наставницима (често на 'суптилан' начин, купујући њихове књиге). Бројни универзитети имају репутацију да 'продају' дипломе на захтјев, "Како можете добити било коју врсту дипломе за неколико мјесеци? Постоји шест универзитета у Травнику са 25 факултета! Навикнете се на ово, скандали постану нормални. А млади преузимају такво понашање." (КИИ, Католичка школа, 19. мај 2011., Сарајево). То понашање није само фрустрирајуће за младе људе који студирају данас, већ се такођер очекује да ће то имати утјецај на будућност земље: "По мом мишљењу, универзитети директно доприносе корупцији јер производимо лажне стручњаке [они који плаћају новац како би прошли испите и добили своје дипломе] који ће касније заузимати одговорне позиције, али немају капацитет и вјештине за обављање свог посла." (КИИ, професор и политички аналитичар, 24. мај 2011., Сарајево). Ово је опћеприсутан проблем и власти су га свјесне. "Сазнајемо о корупцији у сектору образовања, извјештавамо о томе и просљеђујемо извјештаје тужилаштву." (КИИ, представник полиције, 20. мај 2011., Мостар);
- **директно подмићивање**, посебно полиције, умјесто плаћања казни. То је посебно проблематично јер значи да су саме агенције које треба да осигуравају provedбу антикорупцијских закона укључене у корупцију;
- **клијентелизам и непотизам**, који су врло уобичајени. Јако пуно предатних структура моћи у политици и економији су очуване или су формиране непосредно након рата. Како би пронашли запослење, важно је имати неопходне везе, које су обично везане за породичне везе, етничку и политичку припадност: "Не можете добити посао без добрих веза или новца да платите за радно мјесто." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 24 године, босанска Српкиња, незапослена, Бања Лука). "Имате људе који су одговорни за боловски процес, а они чак не говоре ниједан страни језик, а они који заиста знају нешто не могу доћи до тих позиција, немају новца да добију ту позицију, и то је прави проблем." (КИИ, Православна црква, 27. мај 2011., Сарајево)

Каква је реакција
младих?

Млади су фрустрирани чињеницом да корупција и непотизам преовладавају, те критизирају статус quo. Међутим, то је аспект живота у БиХ на који су навикли и у којем морају дјеловати: тако да иако им се то не свиђа, млади ће то ипак окренути у своју корист када је то неопходно или им иде у прилог.

"Зашто бисмо учили када можемо платити да будемо примљени на факултет а и за добијање дипломе?" (КИИ, Нарко Не, 16. мај 2011., Сарајево); "Професори студенте тјерају да плаћају (...) а нико не протестује на улицама због тога." (КИИ, ХДЗ, 26. мај 2011., Сарајево). Многи млади су признали да, иако мрзе подмићивање, они то ипак раде. Напримјер, радије ће платити мање мито умјесто веће казне: "Некако нам то одговара, јер је лакше дати 10 БАМ ⁸⁶ него дати 50 БАМ да бисмо платили казну." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 20 година, босанска Српкиња).

Иако је корупција на нижем нивоу скоро свакодневно 'уље које подмазује точкове', постојање непотизма може имати драматичан учинак на животе младих људи, посебно у тренутној тешкој ситуацији по питању запослења. "Данас је посао могуће добити само путем везе, непотизма." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 24 година, босанска Хрватица, незапослена, Дрвар). Млади су фрустрирани због чињенице да квалификације, вјештине и искуство вриједи врло мало у односу на то 'кога познајете'. То дјелује као додатни фактор који одвраћа од трошења новца и улагања новца и улагање труда у студиј. "Без обзира на образовање и добар успјех, не можемо добити посао уколико не познајемо некога или немамо родбинске везе." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, младић, 17 година, босански Србин, средњошколац, Требиње). "Млади људи заврше студиј на факултетима, али њихове шансе да добију посао су минималне. Проводе године тражећи посао. Висококвалифицирани млади људи раде у кафићима као конобари. Не можете добити посао без добрих веза или новца да бисте платили за радно мјесто." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 24 године, босанска Српкиња, незапослена, Бања Лука).

Ношење с прошлошћу?

Како млади виде ситуацију?

ВИШЕ ОД 15 ГОДИНА НАКОН КРАЈА РАТА, млада генерација још увијек осјећа његов утјецај на својим животима. "Сви осјећају рат, чак и данас." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 22 године, босанска Српкиња, студентка, Бања Лука). Млади људи се слажу у тврдњи да то има негативан утјецај на њихове тренутне и будуће изгледе. Иако ниједан од учесника дискусије у оквиру фокус група није учествовао у борби, неки од њих још увијек имају трауматична сјећања. Напримјер, једна од учесница радионице из Сарајева је групи рекла да ју је једном приликом на рођендану њене пријатељице звук ватромета подсјетио на пуцње које је чула као дијете, те је одмах почела паничити.

С обзиром на то да млади нису лично учествовали у рату, њихове перцепције онога што се десило, зашто и како се у потпуности ослањају на оно што им се о томе каже. Скоро сви испитаници су сматрали да то одржава страх и промовира етничке подјеле: "Учимо од старијих, од својих родитеља (...) Не сјећамо се прошлог рата. Сви смо рођени током рата, неки од нас у иностранству. Наши родитељи с нама дијеле своја искуства везана за рат, кажу нам да 'други' нису добри, те да се не требамо мијешати с њима." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17, Сански Мост). "Старија генерација која је прошла страхоте рата и преживјела покушава млађе генерације навести да се у одређеној мјери дистанцирају у односу на чланове других етничких група. То узрокује бројне проблеме. Тако да су коментари родитеља: Да ли се стварно мораш дружити с њима (члановима других етничких група)? Или кажу: У реду је дружити се, али немој се заљубити у њега/њу." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 18, босанска Српкиња, средњошколка, Добој).

Млади не сматрају да су само родитељи одговорни за одржавање прича о рату живим: медији, политичари и наставници су сви поменути: "Сјећамо се рата, али имамо властита мишљења о овим догађајима. Медији истичу ружне догађаје и масакре. Млађе генерације су под великим утјецајем родитеља, наставника и медија." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 27, босанска Хрватица, незапослена, Нови Травник). "Прошлост је та која још увијек раздваја људе, али политика и медији подржавају ту подјелу још више. Да не говорим о тим подјелама, људи не би размишљали на националистички начин." (КИИ, Странка за БиХ, 26. мај 2011., Сарајево). "Медији су прилично важни и могу лако манипулирати нама. Извјештавање медија о етничким питањима је другачије, они имају своје властите приче." (учесник на радионици у јуну). "Политичари, наши родитељи и окружење у цјелини стварају овдје међуетничке тензије." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 23, босанска Хрватица, студентка, Мостар).

Чини се да је улога наставника у одржавању етничке дискриминације била већи проблем непосредно након рата: "Када сам се вратио овдје 1999. суочавао сам се са предрасудама. Вријеђали су ме наставници и ученици, била сам једина босанска

Српкиња у разреду (Хрвати су тада били већина овдје)." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 23, босанска Српкиња, незапослена). "Вратила сам се у Дрвар 1998. и била сам у разреду са још само двије друге босанске Српкиње (остатак су били босански Хрвати). Чак су нас и наставници вријеђали. Сада је ситуација другачија." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 25, босанска Српкиња, незапослена, Дрвар). Међутим, сви нису сматрали да су наставници кренули даље: "Нажалост, наши наставници отворено показују мржњу према ученицима који припадају другим етничким групама. То је тако овдје, у Санском Мосту, Приједору..." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17, Бошњакиња, студентка, Сански Мост). "Питали смо наставника да нас одведе на излет у Бању Луку (РС), али је он одбио јер мрзи Србе." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17, Сански Мост).

Неки су били забринути да млади неће бити у стању да се одупру поруци страха и мржње, те да би могли поновити исти шаблон насиља: "Младима манипулирају одрасли (политичари, медији, родитељи, наставници), а ја сам забринут да може доћи до новог циклуса насиља током слиједећих 20 година." (КИИ, Иницијатива младих за људска права, 12. мај 2011., Сарајево).

Како млади реагирају?

Наши млади испитаници с једне стране осјећају лојалност и солидарност са својим родитељима и ратним искуством породица. Млади разумију да су страхоте рата утјецале на перцепције, понашање и ставове генерације њихових родитеља, те поштују та искуства. "Мој отац је био војник у рату и ја ћу га увијек поштовати, али ћу доносити властите одлуке и нећу му дозволити да ми наметне своје идеје. Родитељи нам не допуштају да се дружимо с другима, покушавају нас заразити мржњом." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, 17 година, босански Хрват, средњошколац, Нови Травник).

Неки отворено критизирају особе које припадају старијим генерацијама због њихове негативне улоге, због тога што им говоре да мрзе 'друге' умјесто да охрабрују исту међуетничку комуникацију коју су искусили током живота у Југославији. Нема пуно младих који се проактивно буне против оваквих ставова, али неки од њих отворено конфронтирају своје родитеље не слажући се с њима у вези са прошлим догађајима. "Не слажем се с татом у вези са многим стварима када разговарамо о рату. Он је имао ужасне проблеме током рата. Сада је мој отац затрован мржњом, не воли никога из других етничких група, те чак не жели контактирати с 'њима'. (...) Схватам зашто људи не склапају бракове са припадницима других етничких група, али је неопходно да се различите етничке групе друже и сарађују." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 28 година, Бошњакиња, незапослена, Сански Мост).

Испитаници не само да се не слажу са родитељима када разговарају о прошлости, већ активно одбацују стајалишта својих родитеља одабирајући да се друже са људима других етничких припадности. "Људи су били пијунци – слушајући само политичаре. Моји родитељи су ме одгојили у националистичком духу док сам живјела у избјеглиштву. Када сам се вратила у Братунац, сама сам се почела дружити са Србима." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 20 година, Бошњакиња, незапослена). Испитаници схватају да је оно што их раздваја од других група много мање од онога што им је заједничко. "Нама младима није битно ко вјерује у којег Бога, занимају нас путовања. Састајемо се без обзира на то коју религију практикујемо и из које етничке групе потичемо. Славимо празнике заједно. Сви се суочавамо са истим проблемима, живимо са родитељима јер немамо довољно новца да бисмо изнајмили или купили станове за себе." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, 30, Сански Мост).

"Имам два пријатеља Бошњака из Которског (око 10 км удаљеног од Добоја) и дружимо се. Њихови родитељи ме добро прихватају, као и моји њих. Млади се требају више трудити да се ослободе етничких предрасуда. Постоји далеко више предрасуда међу старијим људима него [међу] младима. За нас је најважније да се дружимо. Да ли припадамо овој или оној религији није важно за нас."

(учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 18 година, босанска Српкиња, средњошколка, Добој). У неким случајевима воља да се иде даље и живи са другима чак поражава велики лични губитак: "Ја сам изгубио оца у рату, али не могу за то кривити своје вршњаке из других етничких група." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, 18 година, босански Србин, средњошколац, Добој).

Још увијек постоје они који осјећају да је утјецај рата који ствара подјеле прејак да би му се одупрло: "Све долази из породице. Имам неке пријатеље који не желе прихватити особе другог етничког поријекла само због утјецаја родитеља на њих." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 22 година, босанска Српкиња, студентка, Бања Лука). "Стално нас трује мржња, слушајући приче наших родитеља о рату. Покушавамо превазићи ту ситуацију, али нисмо довољно јаки, јер живимо у моноетничком окружењу и под утицајем смо наших родитеља..." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, босанска Српкиња, средњошколка, Требиње).

Због тога се сматра да су још увијек неопходни напори како би се превазишао негативан утјецај родитеља на дјецу: "Родитељи имају велики утјецај на дјецу. Због тога постоји потреба за радом са дјецом. Већина нас слуша једностране приче својих родитеља." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 19 година, Бошњакиња, средњошколка, Братунац). Истакнуто је да у многим случајевима, иако је генерација родитеља можда 'изгубљена', на млађу генерацију је лакше утјецати позитивним порукама: "Постоје случајеви када родитељи уче своју дјецу од ране доби да се не друже са припадницима друге етничке групе... Лакше је радити са дјецом него њиховим родитељима." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 18 година, Бошњакиња, средњошколка, Братунац).

Када се младима постави питање како се покушавају носити са прошлошћу, одговори варирају. Неки од њих кажу да би жељели да је у потпуности забораве, или да би једноставно хтјели да је у потпуности забораве, или само је 'гурну под тепих'. За друге, бавити се оним што се десило значи разговарати више о томе и учећи на основу прошлости како се никад не би поновила. "Како би се носили са наслијеђем рата, млади желе дискусије и отворен разговор о прошлости – сви требају знати шта се десило у Сребреници и Вуковару." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 26 година, босанска Хрватица, незапослена, Нови Травник). Млади опћенито наслједство рата виде као препреку за изградњу нове и просперитетне будућности за БиХ и желе оставити прошлост иза себе и кренути напријед. Неке од практичних сугестија су биле да се организирају радионице на којима могу разговарати о недавној историји и имати прилику да слушају 'друге' како би такођер разумјели другу страну приче. "Мислим да је врло важно организовати радионице на којима можемо бити заједно и слободно разговарати и дружити се. Важно је да се ствари не гурају под тепих и заборави рат и насиље рата, морамо разговарати и рећи једни другима отворено оно што нас боли. То је једини начин да идемо напријед." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Бошњакиња, студентка, Сански Мост).

Млади у цијелој БиХ, посебно у вези ношења са прошлошћу, очекују од невладиног сектора да проведе више пројеката који промовирају помирење. "Кључно је организовати семинаре дијалога између различитих етничких група. Треба проводити пројекте који се баве прошлошћу како би нам помогли да створимо реалистичан поглед на недавну историју." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, босанска Српкиња, средњошколка, Требиње). "Постоји потреба за радом на пројектима који се баве суочавањем са прошлошћу. Сада овдје имамо три истине." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, 20 година, Бошњак, избјеглица из Чапљине, студент, Сански Мост).

6

Идентитет младих: ја и 'други'?

ОДРАСТАЈУЋИ У ЗЕМЉИ ДЕФИНИРАНОЈ преференцама, навикама и страховима старијих генерација, како млади у БиХ описују себе и властити идентитет? Коју улогу игра етничка припадност? На који начин се односе према људима који су другачији од њих? И коју врсту узора имају?

Млади и етнички идентитет: амбивалентан однос

Млади имају помијешана и амбивалентна осјећања у вези са својом властитом етничком припадношћу. С једне стране осјећају да имају обавезу да се идентифицирају са одређеном етничком и религијском припадношћу против своје воље, те не желе да их се ставља у 'етничке категорије'. Као што смо видјели у претходним поглављима, то почиње од куће, наставља се у школи и током одраслог доба. Они су, на примјер, критизирали чињеницу да је једно од првих питања које им се поставља у школи или на факултету питање о етничкој и религијској припадности. Многи одабирају да не одговоре – слично је и у случају упитника за ово истраживање, неки испитаници су поље 'етничка припадност' оставили непопуњено. За многе је култура и религија нешто што је важно у њиховим приватним животима, али не у њиховој интеракцији са другима, те не игра улогу у томе како желе да их други виде. "Мени је важно имати слободу да се представим именом без да ме други понижавају." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, 29 година, Бошњак, незапослен, Нови Травник). Неки се такођер боје да би их се сматрало 'издајницима' уколико би се понашали супротно очекивањима своје етничке групе, на примјер, уколико би промијенили вјеру.

С друге стране, младима је њихова етничка припадност важна, посебно уколико се сматрају угроженима. На примјер, током прве радионице је дошло до бурне расправе о томе да ли је БиХ земља са три језика (односно да Бошњаци, босански Хрвати и босански Срби имају своје језике), или да ли постоји само један језик који треба признати и предавати у школама, при чему регионалне разлике треба сматрати дијалектима ("иако сматрамо да постоје разлике између три језика, ради се само о разлици која постоји између британског и америчког енглеског." – учесници на радионици у јуну из различитих градова). Док су млади Бошњаци из Сарајева посебно подржавали укидање предавања на различитим језицима у школама и заговарали јединствен план и програм, неки учесници који су босански Хрвати су се врло залагали за одржавање културолошких разлика: "Не постоји поштивање разноликости. Ја нисам сретан. Сматрам да није могуће

наметнути један језик и ујединити три језика која имамо." (учесник радионице у јуну, босански Хрват). Други су указали на потешкоће везане за тренутни систем и предложили флексибилније алтернативе: "Ја сам био на кампу за младе (...). Студенти из РС су имали картице с именом писаним ћирилицом, а Бошњаци латиницом. Неки људи нису разумјели имена колега. Зашто не учимо оба писма?" (учесник радионице у јуну, босански Србин). Други су опет изразили спремност на компромис у циљу мирне будућности: "Ја ћу чак говорити српским језиком уколико ће Босна и Херцеговина бити јединствена и уколико ћемо живјети у миру." (учесник радионице у јуну, Бошњак).

Перцепција 'других'?

Начин на који се појединац дефинира је уско повезан са начином на који појединац види 'друге', односно људе који су другачији по питању етничке и религијске припадности, поријекла, сексуалне оријентације или ставова и понашања. Односи са и поглед на 'друге' се одликују сумњом и недостатком знања. Наше истраживање показује да иако млади желе да се друже, такођер се боје реакције у вези с тим.

То укључује регионалне разлике у БиХ, или рурално-урбану подјелу, при чему се млади из руралних подручја сматрају назадним и радикалним, а урбани млади арогантним и умишљеним – а сви они се већином заснивају на недостатку интеракције са 'другима'. Изјаве такођер указују да се разлике могу посматрати са сумњом или чак као 'пријетеће' – било да се ради о обојеној коси или необичном стилу одијевања. Људи који се истичу из масе су подложни ризику од узнемиравања или вршњачког насиља, тако да многе особе остају невидљиве. "Мислим да су сви подложни одређеним предрасудама. Ја сам била изложена због врсте музике коју слушам и начина одијевања." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 20 година, босанска Српкиња, избјеглица из Сарајева, Братунац).

Међутим, етничка припадност опћенито остаје главни фактор за младе људе, како по питању начина на који се дефинирају и начина на који виде друге. Већина младих људи изражава велики интерес за више прилика да сусретну припаднике других етничких група и из других мјеста у БиХ. "Постоје ситуације када људи у нашој земљи сматрају да су припадници других етничких заједница другачији [од њих] у физичком смислу, на примјер, [да] имају три уха... Тужно је да људи из различитих мјеста која су удаљена тек неколико километара немају комуникацију, живе у моноетничким заједницама." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 22 година, босанска Хрватица, студентка, Сарајево).

Изјаве младих током дискусија у оквиру фокус група и током радионица показују да је лакше за припаднике етничке већине на одређеној локацији да буду отворени за контакте и интеракцију која прелази етничке подјеле, те да захтијевају уклањање институцијских препрека јер се осјећају мање угроженим у властитом идентитету него припадници етничких мањина. На примјер, босански Хрвати и босански Срби су рекли да се осјећају све мање као код куће у Сарајеву, за које сматрају да све више постаје 'бошњачки' град. "Сматрам да и у Сарајеву постоји радикализација бошњачке већине. Мањине су тамо маргинализоване, те не могу лако добити своја права." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 22 година, босанска Српкиња, студентка, Сарајево).

Истовремено су млади људи забринути о томе на који начин би их други могли видјети, на примјер, када путују на локацију на којој већином живе особе из друге етничке групе. Многи од њих кажу да су искусили мржњу или су чули лоша искуства пријатеља или чланова породице. Боје се да би их други могли гледати с висине због постојећих предрасуда или да би се могли суочити са непријатељством уколико кажу своје име, што би могло указати на њихову етничку припадност или уколико говоре властити језик: "Идем у школу у Приједору [Приједор је у Републици Српској, а већинско становништво су босански Срби], а када се представим и кажем своје име, они промијене став према мени. Разлог томе је једноставно чињеница да ми моје име одмах даје етнички и религијски идентитет Бошњакиње и муслиманке." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Бошњакиња, средњошколка, Сански Мост).

Млади који долазе из мјеста која имају симболичну асоцијацију са страхотама рата и ратним злочинима, као што је Сребреница, осјећају се оптерећеним овим 'наслијеђем' као дијелом властитог идентитета, те је за њих тешко да се залажу за мјесто из којег долазе и боје се стигматизације. Али људи из истих етничких група се такођер суочавају с проблемима уколико су повезани са локацијом за коју се сматра да 'припада другој страни', као што показује овај примјер: "Када се одиграла фудбалска утакмица између Борца (фудбалског тима из Бање Луке) и Сарајева (из Сарајева), бројни Бошњаци су подржавали Борац на Фацебооку... Међутим, одређени број других Бошњака нас је осуђивао јер виде Борац као српски тим." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Бошњакиња, средњошколка, Сански Мост).

Посебно у такозваним 'подијељеним градовима' као што је Мостар, Нови Травник (те у одређеној мјери и у Сарајево), још увијек је уобичајено држати се властите стране града, или посјећивати кафиће у које долазе само особе из властите етничке групе. Људи се често осјећају сигурним у 'свом' дијелу града, а мање у 'другом' дијелу града: "Ја сам из Новог Града (опћина Града Сарајева). Ја се осјећам физички сигурном у локалној заједници у којој живим, док се у осталим дијеловима града не осјећам сигурно." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 22 године, студентка, Сарајево). "Не осјећам се сигурно јер су у нашем граду видљиве границе између доњег (хрватског) и горњег (бошњачког) дијела града." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, средњошколка, Нови Травник). "С обзиром на то да је Мостар подијељен град, осјећам се сигурно на оној страни којој припадам." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, 20 година, студент, Бошњак, Мостар). Неки испитаници се осјећају слободним да иду било гдје у БиХ без страха за властиту сигурност, али други су забринути за сигурност када иду у мјеста изван свог пребивалишта, посебно када већина популације тамо припада другој етничкој групи. "Када идем у велики град, не осјећам се сигурно, јер не познајем људе тамо. Због тога се бојим и осјећам се несигурно у Сарајево, Бањој Луци и Мостару." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, средњошколка, Требиње). "Када сам била у ФБиХ, осјећала сам се неугодно због различитих прича које сам чула о међуетничким питањима. Због тога сам се бојала рећи ко сам (босанска Српкиња) због реакције некога ко је Бошњак. Али сам била у Сарајево и све је добро прошло." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, средњошколка, Добој). Ти страхови се често нису заснивали на специфичним инцидентима или негативним искуствима, већ на основу гласина или извјештавању медија: "Опћенито се осјећам сигурно било гдје... Мислим да медији доприносе стварању искривљене слике о сигурности различитих група у разним дијеловима града." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, младић, 26 година, босански Србин, незапослен, Требиње).

Међутим, чини се да се на овим мјестима границе губе, те да се људи осјећају угодније прелазећи на 'другу страну'. Истовремено, иако долази до мијешања људи у просторном смислу, они ипак настоје да се друже са пријатељима који припадају њиховој етничкој групи. У случајевима када се људи мијешају и друже једни са другима, они су развили одређене механизме и начине понашања за избјегавање тешких ситуација. Напримјер, избјегавају да кажу своје име уколико ће то одати њихов етнички идентитет, или избјегавају конверзације које се тичу било каквих могућих спорних тема, као што су религија, етничка припадност, политика или прошлост.

Бројни учесници дискусија у оквиру фокус група су сматрали да се ситуација побољшала током времена, те сматрају да је присутно мање мржње и предрасуда него непосредно након рата – те да у одређеној мјери предрасуде узимају мање озбиљно: "Да, осјетила сам посљедице предрасуда других према мени у петом разреду основне школе. Сада је смијешно, али раније је било болно." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 29 година, босанска Хрватица, незапослена, Сански Мост). Људи су мање неповјерљиви у вези сретања са другима и 'преласка на другу страну' него што је то био случај непосредно након рата, и лакше је дијелити исто мјесто. Упитно је да ли је то де факто довело до знатног повећања у међуетничкој интеракцији међу младима или се једноставно

Узори за младе?

ради о мање бојажљивом виду суживота – дијељења мјеста, али живљења одвојеним животима у што већој мјери.

С ким се идентифицирају млади и ко им је узор? Многи немају одговор на то питање. Неки су споменули спорташе или музичаре. Међутим, као и у већини других аспеката живота, узори су уско везани за етнички идентитет појединца. "Един Цеко [познати бошњачки фудбалер који сада игра за Манчестер Сити] је узор за многе младе. Међутим, за бројне друге он је само муслиман и њих не занимају вриједности које он носи. Тешко је имати добар узор. Дубиоза Колектив [етнички мијешана роцк група] ... се свиђа свим младим људима отвореног ума, али не и националистима." (КИИ, Омладински комуникативни центар (ОКЦ) Абрашевић, 20. мај 2011., Мостар).

Многи од испитаника су били забринуте због чињенице да су млади људи инспирирани и слиједе узоре које промовирају медији, а посебно 'турбо-фолк'⁸⁷. "Турбо-фолк је овдје популаран, промовира материјалистички свијет, а такођер жене представља на негативан начин. Све што треба да урадите је да изгледате добро да бисте били познати и да се скинете, а ако сте ружни и немате новца, не можете бити успјешни. Све ово дефинира развој вриједности..." (КИИ, Омладински комуникативни центар (ОКЦ), 18. мај 2011., Бања Лука). Људи су били забринуте о утјецају ових узора на младе људе, њихово разумијевање улога сполова и онога што се од њих очекује у животу и како то постићи. "Посебно дјечаци треба да докажу своју мужевност, али не постоје позитивни узори за дјечаке. Од дјевојака се очекује да буду 'секси и плаве'. У будућности би се дјевојке могле бринути само за своју љепоту и бавити се 'јефтиним проституцијом' како би постигле материјално богатство, а дјечаци би могли бити агресивнији и мацхо." (КИИ, фондација Оне Ворлд СЕЕ, 12. мај 2011., Сарајево).

Ову забринутост додатно подупире чињеница да се људи окрећу неодговарајућем или чак криминалном понашању како би добили оно што не могу себи приуштити, а то додатно потврђују случајеви када се за криминалце сматра да су успјели у животу, као што је то случај са Исметом Ђелом Бајрамовићем, чланом криминалне групе који је стекао новац током и након рата и коме су се дивили посебно младићи из руралних дијелова до његове смрти самоубиством. "Млади их могу видјети као узоре и почети пушити, изостајати из школе, красти, те продавати нелегалне супстанце како би били попут њих." (КИИ, представник полиције, 10. мај 2011., Сански Мост). Одрасли, а посебно наставници, су изразили наду да сами служе као узори на основу доброг и респектабилног понашања, али су такођер били свјесни изазова: "Како наставник може бити узор када ученици виде да се наставници боре да се одрже у економском смислу, док друге особе без образовања које не раде имају далеко више новца?" (КИИ, представник школе, 23. мај 2011., Сребреница).

Испитаници су истакли критику да друштво у БиХ, за разлику од других земаља, не даје и не промовира позитивне узоре: "Медији би се требали фокусирати на позитивне узоре; у Хрватској се приказивао спот са спорташима и музичарима који су говорили против насиља." (КИИ, Фондација за локалну демократију, 12. мај 2011., Сарајево).

⁸⁷ Турбо-фолк је специфичан жанр поп-фолк музике популаран широм Балкана. Потиче из Србије и многи га повезују са ером Милошевића. Али више него што садржи политичке аспекте, познат је по величању умјетне љепоте, скупих возила и накита, те промовирању идеала зарађивања брзог новца – у великим количинама и без много труда.

7

Млади као актери

Пасивност и апатија

ВЕЛИКА ВЕЋИНА МЛАДИХ У БИХ немају активну улогу у обликовању друштва – у бољем или лошијем смислу. "Апатични" је вјероватно најчешће кориштена ријеч у случају кључних информаната и младих учесника дискусија у оквиру фокус групе како би описали одговор младих у БиХ данас. Постоји опће слагање да млади немају активну улогу у друштву и не покушавају довести до промјене на основу властите иницијативе. Кључни информанти су то често наводили уз одређену дозу очаја и фрустрације, посебно када се недостатак ангажмана и ентузијазма односио на питања која су од директног интереса за младе људе. "Када сам био млад, желио сам видјети Југославију, Италију, Мађарску, Њемачку... Али најдаља дестинација за младе данас је ноћни клуб. Овим младим људима недостаје ова димензија: немају интеракцију са особама које су другачије. Одбијају комуницирати са особама из других етничких група." (КИИ, представник полиције, 13. мај 2011., Бања Лука). "Почињем осјећати љутњу према младима... 2010. Министарство образовања Сарајевског кантона је обећало да ће осигурати бесплатне карте за јавни пријевоз за студенте, али су касније одбили испунити своје обећање. Унија студената је организовала демонстрације и најавила их на Фацебооку. Отприлике 5.000 – 6.000 особа је на Фацебооку рекло да ће присуствовати, али се на крају појавило само 500 особа. То је разочаравајуће!" (КИИ, ОИА, 25. мај 2011., Сарајево)

Млади су врло свјесни и критични према себи, окружењу и ситуацији, али опћенито не подузимају ништа како би промијенили нешто. Наведени су бројни разлози за то. Прије свега, младима опћенито недостаје самопоуздање да ће њихове активности имати успјеха, тако да су невољни да уопће покушају. Као дјелимичан разлог је наведена још увијек утјецајна 'култура социјализма' у којој било каква врста промјене мора доћи од и/или бити одобрена од стране органа. Нове иницијативе се не награђују, заправо постоји већа вјероватноћа да буду кажњене. "Постоји историја [још од времена Југославије] незаузимања јавног простора и протестирања." (КИИ, фондација Оне Ворлд СЕЕ, 12. мај 2011., Сарајево). Многи млади нису навикли да преузимају иницијативу и нису никада научили да критички размишљају, анализирају ситуацију и дају приједлоге за побољшања. Заиста, чини се да конзервативнији дијелови образовног система активно одвраћају од критичког размишљања – приступ који у великој мјери критикује напредни наставници и професори.

Овај недостатак поуздања значи да се логистичке и бирократске препреке сматрају несавладивим. "Људи су фрагментирани [раширени широм земље], а инфраструктура за кретање од мјеста до мјеста је лоша; иначе би људи [у одређеном тренутку] могли да се окупе ради 'мале револуције'" (КИИ, фондација Оне Ворлд СЕЕ, 12. мај 2011., Сарајево). "Како проћи кроз бирократске процедуре? Морате попунити обрасце када организирате јавно окупљање." Понекад претходно негативно искуство доводи до "страха од неуспјеха који спречава било какву активност; бројне иницијативе су подузете, али већина њих није успјела,

а млади су обесхрабрани. Пропуштене су бројне прилике." (учесник радионице у јуну). Неки су такођер били забринути у вези с тим да ли ће сви одобрити промјене које они желе: "...уколико доведемо до промјене овим протестом, хоће ли нас људи подржавати и бити тиме задовољни?!" (учесник радионице у јуну).

Страх од негативних посљедица је такођер велики фактор. Постоји страх од социјалних посљедица: од обиљежености као "провокатор". Али оно што је донекле забрињавајуће је чињеница да су многи изразили забринутост да ангажман, посебно када се ради о позивању на веће социјалне или политичке промјене, може имати негативне посљедице за појединце и чланове породица. То укључује и забринутост за подјеле у школама. "Постоји страх да уколико смо активни, да ће наши наставници бити субјективни према нама, те да би то на негативан начин утјецало на наше оцјене." (учесник на радионици у јуну). Неки су изразили бојазан да би чланови породице запослени у јавном сектору, али такођер у приватном сектору (с обзиром на политичке везе за које се чини да постоје скоро свугдје) могли изгубити запослење, што је велики ризик у периоду великог незапослења. "Важно је да своје мишљење можемо изнијети у јавности. Одрасли се боје да кажу шта заиста мисле, зато што ће изгубити посао уколико не подржавају водећу странку. Не можемо уживати своја основна права." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Бошњакиња, средњошколка, Сански Мост). Многи млади се осјећају посебно обесхрабрани од стране својих родитеља. "Сви говоре да не можемо отворено рећи ствари. Наши родитељи нас уче да се утопимо у маси." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 22 година, Бошњакиња, студентка, Сарајево). То је назнака врло велике политизације свих сегмената друштва, те мале количине повјерења које људи имају у државу и њене институције, тако да се млади осјећају тако рањиво и ограничени у својим правима.

Тakoђер је изражена забринутост да би протести могли пореметити социјалну и политичку равнотежу, те чак довести до насиља. "Уколико организирате јавно окупљање, постоји ризик да масу неће бити могуће контролирати." (учесник радионице у јуну). Заправо, чини се да је одржавање 'мира и тишине' по сваку цијену главни мотив да се не иде на улице: предоцба која се преноси са родитеља на дјецу.

Мишљења у вези с тим како се носити са том пасивношћу и апатијом су подијељена. Неки људи сматрају да је неопходна цијела смјена генерација како би се превазишла фрустрација и пасивност (учесник радионице у јуну). Други испитаници су навели да појединци својим дјелима могу доказати да је промјена могућа (учесник радионице у јуну). Неки дугорочни ангажман са младима и укљученост младих у процесе током великог броја година виде кључним за осигуравање њиховог ангажмана: "Лако је инспирирати младе људе, навести их да се укључе и заинтересирају их, али морате одржати тај тренутак. Морате их водити и дати им помоћ у вези с оним што могу урадити, те на који начин могу бити креативни." (КИИ, ГИЗ, 24. мај 2011., Сарајево).

Млади као 'позитивни актери': волонтирање, активизам и политика

Успркос великом нивоу (само)критике, показало се да изненађујуће пуно младих људи учествује у омладинским активностима или волонтира, или су заинтересирани за такве активности, све док их неко други организира. Многе од ових активности су аполитичне или изван главних токова политике. Напримјер, младе занима рад са старијима или друге социјалне иницијативе, спорт и култура, или се ангажирају на околичним питањима. "Постоји далеко више интереса међу младима [за околичне активности]; то није значајно за политички дискурс, али јесте за социјални." (КИИ Хеинрицх Бёлл Стифтунг, 14. јуни 2011., Сарајево). У свим дискусијама у оквиру фокус група су постојали испитаници који су најмање једном учествовали у иницијативама које окупљају младе из различитих регија, различите религијске или етничке припадности, било да се ради о пројектима којима се охрабрује опћа размјена и интеракција или специфичне иницијативе које за циљ имају ношење са прошлошћу или помирење. Опћенито, учесници су уживали у овом искуству и сматрали да је вриједно. Навели су да је потребно више таквих активности и веће учешће особа различитог поријекла у чешћим интервалима и током дужих временских периода.

Заправо, краткотрајност и често непоновљив карактер таквих важних иницијатива су критизирали многи који су истакли да је то препрека за одржив и дугорочни утјецај. Кључни информанти из организација цивилног друштва и међународних проведбених организација су објаснили како су били у стању мотивирати младе да раде као волонтери током дужег временског периода, што у одређеним случајевима чак доводи до тога да се млади одлучују за професију везану за младе или социјални рад. "Уколико младима дате прилику да се изразе, то је довољно мотивирајуће. Након одређеног времена постају лидери и познати су и у другим општинама... Један 17-годишњи волонтер је изабран за предсједника Омладинског вијећа БиХ." (КИИ, ТоПееР, 14. мај 2011., Добој). "Неки од оних који су прошли нашу обуку [програм обуке за омладинске лидере] су се одлучили за каријеру у омладинском сектору, неки од њих чак воде неке од омладинских центара." (КИИ, ГИЗ, 24. мај 2011., Сарајево). Организације цивилног друштва и омладинске организације, укључујући многе од оних који су интервјуирани за ово истраживање, имају запосленике који су млади и ангажирани, те покушавају БиХ промијенити на позитиван начин.

Ипак, млади људи који преузму иницијативу да постигну и промијене нешто су малобројни, те су већином ангажирани на омладинским активностима као учесници током дужег периода прије него што преузму активнију улогу. Морају превазићи бројне препреке како би се активности десиле, те инсистирати на промјенама на вишем нивоу. "Морате бити марљивији уколико желите постићи нешто. Прошле године сам радио на пројекту и обратио сам се неким организацијама за финансијску помоћ, и тек седми пут је било успјешно. Морамо избрисати начин размишљања 'ми млади не можемо учинити ништа!'" (учесник радионице у јуну). Млади често користе нову технологију, као што је Фацебоок, за своје активности. Без обзира на то, њихови напори често не уроде плодом због недостатка јавног интереса. "Постојао је случај када је дјечак који је био болестан није прихваћен у болници другог кантона и због тога је умро. [У циљу подизања свијести о овом питању] ми смо направили Фацебоок групе, прикупили одређену суму новца и штампали летке. Ове информације смо послали медијима, а они нису извјестили о томе." (учесник радионице у јуну).

Постоје формалне структуре и механизми путем којих млади људи могу учествовати у јачању гласа младих и допринијети доношењу одлука. То укључује: студентска/ученичка вијећа у школама, са мрежом вијећа у сваком ентитету; студентска удружења и уније на нивоу универзитета; омладинске страначке организације; посебни омладински одјељци Савеза синдиката [кровна организација за радне синдикате] (КИИ, Фридрих Еберт Стифтунг, 19. мај 2011., Сарајево) или омладинска вијећа у општинама. Међутим, млади и кључни информанти су истакли да у многим општинама омладинска вијећа постоје само на папиру, али им се не дају никаква средства; те да је политички утјецај тако раширен, посебно у студентским унијама и удружењима (радионица у јуну).

ОКВИР СА ТЕКСТОМ 5: Млади и политика

Истраживач из Санског Моста се бавио перцепцијама младих које се односе на политику и политичаре. Укупно су урађени интервјуи са десет младих људи, од којих су четири представника била из организација цивилног друштва и омладинских/студентских организација, а само шест особа које су интервјуиране су биле директно укључене у политику. Иако су налази специфични за једну локацију и није их могуће узети као репрезентативне, дају интересантан преглед односа између младих и политичара. Налази су допуњени интервјуима које је водио Саферворлд са младим политичарима и другим кључним информантима, те дискусијама током радионице у јуну (види анекс 1 о методологији за више детаља).

Статуи већине политичких партија предвиђају чланство младих у износу од 20 до 30% у страначким органима, а неки, попут Социјалдемократске странке БиХ (СДП-БиХ) имају чак и већи проценат од 35% (КИИ, Фридрих Еберт Стифтунг, 19. мај 2011., Сарајево; КИИ, Форум младих СДП-БиХ, 14. јуни 2011., Бања Лука). У одређеним политичким странкама постоји признавање (барем по њиховој реторници) да су млади важан фактор у политичком животу и да им се треба дати већи утјецај у оквиру страначке структуре, те да млади који немају политичку хисторију могу бити предност за слиједеће изборе (КИИ, "Странка за БиХ" (ПБиХ), 26. мај 2011., Сарајево). Али на који начин се млади ангажирају и дјелују у политичком животу? Слиједе одговори дати током интервјуа које су водили млади истраживачи, допуњени информацијама из интервјуа са кључним информантима.

Шта мотивира или би мотивирало младе да се придруже странци или постану политички ангажирани?

Неки, а посебно млађи испитаници, изражавају искрену жељу да промијене ствари, да активно допринесе побољшању ситуације у БиХ. "У будућности бих се жељела ангажирати политички) већином да бих помогла људима Босне и Херцеговине или људима у мом граду. Јер сам сигурна да

не бих била као други политичари, те не бих тражила властиту корист." (интервју 6 о утјецају, студентика, Бошњакиња, 17 година, није чланица странке, Травник).

Међутим, већина младих приступа питању чланства у странци са далеко прагматичнијег стајалишта. Углавном траже предности које би им такав корак донио: с обзиром на то да чланство у странци значи приступ запослењу, везе које би могле бити корисне за будућност, те друге могућности попут путовања у друге земље. "Мислим да је постати политичар пожељно за младе због тога што зарађују много новца; али странке не нуде много потицаја. Понашање и ставови старијих колега је прилично контрапродуктивно, они желе остати на својим позицијама." (КИИ, Фридрих Еберт Стифтунг, 19. мај 2011., Сарајево). Чини се да политичка визија игра мању улогу.

Да ли млади политичари имају шансу да се њихов глас чује?

Постоји сумња у вези с тим колико утјецаја млади политичари могу остварити у систему у којем доминира старија генерација. Многи кључни информанти су навели да млади људи који желе каријеру у политици требају слиједити страначку линију – односно, прецизније, линију страначког лидера. "Старија генерација политичара не даје шансу млађој генерацији. Уколико желите напредовати ка горе, морате радити оно што вам политички лидери кажу." (КИИ, Омладински форум СДП-БиХ, 14. јуни 2011., Бања Лука). Када млади политичари кажу да сарађују са старијим колегама у једнаким партнерствима, те да се њихова мишљења поштују, такођер признају да је то изузетак чак и у њиховој властитој странци. У правилу "старији политичари желе задржати све позиције ... (у нашој странци), старији политичари су мозак; ми млади смо руке, радимо све оно што кажу." (КИИ, Омладинска организација ХДЗ-а, 26. мај 2011., Сарајево). У вези с овим, млади људи који се баве политиком су критиковали недостатак солидарности међу вршњацима који би могли критиковати старије колеге из странке и донијети заједничке одлуке које су независне од страначке линије, али на крају се слажу са странком како их лидери странака не би сматрали 'провокацијом'. Као што је истакао један од младих истраживача/члан једне од дискусија у оквиру фокус групе, "На мом факултету смо основали студентску групу политичких научника и састали се са неколико политичара. Постављао сам критична питања и хвалили су ме због моје храбрости, али су се ускоро ове особе (чланови студентске групе) придружиле странкама и моја се фрустрација повећала. Постоји недостатак солидарности." (учесник радионице у јуну, младић, босански Хрват).

На каква се питања фокусирају млади политички активисти?

Истраживање које су провели неки од омладинских истраживача је показало да млади не вјерују да ће старији политичари ријешити омладинска питања, осим што дају обећања пред изборе, те пружају стипендије како би младе мотивирали да гласају за њих. Млади чланови странака су далеко свјеснији проблема младих, али не сматрају да су у позицији да их рјешавају, посебно када се ради о сложенијим питањима попут незапослености. Међутим, неки покушавају подићи свијест старијих колега о питањима младих: "Као млади политичари покушавамо убједити страначке колеге да више пажње посвећују образовању, запослењу младих, али мислим да то није довољно." (интервју 5 са младим политичарем, 24 године, Сански Мост). Други подржавају омладинске иницијативе, као што је рехабилитација дјечијих игралишта, или покушавајући да наведу општине да подрже омладинска питања.

Да ли су млади политички активисти отворенији за "другу страну" него старија генерација?

Неки од кључних информаната који раде са младим политичарима, али такођер и сами млади политичари су уочили да када млади једном превазиђу своје стереотипе које имају у случају вршњака који припадају другој страни – често путем заједничких састанака или семинара које организирају организације цивилног друштва или политичке фондације – у стању су конструктивно разговарати и често се слажу у вези са политичким питањима. "Млади политичари немају проблем да разговарају изван страначких граница. Старији политичари припадају ратној генерацији, имају проблеме комуницирања једни с другима." (КИИ, Омладински форум СДП-БиХ, 14. јуни 2011., Сарајево). Међутим, чини се да млади политичари могу отворено расправљати једни с другима само на семинарима који се аранжирају изван контекста странке, али се враћају у страначке линије чим се врате у званичније окружење.

Млади као 'негативни' актери: насиље и агресија

На основу налаза истраживања, већина младих у БиХ спада у двије категорије: пасивни или са тенденцијом ка позитивнијим актерима. Међутим, мањи број младих заврши као 'негативни актери' у смислу да учествују у криминалу или делинквенцији, или се агресивно или чак насилно понашају према другима. Постоји перцепција међу младима, те међу старијим испитаницима, да су млади данас агресивнији него што је то био случај у прошлости, те да се малољетничка делинквенција повећава. Међутим, постојање радикалних (националистичких, расистичких, религијских) група једва да је имала значаја у дискусијама испитаника. Може постојати неколико разлога за то: могуће је да не постоји много интереса радикалних група (и не треба их сматрати проблемом); постоји недостатак информација о њима; или да се млади осјећају неугодно да о њима разговарају, због тога што су уморни да им се постављају питања о негативним стварима (утисак који су истраживачи имали неколико пута) или због страха. У другом случају, то би била проблематична област која би захтијевала детаљније истраживање.

Врсте насиља и агресије

Млади испитаници су споменули различите манифестације агресивног понашања. Највећи дио агресије и насиља младих се сматра усмјереним према вршњацима у школи и на улици, а мање повезаним са етно-националистичким или религијским мотивима данас него у прошлости. Умјесто тога, жртве су већином млади и дјеца који се сматрају 'другачијим' на један или други начин. Међутим, када се јаве тензије, етничка или религијска припадност се често користи за ескалирање и одржавање насиља. "Међуетничке тензије нису мотив за конфликте и насиље, већ се користе током ескалације конфликта." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 21 година, босанска Српкиња, незапослена, Добој). Иста изјава је дата у вези са хулиганством код спортских навијача. У БиХ је дошло до неколико озбиљних случајева фудбалског насиља током протеклих пар година. Један познати инцидент који се често спомиње се десио 2009. у Широком Бријегу када је 24-годишњи фудбалски навијач убијен, а други повријеђен у сукобу навијача два противничка тима. Тензије се углавном јављају на основу спортског ривалства, а нека од највећих ривалстава су између клубова и навијача из исте етничке групе. Тамо гдје такођер постоји етничка разлика између навијача, то се може користити за изазивање масе и тровање атмосфере. "Постоји клуб навијача по имену 'Војводе'. Постоји дио града по имену Чаршија у којем живе искључиво Бошњаци. Тако да уколико неко ко није Бошњак иде у Чаршију, постоји велика могућност да ће их физички напасти, или обрнуто – уколико Бошњак дође у дио града у којем живе Срби." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, 18 година, босански Србин, средњошколац, Добој). Испитаник из сектора цивилног друштва који ради са младима објашњава: "Зависно од тога гдје одрастете и којој етничкој заједници припадате, постајете дио специфичне групе [навијачког клуба]. Конфликти између тих група нису специфично мотивирани етничким разлозима, али иду у том правцу." (КИИ, ТоПееР, 14. мај 2011., Добој). С обзиром на то да бројне хулиганске групе користе етно-националистичке слогане, хулиганство се често представља као индикатор конфликта и етничке мржње. Међутим, као и другдје на свијету, узроци за то су често социјалне природе. С обзиром на високе стопе незапослености младих у БиХ и социјалне притиске који утјечу на младе људе, постоји вјероватноћа да ће хулиганство наставити привлачити младе – првенствено младе мушкарце који то користе као прилику да искажу своје фрустрације у вези са социјалном ситуацијом.

Међутим, иако су испитаници сматрали да је физичко међуетничко насиље мање изражено, уочили су да вербално насиље и 'говор мржње' преовладавају на интернет форумима, блогovima или социјалним мрежама попут Фацебоока. "Постоји јако пуно ружних коментара на Фацебооку, посебно у вези са етничком и религијском припадношћу." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, Бошњакиња, средњошколка, Сански Мост). Локалне и међународне организације су све више забринуте у вези са овим трендом и покренуле су низ иницијатива како би подигле свијест и бориле се против 'говора мржње на интернету'. Студија коју је израдио ОСЦЕ, "Анализа борбе против злочина из мржње на интернету" (која у тренутку писања документа није објављена) наводи низ група/дискусија на Фацебооку и ЈоуТубеу које шире и промовирају мржњу против других етничких група, користећи пријетње везане за рат, али такођер вријеђа сексуалну природу или породичну част.

Иако постоји неколико јасних разлика по питању ставова и перцепција између различитих категорија испитаника (старост, род, урбано/рурално становништво, итд.), постојале су јасне разлике између родова када се ради о физичкој агресији и насилном понашању. Постоји већа вјероватноћа да ће дјечаца и младићи бити починитељи насиља (вршњачко насиље, насиље у породици и родно засновано насиље), али у њиховом случају такођер постоји већа вјероватноћа да ће бити жртве вршњачког насиља. По мишљењу испитаника дјевојке ријетко користе физичко насиље против других.

Фактори који доводе до агресивног понашања

Иако су испитаници нагласили да етничке разлике најчешће нису главни узрок агресије и насиља младих, они су разговарали о другим факторима за које

Насиље у породици

сматрају да доприносе насиљу, укључујући социјалне и културолошке факторе, али такође утјецај породице.

У свим дискусијама у оквиру фокус група насиље у породици је поменуто као врло раширен проблем, али такође и проблем о којем се мало прича. Кључни информанти који раде са младима су описали насиље у породици као један од разлога зашто млади лакше показују и прихватају агресивно понашање, с обзиром на то да су многи који су искусили насиље у породици то сматрали нормалним начином понашања: "Насилни дјечаци науче ту врсту понашања од очева, насиље против жена сматрају нормалним." (КИИ, Фондација за локалну демократију, 12. мај 2011., Сарајево). Кључни информанти су нагласили да многи млади људи не 'препознају' насилно и агресивно понашање јер никада не добијају савјете у вези с тим шта је исправно или погрешно од своје породице и друштва. Стога млади људи лако могу постати жртве насиља а да су свјесни да их се третира на неприхватљив начин, или чак починиоци насиља а да знају да је то са моралног гледишта погрешно и представља кривично дјело.

Породице изложене ризику су често описиване као 'нефункционалне': на примјер, породице које стоје под великим економским и социјалним притиском/ проблемима или породице у којима један или оба родитеља пију, користе дроге или нелегалне супстанце (КИИ, Фондација за локалну демократију, 12. мај 2011., Сарајево; КИИ, НДЦ Приједор, 19. мај 2011.; КИИ, представник полиције, 19. мај 2011., Сарајево). Недавна историја БиХ даје додатну димензију овоме; с обзиром на то да ратни ветерани чине рањиву групу, те да су често трауматизирани ратним искуствима и неспособни носити се са стресом. Поред тога су често незапослени и имају проблеме функционирати у друштву. Истраживање о томе на који начин недовољна реинтеграција и рехабилитација/ратна траума утјече на насиље у породици у постконфликтним ситуацијама је неадекватно ⁸⁸. Претпоставка кључних информаната је да су то фактори који поспјешују развијање насилног и агресивног понашања у породици. Стога се насиље у породици, као и у другим контекстима, преноси са једне генерације на другу како жртве постају починиоци. Наши испитаници сматрају да ће то вјероватно имати посљедице на шире дијелове друштва како се економска и социјална ситуација буде погоршавала. Процјењује се да су стварне цифре које се односе на насиље у породици и родно засновано насиље далеко веће од званичних статистика, те да се још увијек ради о друштвено стигматизираној теми о којој се не говори отворено.

Социјални проблеми и злоупотреба опојних супстанци

Кључни информанти и учесници дискусија у оквиру фокус група су злоупотребу опојних супстанци, посебно алкохола и дрога споменули као један од разлога зашто млади, посебно мушкарци, постају агресивни и насилни, те чине кривична дјела везана за дроге. "Доступност алкохола је разлог повећања броја младих који су насилни." (КИИ, ТоПееР, 14. мај 2011., Добој). "Дјела која се врше су озбиљнија и насилнија, уз обилну употребу дрога и алкохола." (КИИ, ОСЦЕ, 14. мај 2011., Братунац). Сматра се и да социјални и економски контекст игра значајну улогу, због тога што људи утапају своје фрустрације у алкохолу или због тога што користе агresiју и насиље као вентил: "То је начин на који изражавају своју фрустрацију, користећи више дрога и алкохола, јер су у противном тихи. Насилни инциденти ... су такође проузроковани лошом социјалном и економском ситуацијом." (КИИ, "Странка за БиХ", 26. мај 2011., Сарајево). "Треба узети у обзир социјални оквир: транзицијски проблеми, дроге, приступ информацијама, незапосленост и недостатак циљева." (КИИ, представник полиције, 13. мај 2011., Бања Лука). Уколико се економска ситуација и ситуација везана за запослење настави погоршавати, социјални проблеми ће вјероватно више утјецати на младе у БиХ.

Прихватање агресивног понашања

Испитаници су сматрали да неки млади агресивно понашање сматрају нормалним, те да вршњаци то често не осуђују. Чак супротно, посебно се млади мушкарци који се тако понашају или носе оружје (види испод) у неким случајевима сматрају

**Доступност
малокалибарског,
лаког и хладног оружја**

статусним симболом и начином да се стекне поштивање других: "... млади људи сматрају да тиме што посједују оружје одмах постају важни." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 26 година, босанска Хрватица, незапослена, Нови Травник). Неки кључни информанти су изразили забринутост да би филмови или музика, посебно турбо-фолк, могли додатно промовирати такву врсту понашања, те да би се млади мушкарци чак могли осјећати под притиском да задовоље ова (уочена) социјална очекивања и прибјегну употреби насиља и криминалног понашања како би дошли до лаког новца.

Културално прихватање (барем у неким круговима) агресивног и 'мацхо' понашања је посебно забрињавајуће у комбинацији са доступношћу малокалибарског и лаког оружја. Чини се да сами млади оружје у рукама младих виде као нормално. Многи млади и кључни информанти који су разговарали с нама су нам говорили о својим искуствима везаним за вршњаке или студенте који доносе оружје (и ватрено и хладно оружје, као што су, на примјер, палице или ножеви) или експлозивна средства попут бомби у кафиће, школе или на факултете. "Проблем је да све што можеш наћи на улици можеш наћи и на факултету. Можеш наћи дроге, оружје, секс/проституцију." (КИИ, Атлантска иницијатива, 24. мај 2011., Сарајево). "Имамо пуно оружја, али породице не знају да носимо оружје; родитељи опћенито не знају пуно о ономе што се дешава са њиховом дјецом. Проблем је што држава не санкционира ношење оружја." (учесник радионице у јуну). За многа од ових оружја се каже да су заостала из рата и може их се пронаћи код великог броја породица; а млади (посебно младићи) их узимају без знања родитеља. Такођер се чини да је лако купити оружје. "Оружје је овдје јефтино и лако га је купити." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, 17 година, Бошњак, средњошколац, Нови Травник). То је такођер повезано са осјећајем несигурности: "Овдје је могуће пронаћи све врсте оружја. Већина младих имају неку врсту оружја јер се осјећају несигурно." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, 25 година, Бошњак, незапослен, Нови Травник).

Чини се да је оружје посебно за младиће статусни симбол који им омогућава да буду прихваћени, да им се вршњаци диве, те да се осјећају важним: "Мислим да је систем вриједности опћенито поремећен. Људи се претварају да су важни и доносе оружје у бар, те лако постају агресивни уколико су пијани." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, 18 година, босански Србин, средњошколац, Дрвар). Оружје, посебно ватрено оружје, се ријетко користи у борбама између младих. Међутим, оружје се често може наћи у вези са другим кривичним дјелима и прекршајима. "Нема пуно случајева у којима млади користе оружје, али понекад налазимо оружје у возилима младића. Уколико тражимо дроге, често нађемо оружје." (КИИ, представник полиције, 20. мај 2011., Мостар). "Суочавамо се са поремећеним системом вриједности, млади вјерују да посједовањем оружја одмах постају важни." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 26 година, босанска Хрватица, незапослена, Нови Травник). Ова лака доступност оружја доприноси осјећају несигурности међу младима, те грађанима опћенито,⁸⁹ те повећава ризик од конфликта који доводе до насиља.

⁸⁹ КИИ представник полиције, 13. мај 2011., Бања Лука; КИИ представник полиције, 14. мај 2011, Добој; КИИ представник полиције, 17. мај 2011., представник НВО и школе, Нови Травник; КИИ представник полиције, 19. мај 2011., Сарајево; КИИ представник полиције, 20. мај 2011., Мостар.

Млади и питање будућег конфликта

Могућност новог конфликта

МЛАДИ ИМАЈУ РАЗЛИЧИТЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ у вези са поновном појавом насиља и вјероватноћом поновног конфликта. Ове разлике нису везане за 'катеорију' испитаника, већ су уочене и код млађих и старијих испитаника, жена и мушкараца, испитаника из моноетничких и мијешаних заједница, те различитих етничких група.

Већина испитаника је сматрала да је могућност избијања рата нереалистична, те свакако по обиму једнака прошлом. Били су мишљења да доносиоци одлука не би допустили да се то деси: прошли су кроз страхоте 1990-их, разумјели су да рат не доноси ништа добро. "Мислим да смо довољно научили из претходног рата. Нико не жели конфликт поново. Морамо бити захвални што смо живи." (учесник радионице у јуну, Бошњак). Поред тога су сматрали да међународна заједница то не би допустила: "Све док су ЕУ и други присутни овдје, неће бити рата, али не знамо шта ће се десити када оду." (учесник радионице у јуну). "ОХР је гаранција за мир; они гарантирају сигурност, али не знамо шта ће се десити када оду. Међутим, не мислим да ће отићи током слиједећих 8 – 10 година, а до тада ћемо бити спремни за приступање ЕУ." (учесник радионице у јуну, Бошњак).

Међутим, знатан број испитаника је изразио сумње: "Да сте питали особе непосредно прије рата, они нису мислили да ће се десити рат, али је он ипак избио." (учесник радионице у јуну). Само неколико испитаника је сматрало да главни узрок великих немира или конфликта могу бити међуетничке тензије, али су многи сматрали да би се конфликт по избијању одвијао према етничким подјелама. То је слично горе наведеној ситуацији, када су испитаници навели да агресију и насиље међу појединцима не узрокују етничке разлике, али да они могу попримити етничку димензију. Поменути су различити узроци и окидачи за поновно избијање конфликта:

■ Провокативни политички чиновни

Напримјер, референдум у РС је споменут као фактор који би могао изазвати конфликт⁹⁰. Млади људи опћенито сматрају да су политичари ти који одлучују да ли ће доћи до новог рата или не. Употреба говора мржње од стране

⁹⁰ Интересантно је да је то поменуто током дискусије у оквиру фокус групе у Бања Луци и Требињу, РС, у оквиру моноетничке (српске) групе. Обзиром на утјецај медија, ово се прије може очекивати у ФБиХ.

политичара и потицање на нетолеранцију се сматрају могућим узроком конфликта. "У овом тренутку политичка ситуација је врло нестабилна и напета. Политичари изазивају мржњу манипулирајући пасивном популацијом. Неопходно је радити са младима како бисмо их заштитили од разних националистичких манипулација." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, босанска Српкиња, средњошколка, Требиње).

■ Утјецај радикалне мањине

Напримјер, референдум у РС је споменут као фактор који би могао изазвати конфликт. Млади људи опћенито сматрају да су политичари ти који одлучују да ли ће доћи до новог рата или не. Употреба говора мржње од стране политичара и потицање на нетолеранцију се сматрају могућим узроком конфликта. "У овом тренутку политичка ситуација је врло нестабилна и напета. Политичари изазивају мржњу манипулирајући пасивном популацијом. Неопходно је радити са младима како бисмо их заштитили од разних националистичких манипулација." (учесница дискусије у оквиру фокус групе, дјевојка, 17 година, босанска Српкиња, средњошколка, Требиње).

■ Напето окружење

Неки испитаници су сматрали да су године политичке кризе створиле фрагилно окружење испуњено страхом, те да је довољна само мала варница за нови конфликт. Напримјер, један од учесника радионице је споменуо да би се људи, уколико би неко испред ББИ центра (трга у центру Сарајева) људима повикао да су се Срби организирали у Бањој Луци и да долазе у Сарајево, наоружали (учесник радионице у јуну, Бошњак).

■ Економска криза и из тога произилазећи социјални немири

Многи су стање економије навели као могући разлог и окидач новог насиља: "Класни, социјални немири су могући. Ја радим као конобар и сваки дан слушам људе који су у највећој мјери под утјецајем финансијске кризе." (учесник дискусије у оквиру фокус групе, 28 година, босански Србин, Братунац). Кључни информанти не само из цивилног друштва и међународне заједнице, већ и представници администрације, посебно полиције, су потврдили ова стајалишта: неки од њих су навели своју подршку за протесте против додатног погоршања економске ситуације. Иако су се људи сложили да су економске потешкоће проблем са којим се све етничке групе једнако морају борити, те није било изјава да је једна етничка или религијска група имала предност или искориштава друге, изражена је забринутост да би се опћа друштвена фрустрација могла довести до већег конфликта, те да би то могло на крају довести до међуетничких конфронтација. "Уколико се економска ситуација и фрустрација младих људи настави, то може постати разлог за забринутост." (КИИ, представник полиције, 11. мај 2011., Дрвар). "Социјални, економски и политички контекст овдје је незапосленост и сиромаштво... То су идеални предуслови за изражавање фрустрације и насиља за младе људе који су незадовољни друштвом и опћим условима." (КИИ, представник полиције, 20. мај 2011., Мостар). "Постоји потенцијал за друштвене немире, а само корак дијели друштвене од националних немира." (КИИ, представник полиције, 13. мај 2011., Бања Лука).

Каква би била улога младих?

Један од разлога за забринутост старије генерације у БиХ је да би млади, који се не сјећају лично страха рата, али који су одрасли у подијељеном друштву, могли бити подложнији порукама било којег лидера који покушава потаћи на мржњу и међуетничко насиље. Међутим, када им је постављено питање каква би била њихова улога у таквој ситуацији, одговор од младих је било јединствено и већинско одбијање насиља. Испитаници наглашавају да се не виде као потенцијалне окидаче или вође новог конфликта, већ виде 'друге', било генерацију својих родитеља или политичаре, као могуће изазиваче новог конфликта. Учесници дискусије у оквиру фокус група и млади који су касније учествовали у радионицама су чврсто одбацили идеју поновног насиља. Нагласили су да не желе конфликт и сматрају да је то примјењиво на већину младих. "Не бих жељела поново конфликт, имала сам пет година када је рат почео и још увијек се доста тога сјећам." (учесница радионице у јуну, дјевојка, босанска Српкиња).

Уколико би дошло до насилног конфликта, већина испитаника је навела да би млади одабрали да побјегну у друге европске земље. Боје се насиља, немају жељу да се боре једни против других, те су схватили да је онима који су напустили Балкан током рата данас далеко боље, и психолошки и економски. "Када би неко питао људе попут нас о конфликту, ми не бисмо одабрали конфликт. Ми [људи] требамо бити они који ће спријечити било какву врсту конфликта. Уколико почне рат, већина младих ће побјећи јер је онима који су отишли током претходног рата далеко боље него онима који су остали." (учесник радионице у јуну). "Ја бих такођер отишао, јер се рата сјећам јако добро, изгубио сам рођаке, моји ујаци и њихова дјеца су побјегли и њихова дјеца су добро, а ја сам онај који има трауму." (учесник радионице у јуну, босански Хрват). "У случају конфликта бих повела брата и побјегла." (учесница радионице у јуну босанска Српкиња). Током другог дана радионице, неке од учесница су споменуле да су вече прије тога једна другој обећале да се неће борити једне против других у случају избијања међуетничког конфликта – вјероватно само тренутак пријатељства, али такођер јасан знак да охрабривање и потицање позитивне интеракције може имати снажан учинак. Упркос овом отпору уласка у конфликт, чинило се да постоји пар идеја у вези с тим како спријечити избијање конфликта уколико се тензије повећају. Став овдје је далеко више у складу са слиједећим: 'То је ваш конфликт, не желимо имати ништа с тим, а уколико морамо, радије ћемо напустити земљу него се борити.' Истраживање није укључивало мишљења екстремиста или радикализованих младих који би могли имати мање апсолутистичке ставове у вези са употребом насиља, али цјелокупна слика која се стекла на основу истраживања указује на пацифизам.

9

Закључци и препоруке

МЛАДИ У БИХ СУ ОПТЕРЕЂЕНИ лошом репутацијом – у најбољем случају, важе за пасивне и апатичне; у најгорем, спремни су за насиље и сукобе. Међутим, наше истраживање указује на другачије особине: млади имају потенцијал да конструктивно учествују у стварању будућности БиХ и дугорочно превазиђу међуетничке баријере, уколико им се пружи одговарајућа помоћ и потицај и уколико буду у стању видјети резултате конструктивног учествовања у друштвеном животу.

Позитивне особине

Сасвим је јасно шта млади у БиХ желе од своје будућности: желе живјети без економских потешкоћа, национализма и политизације, у мирном и безбједном окружењу те у друштву које им пружа правичније и боље економске и друштвене могућности. Млади сматрају да су ратна дешавања на њих оставила далеко мање посљедица него на генерацију њихових родитеља; не слажу се са етничким подјелама, а конструктивну социјалну интеракцију са људима других етничких група сматрају неопходном, позитивном и пожељном. Са друге стране, тек неколицина активно тежи подизању таквих мостова на сопствену иницијативу – већина их чека да неко други поведе у правом правцу, или се не осјећају довољно храбрим да покушају сами.

Млади посједују чврста увјерења по питању демократије, једнакости, људских права и мира: желе живјети у друштву у којем људи могу рећи оно што мисле и утјецати на одлуке те у друштву једнаких, без обзира на етничку припадност, вјеру или спол. Изнад свега, одлучно одбацују рат и насилне сукобе, па се међу младима тек ријетко јављају случајеви међуетничког насиља. Ова позитивна особина представља један од најјачих фактора против учешћа младих у насилним сукобима.

Критизирање и апатија

Млади показују запањујућу спремност да критицирају друге, као што су родитељи и учитељи, али и саме себе. Опћенито су скептични и неповјерљиви према органима власти, без обзира на то да ли се ради о политичарима, јавној управи, медијима или полицији. У најбољем случају, сматрају да се поменуте институције не занимају за проблеме младих, а у најгорем случају их сматрају корумпираним, негативним, па чак и деструктивним по друштво. Млади не сматрају да елита која доноси одлуке заступа њихова мишљења и интересе. Међутим, њихово виђење особа на владајућим положајима у већини случајева није засновано на критичкој анализи стварних чињеница, већ на лоше дефинираном „опћем знању“, гласинама и извјештајима медија – успркос чињеници да млади те исте медије критицирају због поларизирања ставова и мањка кредибилитета.

Критички став младих се не претвара у дјеловање против ставова или одлука, нити у покушаје да се нешто промијени; прије се може рећи да се претвара у свепрожимајући осјећај апатије и фатализма. То је дјеломично посљедица тога што се све што је повезано са политиком доживљава као „прљаво“, али исто тако и због тога што млади не осјећају довољно самопоуздања нити су у положају да се огласе и проактивно дјелују.

Оваква апатија не утјече само на међуетничке и међурегионалне интеракције, већ на скоро све аспекте живота младих. То је истовремено и благослов и клетва за динамику мира и конфликта. Мало је вјероватно да ће млади постати жртве оних који ће их изманипулирати или учинити радикалним у сврху етничко-националистичких идеја и идеја које подржавају сукобе, али је исто тако мало вјероватно да ће апатична младеж постати покретачка сила позитивних промјена без значајне подршке и потицаја. Систем потиче младе да се повуку у своје приватне сфере те у потпуности искључе из политике и јавног живота. То је велика пропуштена прилика, пошто БиХ тиме остаје без прилике да искористи талентиране младе људе који могу развити идеје за ново друштво и остваривање позитивних политичких промјена. Исто тако, кључни сегмент друштва оваквим ставом пропушта прилику држати доносиоце одлука одговорним за своје поступке, па се ствара простор за нестручност, корупцију, балансирање на ивици рата те њихово могуће даље цвјетање.

Сталне опасности

Успркос позитивним странама, у друштву су и даље присутни фактори који потичу развој радикализације и насиља. Млади у БиХ и даље расту у нестабилном, подијељеном и крајње рањивом друштву склоном инцидентима који могу пореметити јавни ред и мир те осјетљиви однос између етничких скупина. Агресивно понашање, насиље у породици те насиље међу вршњацима су честе појаве, а друштво те појаве не осуђује на начин који ће људе спречавати да усвоје таква понашања. Оружје је лако доступно младим мушкарцима и оно се врло често сматра статусним симболом. Све више младих се суочава са економским проблемима и малим изгледима да ће побољшати своју ситуацију улагањем напора у, на примјер, постизање добрих оцјена у школи. Поред лоше економске ситуације, непотизам и лоше руковођење такођер успоравају развој. Што се тиче политике, млади мисле да се њихово мишљење не рачуна те да политичке странке и елите заправо играју игре ради стјецања личне користи, а не како би служили младима и опћој јавности.

Активности владе на опћинском, ентитетском и државном нивоу углавном не успијевају створити приоритете и ријешити проблеме младих. Организирање иницијатива за младе или омогућавање младима приступ ресурсима често зависи од појединаца, а не од институција. Организације за цивилно друштво, локални и међународни НВО-ови те регионалне/међународне организације организирају бројне иницијативе, али оне зависе од средстава која се често дају само за једнократне иницијативе и краткорочне или средњорочне временске периоде, а не за дугорочно и стратешко ангажирање, као подршка развоју дјете и младих од раних година.

Потреба за „јаким вођом“ коју неки од младих људи показују не мора још бити знак за узбуну, већ показатељ жеље да влада барем стреми у одређеном правцу, умјесто да блокира напредак; али ако оваква тенденција заживи и ако то доведе до опћег неповјерења у демократију, то би могао постати разлог за бригу.

У овом тренутку, највећа опасност пријети од евентуалних друштвених немира као реакције на економску и политичку ситуацију. Фрустрација је велика и све више јача, па би у одређеном тренутку могла довести до јавних штрајкова и протеста ширих размјера. Премда протести могу донијети и позитивне промјене кроз јавно изражавање незадовољства политичком елитом, постоји опасност да би, у случају ескалација у насиље, протести створили простор за међуетничке сукобе. Иако тренутно нема жалби на фаворизирање одређене етничке скупине, с обзиром на историју етничких подјела и сукоба, овај аспект је и даље врло осјетљив. Нарочито би политичари могли доћи у искушење да усмјере фрустрацију јавности по питању корупције, незапослености и политичке и економске кризе на међуетничке сукобе. Поставља се питање да ли ће млади, успркос томе што немају склоности ка конфликтима, бити довољно

јаки да одоле насилним поривима, поготово у атмосфери страха од „других“ и распиривања етничких и националистичких осјећаја.

Улога Европске уније (ЕУ)

Директно, или индиректно, кроз своје политике, стратегије и програмирање, ЕУ се бави различитим питањима која су основа изазовима представљеним у овом истраживању. Међутим, већина тих иницијатива се не бави директно дјецом и омладином. Такођер, млади немају често прилику да изнесу мишљење или учествују у изради политика и програма, нити се младе обавјештава и упућује у те политике и програме. Поред тога, ЕУ не жели да се њена ангажираност у БиХ посматра кроз призму јачања мира и спречавања сукоба; ЕУ интеграције се углавном сматрају за (једини) начин осигуравања развоја и стабилности. Међутим, с обзиром на сталне притужбе и нетрпељивости између етничких група, тензије које потпирују политичари те ограничен и спор напредак на путу ЕУ интеграција, могло би се рећи да је такав став претјерано оптимистичан. Подржавање процеса ЕУ интеграција је несумњиво пресудно, али је потребно подузети посебне мјере за дубље друштвено помирење и јачање мира и стабилности – заправо, то би требао бити свепожимајући циљ свих других политика и стратегија у БиХ.

Многи резултати овог истраживања се не односе искључиво на младе у БиХ. Млади у другим земљама Европе се једнако тако носе са проблемима високих стопа незапослености, економским препрекама, фрустрацијама због маргинализације и занемаривања којег трпе од политичара, порастом делинквенције и агресивности младих (односно, начина на који се ови проблеми виде). Тако је недавно дошло до масовних протеста (у неким случајевима и насилних), као што су протести у Шпанији и Лондону 2011. године, када су млади изашли на улице захтијевајући квалитетно образовање и могућност запослења. У БиХ, млади ријетко сматрају да могу учествовати у покретању ствари. С друге стране, историја и могућност појаве насилних сукоба у БиХ још више истичу потребу да се млади укључе у процес одлучивања те да се њихове амбиције узму у обзир с циљем стварања боље и напредније будућности, јер ће у супротном постати „заборављена“ или чак „изгубљена“ генерација.

Препоруке државним институцијама и актерима цивилног друштва у БиХ

1. Питања младих треба учинити државним приоритетом

Препоруке које слиједи су изведене из приједлога и идеја до којих се дошло током овог истраживања, нарочито на основу ставова младих исказаних на фокус групама, мишљења младих истраживача те мишљења са радионице посвећене младима која је одржана у септембру 2011. године. У препорукама су садржане и информације прикупљене кроз разговоре са кључним испитаницима као што су државни и међународни званичници, као и идеје које је изнијела партнерска организација Саферворлда - Нансен дијалог центар Сарајево.

У сарадњи са невладиним организацијама и међународним невладиним организацијама, школама и другим омладинским актерима, државним агенцијама, нарочито оним које се баве питањима младих (на примјер, Комисија за младе), потребно је:

■ Утврдити кључна питања

Утврдити шта младе забрињава и шта млади сматрају приоритетима како би се побољшала њихова тренутна ситуација те њихови изгледи за будућност, на партиципаторан и инклузиван начин (на примјер, помоћу фокус група и разговора), како би се прикупила њихова мишљења и препоруке, ставови стручњака које раде са младима те организација цивилног друштва и родитеља. Овакво „мапирање проблема“ треба редовно ажурирати.

■ Усвојити стратегију

На основу идентификације проблема те уз консултације са младима потребно је финализирати, усвојити и имплементирати стратегију за младе на државном и

федералном нивоу, уз истовремено осигуравање структура, механизма, капацитета и ресурса потребних за њену имплементацију и надзор. Стратегију је потребно ажурирати сваких неколико година, уз укључивање младих на различитим нивоима. У Републици Српској, гдје оваква стратегија постоји, фокус треба ставити на осигуравање адекватне имплементације и сталне ревизије.

■ **Осигурати координирани приступ**

Утврдити јасне стратегије, процедуре и смјернице за све нивое управљања (локалне, опћинске, кантоналне и државне) како би се побољшала комуникација, консултирање и координација међу свим органима и тијелима која се баве питањима младих

■ **Осигурати могућности за финансирање**

Потребно је осигурати да се средства за омладинске пројекте додјељују омладинским организацијама и другим заинтересираним актерима на праведан и транспарентан начин, кроз јавне позиве за подношење захтјева који се благовремено објављују широј јавности.

■ **Заузети партнерски приступ**

Радити на склапању партнерстава међу опћинама, школама и омладинским организацијама/организацијама цивилног друштва, како би се рјешавала питања младих. Стратегије за младе могу додатно потицати склапање оваквих партнерстава одвајањем средстава у такве сврхе.

■ **Осигурати довољно особља**

Одредити ресурсе који ће континуирано радити на проширењу капацитета стручних особа које раде са младима (социјалних радника/службеника за младе, учитеља, полицијских службеника, опћинских службеника, судија за младе, омладинских психолога, и тако даље) како би се адекватно одговорило на проблеме и изазове са којима се млади сусрећу.

■ **Заступати интересе младих и пратити рад владе**

Локалне и међународне невладине организације требале би позивати владу и политичке странке да створе приоритете за питања младих; прате праксе, напредак и транспарентност; и држати владу, њене институције и политичаре одговорним за дата обећања.

2. Створити услове за већу ангажираност младих и активизам у друштвеном, културном и политичком животу, укључујући потицање волонтирања

Државне институције, нарочито оне које се баве питањима младих, би требале:

- **Промовирати волонтирање** као начин интензивирања друштвене и грађанске укључености младих, те сматрати волонтерско искуство дијелом образовног и радног искуства.
- **Осигурати да је право на јавно протестирање и слободу мишљења** загарантирано и да људи нису дискриминирани на радном мјесту или у приватном животу због изношења свог мишљења.

Државне и омладинске агенције, нарочито оне које сарађују са локалним и међународним НВО-овима у вези са питањима младих би требале:

- **Пружати младима вјештине и самопоуздање да преузму иницијативу и активно учествују у друштву**
Пружати подршку програмима који стварају прилике за развој лидерских вјештина и награђивати иницијативе, на примјер, кроз школске пројекте или такмичења дјеце/младих на нивоу БиХ.
- **Његовати демократску дебату**
Створити прилике за дискутирање међу младима са циљем: јачања њихових способности и самопоуздања за учествовање у отвореној дебати на различите друштвене теме; учења слушања и поштивања мишљења других, изношења конструктивне критике и проналаска компромиса. Овакве прилике могу се јавити у виду дебатних клубова или такмичења на локалном, ентитетском, државном или регионалном нивоу те се могу фокусирати на опћа питања која утјечу на младе.

Локални и међународни НВО-ови би требали:

■ **Промовирати омладински активизам**

Подржавати и имплементирати програме (нарочито у руралним подручјима) који стварају могућности дјеци од малих ногу да иду на организирана љетовања/

зимовања, учествују у догађањима, активностима и кампањама гдје имају активну улогу, тако да одрастају доживљавајући активно учествовање у збивањима као нешто што је важно, пожељно и похвално.

■ **Оставити простора за грађевинске пројекте**

Осигурати „сигурна мјеста“ за младе, као што су омладински или спортски клубови, гдје могу проводити вријеме са вршњацима и на конструктиван и креативан начин, уз стручно усмјеравање и савјетовање.

■ **Подићи свијест о доступним могућностима**

Подржавати и имплементирати програме (као што су информативне кампање по школама, у медијима и на социјалним мрежама) које подижу свијест младих о постојећим приликама како би се више ангажирали у друштвеном, политичком и културном животу.

Локалне и међународне НВО би уз помоћ међународне заједнице требале:

■ **Помно пратити активности и вршити притисак на државне институције у циљу очувања људског права на мирно протестирање**

Треба извршити процјену да ли је страх од тога да ће учествовање у јавним демонстрацијама имати штетне посљедице (попут губитка посла) заснован на стварним доказима или само на гласинама и неоснованим страховима. Уколико се страхови покажу оправданим, треба извршити притисак на власти да осигурају поштивање људског права на мирно протестирање.

3. Подржавати учешће младих у доношењу одлука и у политици

Државне институције би требале:

■ **Укључити ученике и студенте у процес одлучивања у школама и на универзитетима**

Подржавати политичко учење, дискусије и ангажираност у школама и на универзитетима, укључујући давање стварне одговорности и утјецаја школским и студентским вијећима, без њиховог подчињавања страначким политикама.

Политичке странке, уз подршку локалних и међународних НВО-ова, би требале:

■ **Узети у обзир проблеме и приоритете младих**

Политичари на локалном и државном нивоу би се требали савјетовати са младима у вези са питањима која су битна за младе и побринути се да та питања буду обухваћена политикама странке.

Политичке странке би требале:

■ **Омогућити младим политичарима да утјечу на страначку линију**

Политичке странке би требале примати младе људе који желе бити политички активни и подржавати дискусије о новим идејама на страначким дебатама. Омладинска крила политичких странака би требала имати прави утјецај на изразу страначких политика.

4. Позабавити се питањима безбједности и сигурности младих

Влада и њене институције би требале:

■ **Имплементирати и побољшавати законе**

Ускладити законе на државном и ентитетском нивоу са међународним стандардима о питањима као што су хулиганство, малољетничка делинквенција, незаконито посједовање оружја, непотизам и корупција те осигурати строгу и уједначену примјену оваквих закона.

■ **Користити нове/друштвене медије**

Полиција би се требала више користити видовима комуникације који су типичнији за младе као што су Твиттер и Фејсбук, како би се успоставио конструктиван однос са младима и размјењивале релевантне информације, укључујући информације о превенцији криминала, информације о заштити/савјетима за жртве насиља, итд.

■ **Искористити Форуме о сигурности заједнице (ЦСФ-ове) и сличне механизме, гдје такви постоје, и обликовати их тако да допру до младих, и укључе младе у утврђивање, разматрање и рјешавање питања сигурности и безбједности која се на њих односе.**

Државне институције, школе, родитељи, и невладине организације/ међународне невладине организације би требале:

■ **Реагирати на агресивно понашање дјецe и тинејџера**

Активно осуђивати агресивно и недруштвено понашање од малих ногу. То подразумијева промовирање позитивних, неагресивних модела понашања и узора, са посебним освртом на дјечаке и младиће како „мужевност“ не би повезивали са насилним и агресивним појмовима.

5. Активно промовирати међуетничко, међувјерско и међурегионално разумијевање

Државне агенције, у сарадњи са локалним и међународним НВО-овима, би требале:

■ **Преобликовати политике и изградити стратегије и програме** на државном, ентитетском, кантоналном и опћинском нивоу којима ће се омогућити боља и интензивнија интеракција између младих различитих етничких и вјерских скупина.

■ **Посматрати ствари дугорочно**

Направити приоритете за дугорочне и стратешке програме (у односу на краткорочне) који су усмјерени на његовање међуетничког разумијевања и дијалога.

■ **Организовати размјенске посјете**

Организовати редовне размјене ђака и студената, те чланова омладинских клубова из различитих ентитета, региона и различитих етничких/вјерских омладинских скупина.

■ **Потицати дискусије о прошлости уз присуство медијатора**

Пружити прилику младима да дискутирају о историји БиХ како би испричали своју страну приче и слушали друге у неутралном и „сигурном“ окружењу, уколико је потребно, уз присуство особе која је стручна у постконфликтном помирењу и дијалогу.

6. Искористити дискриминацију и сегрегацију у школама, на универзитетима и на радном мјесту

Државне агенције би требале:

■ **Одређити се свих видова дискриминације у теорији и пракси**

Осигурати да сви конститутивни народи у БиХ, националне мањине и остале скупине имају једнака права пред законом. Осигурати једнаку доступност школовања и могућности за запослење без обзира на етничку и вјерску припадност, политичке ставове или мјесто поријекла.

■ **Сачинити усклађен план и програм наставе**

Суштински промијенити начин на који се предају такозвани „национални предмети“: увести јединствен план и програм за све школе у БиХ, са посебним фокусом наставе на потицање узајамног разумијевања и дебате по питању традиционално различитих тумачења одређених тема.

■ **Увести „грађанско образовање“ као обавезан предмет у свим школама**, а не остављати надлежном кантоналном министарству да одлучује о увођењу овог предмета.

■ **Увести етички кодекс** за наставнике у школама и универзитетима како би се избјегло потицање етничке/вјерске/политичке поларизације.

Локални и међународни НВО-ови би требали:

■ **Укључити старију генерацију:**

Подржавати и имплементирати програме који такођер помажу и старијој генерацији, нарочито родитељима и учитељима, да превазиђу стереотипе, предрасуде и заоставштину прошлости и да разумију на који начин могу играти позитивну улогу у спречавању сукоба и мржње међу младима.

7. Побољшати квалитет образовања

Државне агенције, уз помоћ локалних и међународних НВО-ова, би требале:

■ **Позабавити се питањем корупције у сектору образовања** бољом проведбом антикорупцијских закона и успостављањем система у којем је могуће пријавити корумпирано понашање без страха од негативних посљедица.

- **Промовирати критичко размишљање** у учионици и потаћи младе да доводе консензусе у питање, анализирају информације и заступају различите ставове истовремено поштујући разноврсност и разлике.

Државне агенције би требале:

- **Усвојити заједничку политику и стандарде за високо образовање**
Створити заједнички оквир политика за високо образовање на нивоу државе, јер његово одсуство одлаже увођење Болоњског процеса за Европски простор високог образовања. Такођер је потребно увести заједничке стандарде за признавање или акредитирање универзитета како би се побољшао квалитет високог образовања. Потребно је успоставити програме размјене у средњошколском и високом образовању са другим европским школама и универзитетима како би се повећала мобилност студената.

8. Обезбиједити психолошку и социјалну подршку дјечи, младима и породицама које се носе са специфичним проблемима

- **Побољшати капацитет социјалних служби**
Вијећа за социјалну бригу, социјални радници, стручњаци за младе и породичне односе требају утврдити и помагати породице које су склоне или пате од насиља, занемаривања и злостављања. То подразумијева осигуравање одговарајућих средстава и особља, стручних и обучених упосленика и бољу координацију и комуникацију између агенција и институција.
- **Усмјерити фокус на угрожене младе људе:**
Посветити посебну пажњу дјечи и младима из „нефункционалних“ породица како би се спријечило злостављање и занемаривање, породично или сполно условљено насиље те исказивање антисоцијалног понашања младих према другима.
- **Радити са родитељима** са психолошким и/или социјалним проблемима како би се умањио њихов утјецај на дјецу. Ово се не односи на учеснике рата који још увијек могу имати проблеме изазване ратним искуствима.

9. Улагати више напора у рјешавање актуелне економске кризе и подузмати мјере против високе стопе незапослености и погоршавања економске ситуације.

Државне агенције (уз помоћ цивилног друштва) би требале:

- **Ставити фокус на незапосленост младих.**
Одредити приоритете за отварање радних мјеста за младе.
- **Потицати консултације, координацију и сарадњу** између кључних министарстава надлежних за образовање и запошљавање, као што су Министарство образовања, Министарство рада, ентитетски и кантонални органи власти, организације цивилног друштва, приватни и јавни сектор, како би се утврдиле стратегије за увођење младих у тржиште рада.
- **Побољшати доступност информација о тржишту рада**
Редовно вршити и објављивати процјене о потребама и прогнозама за тржиште рада те их дијелити младима у школама и на универзитетима како би се ученицима омогућило да информисано одлучују о својој професионалној будућности.
- **Његовати ближу сарадњу између образовног система и пословних сектора,** на примјер, у виду презентација или округлих столова ученика и представника економског/пословног сектора, посјета предузећима и могућности стажирања за младе.
- **Активно и очито се бавити питањем корупције и непотизма**
Побринути се да Агенција за борбу против корупције основана 2009. године располаже са довољно људских и финансијских ресурса као да има јасан мандат да се учинковито бори против корупције.

10. Увести професионалније и независније медије како би се превазишла поларизираност и исполитизираност медија

Државне агенције би требале:

- **Чувати независност и дјелотворност Регулаторне агенције за комуникације (РАК)** као транспарентног и функционалног механизма за надзор медија, те чувати независност њеног извршног одбора, те се бринути да су буџетска средства за ову агенцију благовремено и у потпуности доступна.
- **Јачати напоре усмјерене на борбу против дискриминације и говора мржње** усклађивањем закона о слободи изражавања и штитећи новинаре од политичких и других притисака.

Медији би требали:

- **Вршити истраживања** мишљења младих о медијима и тренутном медијском извјештавању те промјена које би млади вољели видјети у медијима и извјештавању како би медије сматрали релевантним, информативним и поузданим/вјеродостојним.
- **Стављати већи фокус на питања младих**
Јавни радио-телевизијски сервиси би требали остављати више простора младима да отворено дискутирају о, за њих, значајним темама и развијају сопствене формате.

Препоруке за Европску унију

ЕУ би требала помагати Владу БиХ и/или цивилно друштво у имплементацији свих раније наведених препорука. На примјер, ЕУ би требала наставити потицати Владу БиХ на напредак у вези са питањима младих, укључујући бављење питањем система образовања које уноси раздор, високе незапослености младих и свеprisутне корупције. ЕУ би такођер требала пружати подршку развоју политика и програма који се баве питањима младих, као што је Државна омладинска политика. Поред тога, ЕУ би требала:

1. Развити миротворни оквир/оквир за превенцију сукоба за стратегије, политике и израду програма у БиХ

- **Даље истраживати однос између младих и динамике конфликта**
ЕУ би требала тежити бољем разумијевању улоге младих у односу на локалну динамику мира и сукоба те стварати политике и програме који одражавају такво боље разумијевање.
- **Дати приоритет изградњи мира**
Пружати више подршке програмима који имају изричит циљ побољшавања међуетничких односа међу младима и јачања њихове позитивне улоге у односу на динамику мира (помоћу инструмената као што су Европски инструмент за демократију и људска права, Инструмент подршке цивилном друштву и инструменти у склопу ИПА оквира).

2. Побринути се да су питања младих адекватно схваћена, да им је додијељен одговарајући приоритет и да су адекватно обухваћена у стратешком планирању ЕУ

- **Младе треба учинити свеprisутним питањем у Документу вишегодишњег индикативног планирања (МИПД)**
С обзиром на размјере изазова са којима се млади у БиХ суочавају, те потенцијалне улоге младих у односу на динамику мира и конфликта, проблеме младих треба посматрати као свеprisутно питање у Документу вишегодишњег индикативног планирања (МИПД).
- **Консултирати младе**
Осигурати консултације са представницима младих приликом стратешког планирања вањске помоћи ЕУ (конкретно, МИПД). Имамо добар примјер иницијативе Специјалног представника ЕУ „Генерација БиХ за Европу“, гдје је младима пружена прилика да утврде приоритете међу питањима која их окупирају, што је касније упућено ЕУ и државним доносиоцима одлука. Таква ангажираност би требала бити институционализирана како би се осигурало учешће перспективе младих у процесу доношења политика, а сами поступци и резултати би требали бити представљени и разматрани у школама, универзитетима и другим институцијама за младе, како би се показало да глас младих има свој значај.

- 3. Осигурати да су услови, приоритети и механизми финансирања адекватни за јачање програмирања које се односи на младе**
- **Одржати локални фокус**
Побринути се да прелазак на секторску помоћ не значи престанак помоћи мањим, локалним иницијативама усмјереним на младе.
 - **Одабрати дугорочну перспективу**
Дати приоритет дугорочним и стратешким програмима (у односу на краткорочне) усмјереним на потицање међуетничког разумијевања и дијалога
 - **Учинити младе свеприсутном темом у обликовању грантова**
Смјернице за пријаву за грантове ЕУ би требале, гдје год је то подесно, укључивати захтјев да понуде наводе на који начин ће предметним пројектима и програмима бити обрађене конкретне потребе младих.
 - **Поново размотрити захтјев за суфинансирање**
Извршити процјену негативних утјецаја захтјева који од локалних НВО-ова тражи да дио пројектних средстава обезбиједи из других извора (што се у пракси често показује врло тешким) и радити са НВО-овима на проналажењу начина да се овај проблем ријеша.
- 4. Помоћи развој услова за укључивање и активизам младих у друштвеном, културном и политичком животу**
- **Помагати мобилност и размјену младих, укључујући земље ЕУ; на примјер, преко програма обуке „Европско држављанство“ Вијећа Европе**
Као што је наведено раније (препорука 2. за владу и цивилно друштво), ЕУ би у сарадњи са локалним партнерима и међународним НВО-овима требала:
 - **Младима пружити вјештине и самопоуздање да преузму иницијативу и активно учествују у друштву**
Пружати подршку програмима који стварају прилике за развој лидерских вјештина и награђивање иницијативе међу младима, на примјер, кроз школске пројекте или такмичења дјецe/младих на нивоу БиХ.
 - **Његовати демократску дебату**
Подржати иницијативе које стварају прилике да млади дискутирају са циљем: јачања њихових способности и самопоуздања за учествовање у отвореној дебати на различите друштвене теме; учења слушања и поштивања мишљења других, изношења конструктивне критике и проналаска компромиса. Овакве прилике се могу јавити у виду дебатних клубова или такмичења на локалном, ентитетском, државном или регионалном нивоу, која се односе на опћа питања која утјечу на младе.
 - **Промовирати активизам младих**
Подржавати и имплементирати програме (нарочито у руралним подручјима) који стварају могућности за дјецу да од малих ногу иду на организирана лјетовања/зимовања, учествују у догађањима, активностима и кампањама гдје имају активну улогу, тако да одрастају доживљавајући активно учествовање у збивањима као нешто што је важно, пожељно и похвално.
 - **Оставити простора за грађевинске пројекте**
Осигурати стална „сигурна мјеста“ за младе, као што су омладински и спортски клубови, гдје могу проводити вријеме са вршњацима те на конструктиван и креативан начин, уз стручно усмјеравање и савјетовање.
 - **Подићи свијест о доступним могућностима**
Подржати и имплементирати програме (као што су информативне кампање по школама, у медијима и на социјалним мрежама) који подижу свијест младих о постојећим приликама како би се више ангажирали у друштвеном, политичком и културном животу.
Помагати државним агенцијама, локалним и међународним НВО-овима у:
 - **Очувању права појединца на мирно протестирање**
Треба извршити процјену да ли је страх од тога да ће учествовање у јавним демонстрацијама имати штетне посљедице (попут губитка посла) заснован на стварним доказима или само гласинама и неоснованим страховима. Уколико се

страхови покажу оправданим, треба извршити притисак на власти да осигурају поштивање људског права на мирно протестирање.

АНЕКС 1: Методологија

Идеја за ово истраживање се заснива на студији коју су Саферворлд и Нансен дијалог центар (НДЦ) Сарајево радили у периоду 2009.-2010., а која се бавила начином на који припадници заједница виде конфликт и сигурност у БиХ.⁹¹ Налази ове студије су указали да су ставови младих везани за сигурносне агенције и државу другачији од ставова старијих генерација, што је указало да треба извршити додатно истраживање како би се то питање детаљније истражило. Ова идеја је подијељена и додатно разрађена са представницима из ЕУ (из Брисела, БиХ и регије), властима, цивилним друштвом и стручњацима за сигурност у оквиру програма Народне мировне перспективе (ППП).

Ово истраживање је радио Саферворлд у сарадњи са НДЦ-ом. Замишљено је да се прикупљање и анализа солидних квалитативних података комбинирају са партиципаторним приступима који не само да би омогућили младим људима да искажу своје мишљење, већ би им такођер дало активну улогу у вршењу дијелова истраживања. Намјера је била: а) добити приступ младим испитаницима и специфичним информацијама којима други истраживачи немају приступ; б) охрабрити младе да критички преиспитују властите ставове и понашање у вези са миром и конфликтом; ц) показати младима да могу самостално нешто постићи.

Процјена је урађена у пет корака:

- 1. Припремна фаза и истраживање секундарних података**, у кључујући истраживање политика и механизма ЕУ
- 2. Истраживачка фаза 1:** дискусије у оквиру фокус група (ФГД-ова) и интервјуи са кључним информантима (КИИ-ови) на десет одабраних локација широм БиХ, одржане у мају 2011.;
- 3. Истраживачка фаза 2:** учесничка радионица одржана у јуну 2011. са одабраним члановима дискусија у фокус групама у циљу
 - а) потврђивање налаза из фазе 2,
 - б) бољег разумијевања одабраних налаза из фазе 1 и
 - ц) израде сличних методологија са учесницима како би сами радили истраживање (за фазу 3);
- 4. Истраживачка фаза 3:** истраживање малог обима од стране младих истраживача;
- 5. Провјера и радионица везана за обуку о заговарању** са младим истраживачима и представницима НВО у Сарајеву. Током ове фазе је вршена основна обука из заговарања и развој стратегије која ће бити кориштена за активности заговарања које ће бити резултат извјештаја о процјени.

1. Припремна фаза и истраживање секундарних података

Опћа тема процјене конфликта и шира истраживачка питања на која ће се истраживање фокусирати, те усмјеравајућа питања за дискусије у оквиру фокус група и интервјуе са кључним информантима су израђени на основу консултација са НДЦ-ом и интерно унутар Саферворлд-а. Обзиром да постоје три студије у оквиру PPP програма које се баве улогом младих (БиХ, Јемен и Централна Азија), одлучено је да ће се одредити свеобухватне области које ће се анализирати у циљу омогућавања поређења наших налаза на крају. Три области које су одређене су биле слиједеће:

- Идентитет, стереотипи и вриједности младих
- Могућности доношења одлука за и утјецај на младе
- Контекст везан за рат/несигурност и тренутна ситуација

У сврху овог истраживања, анализирали смо младе у старосној групи 16-30. То јесте, младе који су искусили рат у дјетињству, али су били премлади да би активно учествовали у борбама, или младе који су рођени током или непосредно након рата и нису имали сјећања на рат.

Саферворлд и НДЦ су одабрали десет локација за дискусије у оквиру фокус група и интервјуе са кључним информантима широм БиХ, у Федерацији БиХ, те Републици Српској. Низ критерија је израђено за процес одабира, укључујући и да локације требају: осигурати уравнотежен број представника различитих етничких група које живе у БиХ; у једнакој мјери покрити руралне и урбане контексте; осигурати покриће различитих регија у БиХ; и укључити различита ратна насиљења (на примјер, велики број повратника, посебно међуетничке односе, те удаљене и претежно моноетничке локације у којима су предрасуде против других група посебно јаке). Иако нисмо жељели да се вратимо на иста мјеста која су обухваћена у извјештају „Незавршени мир“, сматрали смо да је важно поново укључити Сарајево, Бању Луку и Мостар јер су то најважнији градови, а Бошњаци, Срби и Хрвати их сматрају 'центрима'.

Одабране локације су биле слиједеће:

- у Федерацији БиХ: Дрвар, Сански Мост, Нови Травник, Сарајево и Мостар
- у Републици Српској: Требиње, Сребреница, Братунац, Добој и Бања Лука

Локација	Регија у БиХ	Етнички састав	Друге одлике
Дрвар	Западна Босна, ФБиХ	Већина су босански Срби, мањина су босански Хрвати и Бошњаци	Постоји велики проценат повратника босанских Срба који су се вратили у ову општину након рата; висока стопа незапослености се посебно односи на младе. Постоји тренд одласка из општине.
Мостар	Јужна Херцеговина, ФБиХ	Већина у источном цијелу града су Бошњаци, већина у западном дијелу града су босански Хрвати. Босански Срби су мањина у оба дијела.	Постала је симбол уништења током рата. У великој мјери подијељена (укључујући физички) у два цијела, а у сваком доминира једна етничка група.
Нови Травник	Централна Босна, ФБиХ	Већина су босански Хрвати и Бошњаци, мањина су босански Срби.	Постоји невидљива препрека између дијела града у којем живе Бошњаци и дијела у којем живе босански Хрвати. Школе су подијељене на етничкој основи.
Сански Мост	Западна Босна, ФБиХ	Већина су Бошњаци, мањина су босански Хрвати и босански Срби.	Постоји велика стопа незапослености међу младима.
Сарајево	Централна Босна, ФБиХ	Већина су Бошњаци, мањина су босански Хрвати и босански Срби.	Главни град БиХ и ФБиХ. Већина босанских Срба су напустили Сарајево након реинтеграције одређених дијелова града гдје су били већина током рата. Многи Бошњаци из других дијелова Босне и Херцеговине, посебно Источне Босне су дошли да живе у Сарајеву.
Бања Лука	Западна Босна, РС	Већина су босански Срби, мањина су Бошњаци и босански Хрвати.	Главни град Републике Српске. Постоји одређени број Бошњака који су се вратили. Многи босански Срби из других дијелова БиХ и Хрватске су се преселили у Бању Луку.
Братунац	Источна Босна, РС	Већина су босански Срби, мањина су Бошњаци.	Ово је сусједна општина Сребренице; већина босанских Срба који су живјели у Сребреници су се преселили у Братунац. Економска и социјална ситуација је лоша.
Добој	Сјеверозападна Босна, РС	Већина су босански Срби, мањина су Бошњаци.	Невидљива подјела града у дио у којем живе Бошњаци и дио у којем живе босански Срби.
Сребреница	Источна Босна, РС	Већина су Бошњаци, босански Срби и босански Хрвати су мањина.	Економска и социјална ситуација у овој општини је лоша. Млади на сваки могући начин покушавају отићи.
Требиње	Источна Херцеговина, РС	Већина су босански Срби, Бошњаци су мањина.	Постоји велика незапосленост. Постоји тенденција међу младима да напуштају овај град и одлазе или у Србију или у друге дијелове Босне и Херцеговине.

Истраживање секундарних података, као допуна истраживању на терену, је урађено у циљу одређивања и процјене како политике и стратегије ЕУ и програми и иницијативе које финансира ЕУ доприносе или су контрапродуктивне рјешавању кључних питања уочених у извјештају.

2. Истраживачка фаза 1

Прва истраживачка фаза је проведена у периоду од 09. до 28. маја 2011, уз додатне интервјуе у периоду од 13. до 22. јуна 2011. године и у септембру 2011. године.

Дискусије у оквиру фокус група: Рађене су двије дискусије у оквиру фокус групе по локацији, уз учешће 10-12 учесника, старости 16-30 година. Учесници су укључивали: младиће и дјевојке, из руралних и урбаних подручја, студенте, младе који раде и који су незапослени, те различите етничке групе. Учеснике су одабрале локалне партнерске организације цивилног друштва које раде са младима или на питањима младих на релевантним локацијама. Због забринутости да би вођење одвојених дискусија у оквиру фокус група за особе различитих етничких група додатно појачало постојећу подјелу, одлучили смо да направимо дискусије са мијешаним фокус групама са члановима различите етничке припадности које одражавају етнички састав релевантне локације. Тим за истраживање је свјестан да је то можда довело до тога да су особе 'дипломатичније' при давању одговора, посебно у вези са изражавањем своје перцепције чланова других етничких група. Међутим, сматрали смо да је процес вршења истраживања прилика да се особама омогући да се састану, подијеле мишљења и можда превазиђу препреке, те да је то важно за истраживачки тим. Други изазов је био тај да иако смо захтијевали да у фокус групама буду присутни млади и из руралних и изолираних локација, то се није десило у оној мјери у којој је то очекивано због логистичких разлога. На свакој од локација смо имали једну групу (прва ФДГ) са млађим учесницима (16-22) и другу групу (друга ФДГ) са старијим младима (23-30) како бисмо видјели да ли постоје било какве значајне разлике у ставовима и понашању између ових старосних група.

Зависно од етничког састава на релевантној локацији, фокус групе су биле: у потпуности моноетничке, скоро моноетничке (са 1-3 учесника друге етничке припадности, те мијешане. Већина њих (11) су биле мијешане и имале су представнике из урбаних и руралних области, а преостали су били само из урбаних подручја. Групе су такођер биле уравнотежене по питању сполне заступљености.

Ентитет	Локација	ФГД	Етнички састав
ФБиХ	Сански Мост	1. ФГД	Моноетничка (Бошњаци)
		2. ФГД	Скоро моноетничка (2 босанска Хрвата + 10 Бошњака)
	Дрвар	1. ФГД	Скоро моноетничка (1 Бошњак + 11 босанских Срба)
		2. ФГД	Скоро моноетничка (2 босанских Хрвата + 11 босанских Срба)
	Нови Травник	1. ФГД	Мијешана (Бошњаци и босански Хрвати)
		2. ФГД	Мијешана (Бошњаци и босански Хрвати)
	Сарајево	1. ФГД	Мијешана (9 Бошњака + 3 босански Срби)
		2. ФГД	Мијешана (Бошњаци, босански Срби и босански Хрвати)
Мостар	1. ФГД	Мијешана (Бошњаци и босански Хрвати)	
	2. ФГД	Мијешана (Бошњаци и босански Хрвати)	
РС	Бања Лука	1. ФГД	Моноетничка (босански Срби)
		2. ФГД	Моноетничка (босански Срби)
	Добој	1. ФГД	Скоро моноетничка (2 Бошњака + 11 босанских Срба)
		2. ФГД	Моноетничка (босански Срби)
	Братунац	1. ФГД	Мијешана (Бошњаци и босански Срби)
		2. ФГД	Скоро моноетничка (2+12)
	Сребреница	1. ФГД	Мијешана (босански Срби и Бошњаци)
		2. ФГД	Мијешана (босански Срби и Бошњаци)

Ентитет Локација	ФГД	Етнички састав
Требиње	1. ФГД	Моноетничка (босански Срби)
	2. ФГД	Моноетничка (босански Срби)

На основу усмјеравајућих питања, НДЦ је водио дискусије у оквиру фокус група на локалном језику; снимци су касније записани и преведени на енглески.

Интервјуи са кључним испитаницима: Паралелно са дискусијама у оквиру фокус група и на истим локацијама, Саферворлд је водио интервјуе са одабраним кључним испитаницима (укупно 80). Особе које су интервјуиране су радиле директно са младима, или су биле укључене у рад који се односи на младе. То је укључивало представнике из локалних организација цивилног друштва, полиције, опћинске администрације, те сектора образовања (као што су школски наставници или директори, професори, итд.). Додатни интервјуи су вођени са представницима из министарстава, омладинских организација странака, студентских удружења, радничких синдиката, религијских институција, цивилног друштва/НВО, те политичких фондација у Сарајеву и Бањој Луци (главни градови два ентитета), те међународним актерима у Сарајеву.

Листа институција са којима су вођени интервјуи:

Међународни и регионални актери

Католички сервис за помоћ (ЦРС), Сарајево
 Сцхјлер Хелфен Лебен (СХЛ), Сарајево
 Хеинрицх Бёлл Стифтунг, Сарајево
 Уред за односе са јавношћу Амбасаде САД-а у Босни и Херцеговини, Сарајево
 Делегација ЕУ, Сарајево
 Фридрицх Еберт Стифтунг, Сарајево
 ОСЦЕ, Сарајево
 ОСЦЕ, Братунац
 Деутсче Геселлсцафт фјур Интернационале Зусамменарбеит (ГИЗ) Сарајево
 Конрад Аденауер Стифтунг, Сарајево
 ЕУСР/ЕУФОР, Сарајево
 ЕУПМ, Сарајево
 АИЕСЕЦ, Сарајево
 УНИЦЕФ, Сарајево

Међународни и домаћи аналитичари и стручњаци за политике

Владимир Азиновиц, Атлантска иницијатива, Сарајево
 Курт Басуенер, Вијеће за демократизацију политике, Сарајево
 Сања Михаиловиц, Центар за стратешке студије (ЦСС), Сарајево
 Срђан Пухало, психолог, Бања Лука

Локалне организације цивилног друштва и истраживачке организације

Избјеглички сервис за повратак (РРС), Дрвар
 Фондација Оне Ворлд СЕЕ, Сарајево
 Фондација локалне демократије, Сарајево
 Омладинска иницијатива за људска права, Сарајево
 Хелсиншки одбор за људска права у Босни и Херцеговини, Сарајево
 Вомен то вомен, Сарајево
 НАРКО НЕ, Сарајево
 Сиротиште "Љубица Ивезић", Сарајево
 Доста, Сарајево
 АИЕСЕЦ БиХ, Сарајево
 Омладинска информативна агенција (ОИА), Сарајево
 ЦЕМ, Травник
 Центар за образовање младих, Травник
 Алтер Арт, Нови Травник
 Одисеј, Братунац
 Алтернативни клуб, Требиње

Удружење повратника, Требиње
 Мировни активист, Требиње
 САРА, Сребреница
 Унија студената Сребренице, Сребреница
 Унија студената Сребренице – Скелани СПОНА, Сребреница
 ТоПееР, Добој
 Омладински културни центар (ОКЦ) Абрашевић, Мостар
 Омладински културни центар (ОКЦ), Бања Лука
 Центар за стратешке студије (ЦСС), Сарајево
 Нансен дијалог центар (НДЦ) Мостар, Мостар
 Дијалог Центар Сребреница/Братунац (теренски уред НДЦ Сарајево), Сребреница
 НДЦ Приједор (теренски уред НДЦ Сарајево), Приједор

Представници државне власти

Министарство одбране, Сарајево
 Комисија за координацију питања младих, Сарајево

Представници полиције у

Бањој Луци, Братунцу, Добоју, Требињу, Сребреници (РС)
 Дрвару, Мостару, Новом Травнику, Санском Мосту, Сарајеву (ФБиХ)

Представници школа у

Бањој Луци, Братунцу, Добоју, Требињу, Сребреници (РС)
 Дрвару, Мостару, Новом Травнику, Санском Мосту, Сарајеву (ФБиХ)

Представници локалних власти у

Добоју, Братунцу, Сребреници, Мостару

Представници религијских заједница

Директор Католичког школског центра Сарајево, Сарајево
 Факултет исламских наука Сарајево, Сарајево
 Парох Православне цркве у Сарајеву, Сарајево

Представници политичких странака

Странка за БиХ, Сарајево
 Млади ХДЗ-а, Сарајево
 Омладински форум Социјалдемократске странке БиХ, Сарајево
 Наша Странка, Сарајево
 Савез независних социјалдемократа (СНСД), Бања Лука
 Партија демократског прогреса (ПДП), Бања Лука

Остали

Студентски парламент Универзитета у Сарајеву, Сарајево
 Унија наставника Кантона Сарајево, Сарајево

3. Истраживачка фаза 2

Након почетне анализе налаза из прве фазе, НДЦ Сарајево и Саферворлд су организирали радионицу на Илици (близу Сарајева) која је трајала два и по дана те на којој је учествовало 15 одабраних учесника из фокус група у периоду од 16. до 20. јуна 2011. Учесници су одређени на основу критерија као што су активно учешће током дискусија у оквиру фокус група и исказан интерес за даљим учешћем, те у складу са регионалном и етничком равнотежом. Неки су претходно учествовали у радионицама које су организовале невладине организације, а други нису. Сврха ове радионице је била:

- дијелити и почети са верификацијом почетних налаза из фазе 1;
- добити детаљне информације у вези са одређеним кључним налазима из фазе 1;
- заједнички одредити теме за додатне истраживачке активности малог обима које ће вршити учесници након краја радионице;
- изградити основне истраживачке способности учесника радионице;

- дати учесницима могућност да се састану, дијеле и критички размишљају о властитим перцепцијама, вриједностима и понашању у односу на друге, те о миру и конфликту.

Током радионице је примијењено неколико различитих алата, укључујући отворене и усмјерене групне дискусије и мапирање. Поред тога, проматрање групне динамике је истраживачком тиму дало интересантне увиде.

Током радионице учесници су се подијелили у групе у складу са својим интересом за вршење додатног истраживања у вези са одабраним низом тема:

- Утјецај политике на мишљења младих (види оквир са текстом 1)
- Перцепције младих у вези са демократијом и ЕУ (види оквир са текстом 2 и 3)
- Утјецај медија на мишљење младих (види оквир са текстом 4)
- Млади и политика (види оквир са текстом 5)
- Манифестација радикализације и 'поруке мира' у музици (види анекс 2)

У консултацији са истраживачким тимом учесници су одлучили коју специфичну методологију ће користити (већином интервјуе, упитнике или анализу секундарних информација), те су израдили истраживачка питања у консултацији са Саферворлдом и НДЦ-ом Сарајево. Такођер су израдили радне планове који су садржавали одговорности сваког члана истраживачког тима, временски распоред и истраживачке услове.

4. Истраживачка фаза 3

На основу истраживачких питања и методологија које су развијене током фазе 2, учесници су вршили своје истраживање у фази 3 на добровољној основи у периоду од јула до августа 2011. Пројектни задаци су израђени и садржавали су истраживачке теме, методологије које ће се користити, локације истраживања и особе које ће бити укључене, али такођер на који начин ће учесници остати у контакту и координирати истраживање, те на који начин ће дијелити податке са истраживачким тимом. Методологије које су одабране су били упитници, полуструктурирани интервјуи или анализа текстова (медији, пјесме).

Постојао је низ ограничења везаних за истраживање које су радили млади:

- Сви они који су учествовали у радионици у фази 2 нису имали времена да врше истраживање, тако да није било могуће очувати уравнотеженост по питању регија/ентитета.
- Радионица у фази 2 је омогућила само основну изградњу капацитета и вјежбање истраживачких вјештина младих.
- Појединачни дијелови истраживања нису репрезентативни, али представљају преглед мишљења младих на одређеној локацији.
- Иако су млади истраживачи покушали да не ограниче своје испитанике у истраживању на пријатеље и познанике, те добију одговоре од људи које не познају, можемо претпоставити да су испитаници били сличне доби и друштвеног поријекла као и особе које су водиле интервјуе.
- Пријевод истраживачких питања понекад није био јасан. Такођер су постојали проблеми са попуњавањем упитника, посебно оцјењивање различитих опција, а неки одговори су остали празни, или је стављена квачица у више од једне кутије, што је отежало јасно читавање одговора на основу постојећих категорија.

5. Провјера и радионица везана за обуку о заговарању

Радионица је проведена у септембру 2011, а имала је слиједеће циљеве:

1. Размјену и провјеру налаза истраживања

2. Побољшање стручних вјештина заговарања
3. Пружање основних информација о кључним механизмима ЕУ
4. Развој нацрта стратегије заговарања

Учесници (види испод) су одабрани на основу њихове посвећености даљем учешћу у раду на питањима младих, њихове стручности и њихове повезаности и утјецаја у БиХ. Учествовала су четири млада истраживача из Сарајева, Добоја, Бање Луке и Новог Травника, те десет представника организација цивилног друштва. Иако је већина представника била из локација на којима се радило теренско истраживање, неки истраживачи су одабрани на основу чињенице да се сматрало да су посебно важни због искуства у раду на питањима везаним за младе. Такођер је узета у обзир регионална и етничка заступљеност. Учесници радионице су се упознали са основним алатима заговарања који су посебно везани за структуре ЕУ. Употребом практичних вјежби заговарања, учесници су израдили листу учесника којима ће се обратити са порукама заговарања, те листу препорука у вези с тим како приступити питањима младих. Сесија о размјени истраживачких резултата је довела до интересантних дискусија, а учесници су потврдили своје налазе дајући додатне примјере којима се показују резултати.

Локалне организације цивилног друштва (рад на питањима младих) које су присуствовале радионици су биле из: НДЦ (Сарајево и Приједор), ОИА (Сарајево), Омладинска иницијатива за људска права (Мостар), Хелсиншки одбор за људска права у РС-у (Бијељина), ИПАК (Тузла), Центар за изградњу мира (Сански Мост), Омладински комуникативни центар, ОКЦ Абрашевић (Мостар), ТоПееР (Добој) и ПРОНИ (Брчко).

АНЕКС 2: Истраживање младих о музици: манифестација радикализације и 'поруке мира' у музици

"Музика можда мало више од било чега другог спаја људе, али их очигледно такођер може раздвојити"⁹² : поруке које се промовирају путем музике у БиХ

"Ја заиста умјетност и музику видим као нешто што се може користити, али такођер због њихове моћи можда морају бити кориштене како би се ублажила кипућа ситуација у БиХ. Особе из моје генерације желе напредак, желе охрабрење и желе инспирацију. Који бољи начин постоји да им се то да него кроз текст пјесме који ће гласно узвикивати на неком концерту усред Сарајева, грлећи своје пријатеље који припадају разним етничким групама?"

(истраживач)

Млади у БиХ, те ставови младих су разнолики. Умјетност младима често даје могућност да изразе та стајалишта. Млади истраживачи су се фокусирали на музику, јер је она вјероватно најпопуларнији облик умјетности који досеже највећи број младих људи. Млади истраживач из Сарајева је водио истраживање уз помоћ још једног истраживача из Травника. Одабрали су примјере двије врсте текста путем интернета прије него што су водили интервјуе: а) текст пјесме који промовира етничку/религијску/националну супериорност и поруке мржње, те који је често увредљив, и б) текст пјесме који промовира поруке мира. Након тога, главни истраживач је провео десет интервјуа, већином са младима које је већ познавао. Сви испитаници су живјели у Сарајеву, али неки од њих су били из Бихаћа и Травника. Циљ је био испитати њихове реакције на различите текстове пјесама и сазнати зашто су одређени умјетници привлачнији младима од других. Испитаници су сви били у старосној групи 19-20 година (осим једног који је имао 28 година), те су сви успркос различитим укусима за музику признали да препознају и слушају сличне ствари када се ради о познатим музичарима из регије. Узимајући у обзир ограничења, налазе не треба узети као важеће за цијелу земљу, али истраживање ипак даје корисне информације.

Примјери негативног текста су узети из Баја Мали Книнца и Неђо Костић за које се сматра да су радикални националистички пјевачи. Они пјевају о рату, величајући једну страну вријеђајући другу. Ово је један примјер:

"Тера Србин балије преко Баишчаришије

Са рамена глава лети кад се Србин свети."

Неђо Костић

"Не волим те Алија

Зато што си балија

Срушио си миран сан,

Носила ти Дрина 100 муџахедина

Сваки дан...

Запјеваћу,

Дуго нисам пјево,

Биће наше Ново Сарајево."

Баја Мали Книнца⁹³

Текстови Ђорђа Балашевића су кориштени као позитиван примјер, као текстови који промовирају пацифизам:

"Само да рата не буде,

Лудила међу људима,

Велики нуде заблуде,

Плаше нас разним чудима,

И свакој бајци науде,

Само да рата не буде." 94

Ђорђе Балашевић

⁹² Истраживач

⁹³ "Балија" је погрдан назив за Бошњаке. "Алија" се односи на Алију Изетбеговића, првог предсједника Босне и Херцеговине (1990-1996).

⁹⁴ Текст је превео истраживач

На питање о најутјецајнијим умјетницима, испитаници су навели Дубиозу колектив (групу из Тузле која већином пјева о друштвеној стварности и критицизи власти), Ђорђа Балашевића, Дину Мерлина, Халида Бешлића, Харија Варешановића, Горана Бреговића, Еду Маајку, Марцела, Црвену јабуку, Плави оркестар и Ерогене зоне. Сви они су музичари који промовирају универзалне људске вриједности, толеранцију, осуђују рат и оно што се десило у прошлости. „Они пјевају о стварима које би се требале промијенити како би свима било боље, у својим текстовима не дијеле људе који живе на истој територији, док други намјерно хушкају те људе једне против других. Сви ти умјетници и музичари су рођени и одрасли у овој регији, људи који знају шта то значи бити хуман и стварни комшија, без обзира на то како се зовеш.“ (дјевојка, 20 година). Пјесма "Сузе" је поменута као "важна", јер је производ сарадње између србијанског репера Марцела и босанскохерцеговачког репера Еде Маајке који живи у Хрватској:

*"Ја знам да мртви плачу, јер срцем чујем јауке! Јецају и куну, питају "Зашто"? 'Је л' било вредно?' 'Је л' било вредно? Реци то мајци што је изгубила једино чедо! Нек знају да ни дан данас не знамо ни разлога ни значаја! Па свима је доста рата! Мржња није наша, већ нам је дата! О тата, реци зар данас треба да мрзим Хрвата или муслимана? Па све нас мучи иста рана из старих дана! Људи су људи, без обзира са овог или оног меридијана. Исте нас ствари плаше... Опрости нам грехове наше."*⁹⁵

Група Тхомпсон (хрватска група) и Баја Мали Книнца (србијански пјевач) су поменути као примјери лошег утјецаја на мишљења младих. Свих десет испитаника је рекло да је разлог зашто су 'добри музичари' привлачни за људе најчешће чињеница да им њихов текст даје могућност да кажу нешто што би и сами жељели видјети у будућности и зато што 'се препознају' у тексту.

Када је истраживач читао текстове пјесама радикалних националистичких група, сви испитаници су били једногласно критични у вези са негативним текстом који промовира мржњу и расизам према младима који слушају ову врсту музике, те су их окарактеризирали 'болесним'. "Патриотизам који се изражава текстовима пјесама попут 'Не волим те Алија зато што си балија', у којем се обраћа муслиманима, угрожава добре односе између младих и може само посијати сјеме мржње. Таква употреба патриотизма угрожава односе", рекао је један од испитаника.

У вези са приступом музици, сви они су рекли да није тешко доћи до музике која настаје у другом ентитету или у иностранству због доступности путем интернета. Поријекло групе или музичара не дефинира да ли их они слушају или не, већ прије поруке које преносе и квалитет музике. Иако то не значи да сви млади у БиХ мисле на тај начин, слика коју даје ово истраживање мањег обима је позитивна: показује да се млади дистанцирају од негативних манифестација путем музике. Више су солидарни према музичарима који не говоре о етничким подјелама, прошлости и освети, већ промовирају поруке које су заједничке свима без обзира на етничку припадност.

“Nansen дијалог центар је непрофитна, невладина организација која за циљ има допринијети развоју демократских пракси и спрјечавању и рјешавању конфликта у Сарајеву и широм Босне и Херцеговине стварајући дијалог између етнички и национално подијељених група.”

“Saferworld“ ради на спрјечавању и смањивању насилног конфликта и промицби приступа сигурности заснованим на сурадњи. Радимо са владама, међународним организацијама и цивилним друштвом да би смо охрабрили и подржали дјелотворне политике и праксе заговарањем, истраживањем и развијањем политика те подржавањем дјеловања других судионика.”

СЛИКА НА НАСЛОВНИЦИ: Слика показује перформанс младог човјека на прометним улицама Сарајева у сврху сакупљања новца за учешће њихове групе на регионалном плесном такмичењу © NINO VADAKARIA

Nansen Dialogue Centre Sarajevo
Hakije Kulenovića 10
71000 Sarajevo
Bosnia i Herzegovina

Tel./Fax: +387 (0)33 556 845
Email: office@ndcsarajevo.org
Web: www.ndcsarajevo.org

ISBN 978-1-904833-78-9

Saferworld
The Grayston Centre
28 Charles Square
London N1 6HT
UK

Tel.: +44 (0)20 7324 4646
Fax: +44 (0)20 7324 4647
Email: general@saferworld.org.uk
Web: www.saferworld.org.uk

Registered charity no. 1043843
A company limited by guarantee no. 3015948